ABDAL MUSA

—Bir Ermişin Işıldağıyla Aranan Gerçek—

İSMET ZEKİ EYUBOĞLU

ABDAL MUSA

—Bir Ermişin Işıldağıyla Aranan Gerçek—

GEÇİT KİTABEVİ
Ankara Caddesi, Fahrettin Kerim Gökay
Vakıf İşhanı No: 31/6 SİRKECİ - İSTANBUL
Tel: (1) 526 07 01

ABDAL MUSA
—Bir Ermişin Işıldağıyla Aranan Gerçek—

İSMET ZEKİ EYUBOĞLU

Yayımlayan: GEÇİT KİTABEVİ
Yayın No: 28
Editör: Ergin Ardakoç
Kapak Düzeni: Derman Över
Baskı: Alemdar Ofset

İSTANBUL - 1991

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm

Abdal Musa

İkinci Bölüm

SÖYLEŞİ

Ortaçağın inançlarla; daha açığı tektanrıcı dinlerle, doğduğu, yayıldığı, geliştiği biliniyor. Bu çağın evrene açık olduğu söylenemez, bütün yaşam girişimlerinin içedönük, yeryüzünden kopukluğu tartışma götürmez nitelikte açıktır. Bu çağda düşünülen değil inanılan gerçektir, doğrudur, uygundur; insanın inandığı yöredcdir, düşündüğü evrende değil. Anadolu insanı ortaçağın dışında kalmıştır; kalmamıştır. İmdi *"kalmıştır-kalmamıştır"* çelişikliğini basamak edinerek, biraz söyleşiye başlayalım, bu çalışmanın kapılarını açalım: İnsan, evrende bir varlık olarak, nerede bulunursa bulunsun, köken bakımından nereden gelirse gelsin *"düşünen varlık"* olduğu sürece *"insan"*dır. İnsanda bilinç var, istenç var, us var, bellek var, anlak var bg. var; bunlar başka dirilerde yoktur; bu beş yetiyi (bilinç-istenç-us-bellek-anlak) gözardı edince "insan" kavramının üzerinde durmağa değer bir anlamı da kalmaz. Felsefe, onun memelerinden emerek büyüyen, bilim bu beş yetinin ürünüdür, insanın "varlık" kavramı altında toplanan nesneler arasındaki görkemli yerini açıklayan, bir sorun durumuna getiren odaktır. Felsefe insana özgüdür, yaşamak, beslenmek, dölleyip-döllemek bütün diriler alanında geçerlidir, onlarda felsefe yoktur. Düşünen üretir, inanan uygular. Düşünme eyleminde itici etken yaratıcı olma eğilimidir. İnanan bağlanır, kapılır, uygular; bunda da itici etken düşünmeden kendini adamadır. Bu açıklama tartışılır, ancak başarı sözcükleri evirip çevirerek, konuşmanın inandırıcı, kendine çekici gücünden yararlamak sağlanan bir kazanç de-

ğildir. İşte ortaçağ denen dönem, başarıyı sözcük oyunlarıyla sağlanan bir gelir sayanların egemenlik alanıdır. Bu alanda egemenlik hızlı konuşanındır, bilimin, felsefenin, usun, bilincin, istencin değil.

Erenler beri gelin, erenler duru gelin, erenler arı gelin, erenler varıgelin, anlayışa, görüşe, sağduyuya beri gelin. Başkalarının düşüncelerini aktarmak insana yaraşır bir eylem değildir, ayı da avını yakalayınca bir yerden başka bir yere aktarır, kurt yakaladığı koyunu kendine uygun yerde yer, doğan tavuğu çukurda değil düzde kapar, atılan okun yolu kıvrımla değildir. Oysa ortaçağ kıvramların yoğunlaştığı dönemdir. Bu dönemde, Anadolu kendi kimliğini arıyordu, nerede bulacaktı? Bu sorunun yanıtını bu çalışma verecek...

İsmet Zeki Eyuboğlu
Mayıs 1991 Fatih

BİRİNCİ BÖLÜM

IŞIK YAĞMURU

Anadolu, tarihin derinliklerine uzanan uygarlığıyla, geçmişin ucu bucağı bilinmeyen toprağına saldığı düşünsel kökleriyle, bunlardan çıkan ürünlerle bir ışık kaynağıdır. Bu ışık, uygarlığı besleyen topraktan doğmuş bir güneşin yeryüzüne yayılan aydınlığıdır. Bir de göklerden inen aydınlığı vardır Anadolu'nun. Bu aydınlık daha belirgin, daha ekemsiz görünebilen bir ışıldamanın yansımasıdır. Biz, burada, yalnızca onikinci yüzyıl bitimiyle başlayan, onüçüncü-ondördüncü yüzyıllarda bütün Anadolu'yu ışıklandıran bir aydınlık odağından sözcttük, çalışmamızı ona göre düzenledik, gündeme getirdik. Oysa iş bununla, bu daracık çevreli çalışmayla bitecek türden değildir, daha nice emek, nice çaba, nice güç gerekir Anadolu ışığını görebilmek, özelliğini seçebilmek için, onun sıcağında ısınabilmek için.

Anadolu çağların üzerinden aşan bir aydınlığın yoğunlaştığı yerdir, bütün kara bulutların gölgeleyemediği bir aydınlığın, bir ışık akışının güçlü odağıdır. Sıkılan üzüm salkımlarından damlayan sarımsı su gibi yağar üstümüze Anadolu aydınlığı, birden güçlü bir ışık yağmuruna dönüşür, iner sessizce toprağın üzerine, denizlere, sulara, göllere, ırmaklara yayılır kırışan, kırıştıkta kıpırdayan, kımıldanan, ince dokumaların üzerindeki boyalı düğümcükler gibi gözlere çarpıp geçen bir örtü görünüşüyle. Ermişler gelir Anadolu'ya ermenin doruğuna çıkmak özlemiyle, ermeyi erdirmek umuduyla, gönüllere sıcaklık, karanlıklara aydınlık getirmek duygusuyla. Ermişler daha çok ererler Anadolu'da, eski bir uygarlığın gözle görünmeyen ışığını yüreğin gizli dudakla-

rıyla emerek varırlar ermenin tadına, kendini bulmanın sayısız boyamda çiçekler açılan yaylımlarında yeşillere dönüşen ışınları somururlar sessiz sessiz. Bu somurulan (emilen) yeşil ışınlar uygarlığın süzgecinden süzülerek iner Anadolu'ya, siner ermek isteyenlerin gönüllerine. Tarihin, uygarlığın sessiz adımlarıyla yürür bu aydınlık, dolaşır Anadolu'yu baştanbaşa, kimi yerde su olur akar, kimi yerde ot olur biter, kimi yerde çiçek olur açar, kimi yerde ince bir ezgi gibi yayılır kuş sesleriyle geniş kırlara, dağ oylumlarında yansır, yankılanır boyuna.

Bir ışık yağmurudur Anadolu uygarlığı, bütün Batı ülkelerine yağan, Akdenizi çepeçevre dolanarak bütün kıyılara uzanan, kimi yerde genişleyen, kimi yerde daralan bir yağmur örtüsü gibidir. Yağmur yalnızca suyun bulutlardan değişik büyüklükte damlalarla yeryüzüne inmesi değildir. Anlayana, kavrayabilene göre uygarlık da büyük, güçlü bir yağmurdur, ancak toprağa değil düşünmeyi, yaratmayı bilen başların içine yağar. Bu yağmur biriken su damlacıklarından oluşan ırmaklara da benzemez, düşünme yetisinin damarlarına sızarak kanın dolaşımını hızlandırır, üretici gücün atılımını derinleştirir, yeni bir doğurmanın sevinciyle yüreği kıvandırır. Kıvanan yalnız insanlar değildir Anadolu'da, dağlara yansıyan kuş cıvıltıları da bir sevincin doğal yansımalarıdır doğada. Kışın sesini kestiği sayısız kuş ilkyazın başlamasıyla ağaçlardan, bitkilerden önce çiçeklendirir sesini, sonra döner yeni yeşeren yaylımları, ormanları yumuşak bir ses çağlayanı içinde kulağa dönüştürür. Biri söyler biri dinler doğada, tartışma, çekişme, sataşma görülmez bu ses, bu çiçek evreninde.

Doğaya özenen, kuşların ötüşlerinden, çiçeklerin kokularından, otların yeşilliğinden esinlenen ozanlar çıkar kırsal kesimlerin yoksulları arasından, kimi sürülerin ardında dolaşır yaylımları, kimi köy toplantılarından köy toplantılarına göçer, söyler, dinler, dinletir, türkü düzenler, koşuklarını çalgının telleriyle uyumlaştırarak vurgaçla ölçülü sesler çıkarır, söyletir telleri duygularının buyruğunda. Bu olaya yeni değildir Anadolu'da, yüzyıllar boyunca süregelen süregiden bir akıştır koşuklar dizisinde, ardarda yürüyen türküler içinde.

Türküler Anadolu'da Anadolu türkülerde vardır unutmayalım. Türkünün tadına varamayan Anadolu'yu sevemez; Anadolu'yu sevecek uygarlık aşamasına çıkamayan da türkünün tadına varamaz. Üç ürün ilginçtir Anadolu'da: söylence, türkü, koşuk. Söylenceler birbirini besler, birbirini uyarır, birbirini alır götürür bilinmeyen ülkelere, sonra o bilinmeyen ülkelerden bilinen nitelemelerle döner gelir yanımıza, istemeden verir, kovulsa bile gitmez-kızmaz güler geçer, kimi gün eğlenir bizimle, sessiz diliyle: *"benim tadıma varacak kulak, beni söyleyecek ağız yok sende"* der çekilir gider. Söylenceler kimi ozanların kulağını büker, kimi düşünürleri uyarır, kimi yazarların yüzüne tükürür. Bunlar, Anadolu'nun bütününe "bizim" diyemeyen, başlarının içinde engin boşluğu damarında dolaşan kanın öğelerini araştırırken gidermeye çalışan sucu bucu kişilerdir. Türküler de, koşuklar da, söylenceler de pek sevmez onları biliriz hepimiz. Türküler ise Anadolu'nun, kimin söylediği bilinmeyen, kimin çalgısından çıktığı görülmeyen çağlara seslenen özgün sesidir. Türkülerle konuşur Anadolu insanı, türkülere döker içini, türkülerle ısıtır soğutulmuş yüreğini. Koşuklar, halk ozanlarının elinden çıkan, dilinden dökülen koşuklar uygarlığa sunulmuş birer dilekçedir.

Sen Ağrı'dan doğan güneşi gördün mü günaçımın alacasında, ne kızıl kızıl dökülüşü vardır yüksek dağ doruklarına, yerden göğe fışkıran kana benzer, gökten yere dökülen kızıl şaraba. Sen güneşi içmeyi bilir misin? Ağrı'nın eteklerinde yeşeren yaylımlara dökülerek yeşile dönüşür onun kızıl ışığı, iner Şamram suyunun üzerine bir kızıl örtü çeker, sonra yavaş yavaş yayılır Vangölü'nün üstüne, yorgunluğunu gidermek için uzanır bir Anadolu kadınının elinden çıkmış ince boyam boyam oyalı bir yaşmak gibi.

Sen Nemrud dağının tepesine çıkarak, oradan geniş bir tepsinin üzerinde yanyana getirilen yumurtalar gibi birbiri ardınca dizilen dağ doruklarını gördün mü? O tepeden aşağılara doğru, güneş ışığında ayrı ayrı parıltılar yansıtan, hepsi de kendi gönlünce güneşe gülen değişik boyalı taşlara baktın mı? Görmemişsen git gör, bakmamışsan git bak, orada Anadolu'nun güneşe söylediği türküyü sessizliğin dilinden, ışığın

dudaklarından dinleyeceksin. Çevrede birbirine karşıt kıvrımlar, yüzeysel girintiler çıkıntılar oluşturan ilgiyle bak, ilkçağın nice orduları erimiş, nice canlar uçmuş, nice kanlar dökülmüş o yamaçlarda, Urartulardan, Asurlardan, Perslerden, Makedonyalılardan, Mısırlılardan, Araplardan, Türklerden, dahasını git kazıbilimden, tarihten, söylencelerden öğren.

Çık bir günaçımında Karadeniz'e İstanbul Boğazı'ndan esen yellerin kanatlarına binerek doğuya doğru uçuver, Sinop-Ordu-Giresun üzerinden geçerken, denizden uzaklaşma, kıyıları izle, Trabzon'dan içeri gir, güneye yönel, Maçka'yı kucaklayan dağların üstünden Ziganalara ulaş, ordan Kop'u geç, Palandöken dağlarının bir kısrak eyerini anımsatan yaylalarında dolaş, Varto'ya yetiş, Bingöl dağlarının uzantısı sayılan Varto ovasından Muş ovasına doğru keskin bir kartal gözüyle bak. Büyük bir kıylıya benzeyen Erzincan'ı unutma. Bütün gördüğün yerler, dağlar, ırmaklar, ovalar, yaylaklar, kışlaklar tarihin göremediği, ancak kazıbilimin dolaşabildiği uzaklardan, derinliklerden gelen uygarlık ürünlerinin sessiz diliyle konuşur, o dili anlamak için yazılı kaynaklara değil toprağa bakacaksın, Anadolu'yu dolaşarak anlayacaksın, söylencelerin yanına yaklaşılmaz başka türlü.

Bursa'ya varınca Uludağ'a çıkıver, düşün Anadolu'yu, dağ dediğin Anadolu'dadır, Doğuda'dır, bizim yörelerde Uludağ gibilere tepe derler oğul tepe. Tepe denmesine bakma, yanılırsın, Batı Uygarlığını besleyen, ona ışık tutan söylencelerin doğup büyüdüğü yerdir orası. Orada doğmuş, orada büyümüş söylenceleri diri tutan delikanlılar, güzel kızlar. Sonra evlilik çağına erişince erkekli-kızlı ikişer ikişer anlaşıp gitmişler Batı'ya doğru, orada balaylarını geçirmişler, bütün Avrupa'ya dağılmışlar, yeni söylencelerin kucağında nice bebekler büyütmüşler. Çağdaş Avrupa uygarlığı, analarını, atalarını sıcacık kanlarında boğan o bebeklerin soyu unutulmuş/unutturulmuş yavrularından doğmuştur, büyümüş bebekler, kocaman kimseler olmuşlar, sonra dönmüşler kendilerini emziren analarını, koruyan babalarını kesmişler, öğren bunları da gün geçirmeden.

Antakya'dan açıl denize, dolaş Anadolu kıyılarını, İzmir'den geçerken karşıki adalardan kıvrıla kıvrıla Çanakkale

Boğazı'na gelince doğu kıyısında yükselen tepelere bakıver, Assos derler eskiler, şimdi Behramköy olmuş adı, oraya çık, bak denize tepeden aşağı, başın dönmesin, bilinmeyen bir esin yolu vardır orayla Troya arasında, o yolu bulmuş Schliemann denen Alman kazıbilimcisi, sonra bir güzel soymuş bulduğu konağı, Bergama'yı ülkemizden kovan çok bilgili Osmanlı padişahını da unutma, az gelir evrene öylesine ileri görüşlü, derin anlayışlı, engin bakışlı sümüklüböcek. Halikarnassos var ya şimdi Bodrum derler ona da, işte orada uygarlığın yedinci yapıtı vardı, gözler kamaştıran, anlayanın usunu ussuzluğa dönüştüren ürün, Artemisia'nın eşi-kocası olan kardeşi anısına diktirdiği görkemli anıt. Onu da yürüttü yolunu bularak, uygarlığın koruyucusu sayılan, geri kalmış uluslara birbirlerini daha kolay öldürsünler diye ölüm araçları-gereçleri satan Avrupa. Avrupa deyip geçme sakın, o da ilkçağ söylencelerinin oynaklığıyla ün salmış bir çapkınıydı, erkekti-kızdı, aldırma çapkın çapkındır.

Nerden geldik bu karışık, yolu güç bulunan, karanlıklar içinden geçilen ülkelere? Şaşma, ürkme, korkma Anadolu'nun ışığına güven, onun aydınlığına sığın, o ışık seni tanrıya bile ulaştırır. Anadolu yalnız uygarlığın değil sevişmenin-sevginin de yuvasıdır. Ne tatlıdır, Olimpos tepesinde doyasıya seviştikten sonra Olimpos Çayında yıkanmak, arınmak, yeniden sevişme gücü kazanmak. Ne kıvandırıcıdır Ahtamar Kilisesi'nde tanrıya yakarıp güzel Meryem'e sarıldıktan sonra Vangölü'nün sodalı suyunca sevişmenin o buruk yorgunluğunu gidermek. Dolaş Çorum yörelerini, Alacahöyük, Boğazköy deme gezin, bak, bul Hitit tanrılarını, tanrıçalarını doğanın yasalarına uydur kendini, bırak duygularının akışını seviş sen de tanrılar-tanrıçalar gibi, eğlen, çıkar yaşamın tadını sonra git Kızılırmağa, istersen Yeşilırmağa da varabilirsin, serinle o güzelim sularda, ancak kaynaklarına varırsan daha güzel olur sular, pırıl pırıl, ovalardan geçerken toprağa boyanır sular. Neden boyanır diye düşünme uzun uzun, içinde sevişen sevgililer görünmesin diye biraz kızıla dönmeyi yeğlemiş bu ırmaklar.

Neden Anadolu böylesine verimli, böylesine türlü türlü ürünlerin ortaya konduğu bir ülkedir? Bu sorunun yanıtı ko-

laydır, uygarlık evreninde kanatlanıp uçmayı becerenler için. Birer söylence ocağıdır Anadolu dağları. Bütün ırmakların, göllerin, akarsuların, denizlerin birer söylence birikimi vardır. Sözgelişi Karadeniz neden "kara"dır? Bu soru bizi hızla Türk dilinin kökenine, Türk insanının inanç evrenine götürür. Akdeniz neden "ak"tır, önceki sorunun yanıtı bunun için de geçerlidir. Demek, söylencelerin içine girebilmek için önce söylencelerin dilini bilmeli, söylencelerle konuşmayı, gönüldeş olmayı öğrenmeli. Bir söylenceler ülkesidir Anadolu, ancak söylencelerin dilleri de değişiktir. Hititöncesinden *Sarıkız*'a değin hep söylenceler yaşatır Anadolu'yu. Bu söylencelerin alımına çalımına kapılan İngiliz ozanı *Byron* yüzerek geçmeye kalkışmış Çanakkale Boğazı'nı, sevilesi bir girişimdir bu. İstanbul'un Karadeniz'e açılan yakasında da böyle bir söylence mışıl mışıl uyumaktadır (1).

Anadolu'yu anlamak, ona dışından değil içinden bakmayı, onun doğal koşullarından çok üzerinde yaşamış-yaşayan insanların davranışlarını biçimlendiren öğeleri öğrenmeyi gerektirir. Suyun akışını kuru bir doğa olayı diye görmek yanılır Anadolu'da dolaşan gözlemciyi. Irmağın kıyısında uyuyan yorulmuş yolcu değil uygarlığın sudan geçit arayan bir evresidir. Sakarya suyunun kaynağına doğru yürüyün, oylumların, ağaçlıkların içinden geçerken birtakım kuş sesleri, yaprak hışırtıları duyarsınız; onların hepsi size Anadolu'nun uzak geçmişinden gelen bilgece türküler söyler, onlar tarihin ezgileridir. Yeşilırmak gerçekten yeşil midir? Öyle sanan aldanır, suyun kıyısı, göğümsü boyası (kimi yerlerinde) görende böyle bir izlenim uyandırır. Gidin Kızılırmak'ın kaynaklarına bakın kızıllık görür müsünüz? Çok şaşılası bir yaratıktır Anadolu insanı, akarsuyu çıktığı yerden değil de döküldüğü yerden görerek nitelemeyi yeğler. Onun bu tutumu çok ilginçtir. Nitekim, bilimsel çevrelerde de böyle bir alışkanlık vardır ülkemizde, tarihi tersine yürütmek. Hani Anadolu tarihini 1071'le başlatan bir çekirge girişimi vardır, böyledir işte. Oysa 1071 den önce, Anadolu'da toprağında eksiksiz se-

---

1) Halikarnas Balıkçısı, Anadolu Efsaneleri, 1954.

kizbin yıllık uygarlık ürünü vardır.

Bir günbatımından sonra yumuşak, sıcak elinden tutarak Ağrıdağı'ndan İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasındaki Balıkçılar Köyü'ne değin yürüdüğüm sevgilim, Karadeniz üstünden Akdeniz'e, oradan Karacadağ, Keşişdağı, Uludağ, Bolu dağları bg. derken Marmara Denizi'ne gelince durdu, düşünelim dedi. Benim durup düşünecek gücüm kalmamıştı, çok yorulmuştum, ancak erkekliğe toz kondurmak da istemiyordum. Derin bir soluk aldıktan sonra, uzun, sarı saçlarını arkaya doğru savurarak konuşmaya başladı, ben bütün gövdemle kulaktım artık. Belleğim kulaklarımın akışına bırakılmış, dolması istenen bir kuyuydu, dinliyordum:

— "Bak, İsmet Zeki Eyuboğlu, dinle, beni bir daha bu sevecenlikte, bu yakınlıkta bulamayacaksın. Kulakların ağzından geniş, belleğin Karadeniz'den derin, yüreğin Maçka yaylalarından esenli olsun. Yıllar, çağlar gelip geçiyor, insan denen nesne yaptıklarıyla kalıyor, gelecek kuşaklar boşluklarda yuvarlanan şişirilmiş sözcüklere değil doyurucu bilgece buluşlara özlem duyuyor. Tarih senin öğrenim yıllarında okuduğun gibi değildir, geçmiş senin atalarının söyledikleri öykülere benzemez. İnançlar, insanın yüreğinden çıkıp doğal davranışlarına dayanmıyorsa boş ver, kandırmacaların karanlığında kabaran karnını boşaltacak uygun tapınak arama. İnsan yarattığıyla, kendinden sonra başkalarını kendine bağlayacak ürünleriyle vardır. Tanrısal güçlerin insanları ölümsüzlüğe kavuşturacakları, ölümsüz bir ülkede mutluluk içinde yüzdürecekleri yine bir insan ürünüdür, salt düşüncedir, yaşanandan yaşanmak isteneni çıkarmadır. Sen, nerdeyse bin yıldır Tanrıdağları'ndan beni yanına alarak, elimden tutarak Anadolu'ya getirdin, ortaçağdan kaldırdın uygarlığın en görkemli konuklarının yanına getirdin. Beni çok sevindirdin, yediğim yemekten içtiğim içkiye değin ne varsa hepsini unuttum, yenilerinin, Tanrıdağları'nın eteklerinde bulunmayanların tadını tattım, sen de benimleydin, birlikteydik. Ancak, şimdi senden neden gücendiğimi söyleyeceğim, onu iyi dinle, bana kırılma, gücenme, yine birlikte olacağız. Bak, İsmet Zeki Eyuboğlu, sen nerdeyse bin yıldır hep elimden tutuyorsun, beni gittiğin bütün yerlere götürüyorsun. Ben se-

ninle sevişmek, sıcaklığımızı bölüşmek, seninle hep iki kişi kalmak değil üç, dört, beş, sekiz, neyse on olmak istiyorum. Sen bunları anlamıyorsun, bana güneyden getirttiğin kara bir giysi giydirdin, yüzümü gözümü ince delikli dokumalarla örttün, karalara büründürdün, güneşten uzaklaştırdın. Bunları yaparken, bu kara örtülerin altında bana giydirdiklerinde korkunç çelişkilere düştün. Anlıyor musun beni? Kara örtülerin altında bana giydirdiklerin, Asya'da "gön" dediğimiz, Anadolu'da derimi örtmüyor, kızma, bu içgiysiler gönümün bütün ince çizgilerini, girinti çıkıntılarını dışa vuruyor, beni giysisiz gibi görünen bir güzel dönüştürdün. Oysa sen benim, ben senin yaklaşması olmadı aramızda. Hep, bir güneylinin sözlerini kulaklarıma mırıldandın, bana düşlerime bile girmeyen bir yaşamın tadından tuzundan sözettin. Senin ineklerin, öküzlerin, vardır, bilirsin; onları doyurmak için bana verdiğin öğütleri kullansan olmaz mı? Onların karınları doyar mı ineklerin süt sağılır mı, öküzlerin ineklerini döller mi? Çok kaba buldun bu sözlerimi sanıyorum. Ancak diri varlıkların doğası böyledir, senin kara örtülerini, kara giysilerini öneren inançlarının istediği gibi değildir.

Sevgili İsmet Zeki, söyleyeceğim, çok üzüleceksin: Senin, bana uyguladıklarını benim sanma, ben hep seni oyaladım, gözünü boyadım, bana giydirdiğin o kara örtülerin arkasında senin düşlerine bile giremeyecek neler yaptım neler. En ince, en uyarıcı içgiysiler giydim, kendimi senin gibi düşünenlerin inandıkları gibi örttüm, gizledim, sen de kandın. Ben yalnız değildim, öncülerim, yengelerim, bu yolda deneyimli ablalarım vardır. Bir süre, senin de aralarında bulunduğun, şu sık sık eğilip kalkanlar var ya, onların içinde olanlar bizde yoktur. İşte o eğilip kalkanlar eğildikçe, biz de onların arkalarında sırtüstü yattık. İnsan diri bir varlıktır; doğası onu, istemese de, değiştirir, yeni eylemlerin içine iter, dahası gücünün dışına bile çeker. Dar bir yöremin doğal yapısına uyan koşullar geniş yörelere uygulanamaz, uygulanmak istenirse başarısızlıkla sonuçlanır. Baskı başarı sağlamaz, susturur, gün gelir kendi susar, bir daha konuşamaz.

İsmet Zeki, senin savunduğun Anadolu uygarlığı aktı, ışıl ışıldı, örtüsü, giysisi yoktu. Şimdi bütün işler örtülerin,

giysilerin altında görülüyor, bizim için bu eşi bulunmaz bir uygulamadır. Ancak şu unutulmamalı: bugün kara örtülerimizin, kara giysilerimizin karanlığında çoğalanlar yarın birbirlerini tanıyamayacaklar, kimin nereden geldiğini, kimin kiminle yakınlığını bulamayacaklar. Örtünün bütün erdemi buradadır. Öte yandan Anadolu ışığını kendi kaynağından alır; dıştan gelen ışınlar da vardır kuşkusuz, o ışınların etkisi yüzeyseldir."

Konuşma burada birdenbire kesiliverdi, arkasında ne vardı, varılacak yargı neydi belli değilken, bambaşka bir ses geldi: *"Işık yağmuru yakındır"*, bu uyarıcı bir sesti, yumuşaklığından seziliyordu.

Sarışın güzelin ellerinin sıcaklığı daha gitmemişti elimden, derin, deliksiz bir uykudan uyanır gibi oldum, kesin buyurucu bir sesle irkildim. Bu ses uygarlığın sesiydi, bir ışık yürüyüşüyle geliyordu çağların ötesinden, dağ doruklarını ışınlandırarak:

"Tanrıların çağı geçti, şimdi yeryüzünü tanrısal güçlerle donanmış ermişler aydınlatacak. Ancak bu aydınlığın kökleri vardır, asmalardan sarkan üzüm salkımlarını besleyen özsuların gözeneklerden yapraklara değin yukarı doğru akışlarına benzer. Eskiden ortalığı gökler aydınlatıyordu, bugün ışık yerden doğuyor göklere doğru, egemenlik toprağındır. Sözün dili tutuldu. Bundan sonra ışıyan günün ardından gelen ışık yürüyüşlü, ışık sesli biriler geldiler, görünmediler, yalnızca sesleri duyuluyordu, bu sesler göklerden inmiyor, yerden yükseliyordu. Görkemli bir toplantı düzenlenmiş çalgı-içki-oyun-türkü-koşuk-bilgelik bir söylence nesnel giysilerin içinde, ışıyan alanda yerlerini almışlar. Çalgı duyulmamış sesler çıkarıyordu tellerinden, düşünün konuşurken, yaratın devinirken diyordu, derken bakıyordu sesten gözleriyle çevresinde toplananlara, daha doğrusu, Anadolu'da biz insanlara. İçki yürek isterim, güç isterim diyordu beni içmeye. Ben bütün yaratıcı atılımların, verimli girişimlerin kaynağıyım, soyum üzümdür benim, esneyen yumuşak topraktan gelir esriten-esinleyen güçlerim. Ben toprağın çocuğuyum, düşler gözlerimdir, düşünceler belleğim, yaratıya yönelik atılımdır yüreğim. Birden oyun atladı alanın ortasına bağırdı:

konuşmam devinmemdir benim, sesim ayaklarımdan, kollarımdan çıkar, sözlerim titreyişimdir, çalgının-içkinin yoldaşıyıma. Türkünün yürek oynatıyordu sesi, gönüllerin derinlerinden gelen yoğun duygular biçimleniyordu sözcüklerde, bütün sözcükler gebeydi birer doğurmaya, karınları kabarıyordu tümcelerin. Koşuk ölçülü adımlarla yürüyordu, adım attıkça duruyor düşünüyordu, düşündükçe düşündürüyordu. Hepsi çekildi alandan, oturdu görkemli yerlerine, beklediler bilgeliğin gelişini. Birden ayağa kalktılar saygıyla, sevgiyle eğildiler bilgeliğin önünde. Bir görkemli bakışı, bir görkemli yürüyüşü, bir görkemli gelişi vardı bilgeliğin. Ağırlıktan ağırdı, derinlikten derindi, genişlikten genişti konuşması; bütün konuşmalarında ışık saçıyordu ağzından çıkan sözcükler, sesi de-sözleri de birer ışıldaktı toplantıda.

Bilgelik söze başlarken dağlar kulak kesildi, ırmakların sesi dindi, gölgeler çekildi uzaydan, yeşilin gözleri büyüdü bütün evreni görürcesine, çiçekler dizildi ışıyan boyamlarına göre, denizin üstünde birbirini izleyerek duran-devinmeyen dalgalar gibiydi çiçeklerin gelişi, yanyana oturuşu. Derken kuruldu demek, yalnızca karanlığa, karaya yer verilmedi, ışığı görünce eridi karanın karanlığı, karıldı kara toprağı, toprak iğrendi, kustu insanın karasını, tükürdü yüzlerine, kovdu. Bilgelik dediki: verimli, güzel toprak, hepimizin anası-atası toprak, sen ne mutlusun, adına kara derler, aydınlığın kaynağısın, karayı ancak sen kovabildin aramızdan. Bunları duyunca ağladı toprak, benim adım karadır, ancak bildiğiniz başının içi karalardan değilim, bir ad benzerliği vardır aramızda, beni kişinin karasıyla yanyana getirmeyin bir daha, yoksa ne yeşim südümden içiririm size, ne uygarlıkları emzirip doyuran memelerimden akan ışığı görebilirsiniz. Saygıyla eğildi, esenlikler diledi bilgelik toprağa, sarmaştılar öpüştüler. Bilgelik, ışığın yerden göğe ağdığı toprak Anadolu toprağıdır, dedi. Bilgeliğin bu sözlerini duyunca Anadolu toprağı gerindi, ışıdı, ışıldadı, bütün dağlar-tepeler birer ışık fışkırtan meme kesildi. Bu ışıyan memenin ak südünden beslenen uygarlığın, sonradan, birkaç çocuğu olmuştur, onları daha önce söyledik.

Bir ışık ırmağıdır akıp gidiyordu Anadolu'da, nice ışığa

susamışlar gelmiş, uygun birer yerde konaklamıştır Anadolu'da. Bu gelenler arasında niceler çıkmış ışıkla beslenmeyi bilen, ışıklanmayı seven. Onlar Anadolu'nun ışık kokuşlu, ışık yürüyüşlü çocuklarıdır. Horasan'dan, Asya'dan, bilmem nereden geldikleri önemli değil, gelinen yerden getirilenin etkisi önemlidir. Gelen ne getirdi, geldiği yerde ne buldu? Çok söyledin bu sözleri; dedi, bana bilgelik, sustum, karşılık verecek durumda değildim. Ancak, kendi kendimi yargıladım sonradan, şöyle düşündüm: bir kişiye söyleneni anlatmak için ne yapılır? Birden ışık düşünceli bir ermiş aydınlattı beni: *"anlayıncaya değin başına vur oğul"*. Ne güzel bir uyarıydı bu. Üzümün tadını vurgulayan içki de buna benzer sözler söylemişti, anımsadım. Bu anımsamam yeni bir doğumun ilk sancılarını çeken bir ermişle beni yüzyüze getirdi.

Çok ermişler yetişmiştir Anadolu'da kaynaklar bunların hepsini Asya'dan, özellikle Horasan'dan getirir, bu kurak ülkenin yeşile susamış insanlarını Anadolu yeşil yaylımlarına, yaylaklarına yerleştirir. Sonradan bu sevecen kişiler karayken aka dönüşürler, daha sonra kızıl olurlar. Kara örtüler, Anadolu'da bilinmeyen yerlere saklanır, alımlı kızıl örtüler giyilir, ilkyaz evresinde açılan gelinciklere benzeyen bu kızıl giysilerin içinden çalgı, içki, türkü, koşuk, oyun, demek bg. toplumsal varlıklar fışkırır. Bu yeni durumlar karşısında birileri çıkar, ermişleri erdiren Anadolu toprağını ermişleri yozlaştıran kara örtülerin altında gizlemeye çalışır. Işığın aydınlattığı yerde bütün karamsarlığıyla görünen karalar değişik boyalarla karıp karıştırılarak yeni bir bileşim oluşturulur. Uyanın karanlıkların konakladığı büyük mağaralar, kaçılın mağaraların ürkütücü girişlerinde bekçilik etmekle öğünen karabaşlar:

Karalardan karayım
Deniz değil karayım
Seni yere karayım
Ben ışığı sevmezem.

Böyle söylüyor yerden göğe yağan ışık yağmurunun karşısında korkusundan oyuklara sığınan karanlık. Bu kor-

kak, ürkek karanlık uygun bir süre bulunca hızla güneye kaçar, Doğu ortaçağının kalın örtüsü olan bu karanlık, bu yoğunlaşan kara hep güneyden gelmiştir. Bir gün, tarih ata ile uzun bir geziye çıkmıştım, ikimizin de içinde yoğunlaşan bir güney'i öğrenmek özlemi vardır. Bizim geziye çıkacağımızı duyan kazıbilim durur mu durmaz, ben de sizinle geleceğim diye tutturdu. Üçümüz birlikte yollandık güneye doğru, önce bu yoğun karanlığın ortalığa yayıldığı kumlu ülkeye gittik. Bastığımız yerler hep ayaklarımızın altında kayan kumlarla örtülüydü. Kazıbilim becerili elleriyle, yanında getirdiği özel aygıtlarıyla kumların altına iniverdi, derinlere daldı, uygarlık adına ne bulabilirim diye çok uğraştı, hep eli boş döndü. Mısırda, Mezopotamyada, Anadolu'da, İran'da, Yunanistan'da bulduklarına benzer bir kırıntı bile bulamadı. Yorulmuştu eli boş dönünce, biraz da öfkelendi kendi kendine, duyduklarım yalan değildi, ne diye böyle derinlere, kumların altına iniverdim diye, yakındı, sonra hep birden birbirimize bakıp gülüştük.

Tarih daha hızlı yürüyordu, ilgisini çeken kumların altında değil üstünde olanlardı. Çok dolaştı, ikimizi de yordu. Güzel atlar, hörgüçlü develer, kimi yörelerde ufak pınarlar, başka diri yaratıkların su içtiği ıslak yöreler gördü. Sonra birlikte mağaraların bulunduğu yüksekçe yerleri dolaştık, birkaç öyküden başka bir nesne bulamadık. Hep kanlı öyküler, eli bıçaklı inanç yayıcıları, birbirlerinin kanları dökmekle, öldürdükleri kimselerin iri kalçalı, dolgun göğüslü kadınlarını almakla övünen kimseler gördük. Yine bu yörelerde uygarlık adına sayısız kadın almakla üstünlük taslayan öncülerle konuştuk. Tutkulu, erkeğe doymaz, ersek kadınlar, güneşin etkisiyle yüzleri biraz yanmış, güzel iri gözleriyle, salına salına ağır yürüyüşleriyle erkeği kendine çeken alımlı kadınlar gördük. Onlardan birine kum tepesinin arkasında yol sorduk, bize yerlere sürünen, geniş örtüsünü kaldırarak kendini *"biz sizin tarlalarınızız, bütün yollar bizden gelir bize gider, bizi ekenler biçer, biz yürek oynatırız, baştan çıkarırız, yoldan azdırırız, yola getiririz, sizi tarlamızı yumuşak-sıcak toprağında güçten keseriz, tüketiriz, sonra size sizden aldığımızı sandığınız değişik bitkiler veririz, oysa onları kim-*

lerin ektiklerini biz de bilmeyiz." Böyle seslendi bize kadın, duygulu, etkili, güzel sesiyle, ancak bizim tarlalarla uğraşacak gücümüz yoktu, ister istemez güler yüzle onu esenledik, yürüdük. Arkamızdan bakakaldı şaşkın güzel gözleriyle, sonra yavaş bir sesle söylendi: *"Bunlar tarla ekip biçmeyi bilmiyorlar sanırım, bilseler bu kumlu, yakıcı çöllerde bütün yorgunluklarını gideren bir tarlanın üzerinde biraz uzanıp dinlenirlerdi."*

Kazıbilim ikimizin ellerinden tutarak: *"yürüyelim Anadolu'ya, Ege kıyılarına, Orta Anadolu yörelerinde, Mezopotamya'dan geçerken Dicle-Fırat arasında erkeklerin değil uygarlığın verimli tarlalarında doyasıya dinleniriz"* dedi. Tarih biraz duraksadı, *"biraz daha dolaşalım, bu tarlalarda yaşanmış çok öykü vardır, bize buralarda yaşayanların düşüncelerini, ıralarını, uygarlıktan ne anladıklarını öğretir, yorulduk, ancak biraz daha dolaşalım, bir daha gelemeyiz buralara"* öğütleriyle bitirdi sözlerini. Biz de ona uyduk, dolaştık bir süre daha. Hep yürek oynatan, erkeğin doğal eğilimlerinden en güçlüsünü kabartan uzun öyküler bulduk. Öyküler, çalgı sesleri, duygulu, özlemli türküler, içki kokuları, kılıç şakırtıları, sonra kardeş gövdelerden dökülen sıcacık kanların kokusu, hepsi bu.

Ben, kazıbilimle tarihe dedim ki: güçlü ışıldaklarınızla biraz karanlıkların içine dalsak olmaz mı? Bakalım neler saklıdır o yoğun, kalın karanlıkların arkasında, öğrenelim. İkisi birden güldü bu sözlerime, öğrenmeyi öğrenememişsin daha der gibiydiler bana. Öğrenmeyi bilen, bir sivrisinekte bile nice doğa tansıkları bulabilir. Sonra hepimiz gülerek söyleşerek geldik Anadolu'ya, uygarlığın esenlik sağlayan odağına.

Anadolu'ya söylencelerle girdik, ardından öyküler, türküler, koşuklar, oyunlar, törenler, çalgılar, içkiler, demekler, kaya kabartmaları, yontular bg. sayısız uygarlık ürünü sökün etti. Güneş Ağrı'nın üstünden yükselmiş bulutların süzgecinden geçen ışınlarını yağdırıyordu yeryüzüne, karanlığın örtüsü yırtılmış, uygarlığın göreni çıldırtan doğurgan gövdesi bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmıştı. Birden, bulutların arasından görüntüler belirdi, biraz daha inmelerini, bize yaklaşmalarını

bekledik. Onlar yaklaştıkça görüntü olmaktan çıkıyor, gözleri sevinçten ışıyan kişilere dönüşüyorlardı. Onlar, Anadolu'ya doğu'dan, karanlıklardan kaçıp gelen kimselerdi, Ağrı dağının üstünden aşınca, az önce yerde uzandığını gördüğümüz güzel (uygarlık) ellerine birer görkemli ışıldak tutuşturmuş, ışıldaklarından ışık yağdırıyorlardı ortalığa. Bu ışıldakları tutanlar, taşıyanlar Asyalıydılar, onların ellerine ışık yağdıran ışıldakları veren de Anadoluydu. Kazıbilimle tarih yüzüme bakarak anlamlı anlamlı güldüler. Biri bir elimden, biri öteki elimden tutarak, beni, Anadolu ortalarına doğru götürdüler. Gelen ışıldak taşıcıları iyice yaklaşmışlardı bize, sayıları da kabarıktı. İlgiyle baktık, biraz daha baktık, içimizden sıcacık duygular akmaya başladı belleklerimize, bu öndeki pırıl pırıl bakışlı, güler yüzlü, aksakallı kimdi? Genç olmasına karşın yaşlı, aksakallı görünüyordu. Oysa onun aksakalları sakal değil elindeki ışıldağın yüzünde yansıyan ışınlarıydı. O da, çevresinde bulunan, hepsi aksakallı arkadaşlarına saygıyla bakıyor, onların önünde yürümek istemiyordu.

İyice baktık, sokulduk gelenleri, üçümüz de tanıdık, bize çok sevecen görünene adını, sanını, soyunu sorduk. Işıldağı yüzünden uzaklaştırdı, yana kaydırdı, söyledi: Hacı Bektaş Veli. Ben Asya'dan Bektaş olarak yola çıktım, Ağrı dağından buyana gelince elime tutuşturulan ışıldağın etkisiyle erdim, adım büyüdü, ünüm yayıldı, sonra: Hacı Bektaş Veli dediler adıma. Yanımda gördüğünüz yaşları belli olmayan kişiler de benim insana dönüşen ışıldaklarımdır. Şimdi onlardan birini ışıldağımın südüyle büyüteceğim, Anadolu'nun başka bir yöresine göndereceğim. Ben gidiyorum, sizi esenlerim, size de insanlar karşısında sevecenlikler dilerim, yollarınız açık olsun, siz de birer "yoloğlu" olun, "eloğlu" olmayın. Bu sözcükleri söyledikten sonra bir daha görünmez oldu, gözlerimizden uzaklaşırken, silinirken "Antalya'ya" diye bir ses duyuldu.

Biz üç arkadaş, ben-kazıbilim-tarih epeyce dinledik, ışıldağın kamaştırdığı gözlerimizi uğuşturduk, sularla yüzlerimizi yıkadık, sonra biz de yunduk, Antalya'ya doğru yavaş adımlarla yürüyüşe çıktık. Az gittik uz gittik, inişli çıkışlı

yollardan, cana can katan ormanlardan geçtik, mutluluk veren sulardan içtik, akarsuların türkülerini, esen yellerin ağaç doruklarına yansıyan çalgı seslerini dinledik, kuş cıvıltılarının ezgilerinden hız alarak yürüdük, adına Elmalı derler bir yere yaklaşınca yukardan üstümüze ışın yağdıran bir ışıldakçının bize yaklaştığını gördük. Karşı karşıya gelince üçümüz de onu daha önce görmüş gibi olduk, kim olduğunu sorduk. Güldü, *"sizinle daha önce karşılaştık"* deyince anladık.

Biz, bu kişiyi, çok önceleri görmüştük, gençti, şimdi epeyce değişmişti, yalnız gözleri, bakışları eskisi gibiydi. Bizimle uzun boylu konuşmak istemiyordu, sözcükleri birer ışın gibi dökülüyordu dudaklarının arasından. Bir ilgidir uyandı içimizde, söylediği sözcüklerin etkisiyle biz de ışığa dönüşmenin özlemini çeker olduk, duyar olduk. Üçümüz ağız birliği etmiş gibi adını sorduk, önce söylemedi, söylemek istemedi, sonra: *"Abdal Musa"* dedi, biz ne "abdal"ın ne olduğunu, ne de "musa"nın ne anlama geldiğini biliyorduk. Elinde tuttuğu ışık yağdıran ışıldağı yana kaydırarak: "sözlerimi, adımı anlamayacağınızı sezmiştim, ancak sizinle, burada uzun süre kalamam, bekleyenlerim, özleyenlerim vardır. Bundan sonra beni bir daha göremeyeceksiniz, size mutluluklar, esenlikler dilerim, diledіğimi de başkalarının yardımlarıyla gerçekleştireceğim, yolunuz açık olsun, size anlamadığınız *abdal* 'ın ne olduğunu, ne anlama geldiğini bütün ayrıntılarıyla anlatabilecek bir kişiyi görevlendirdim, şimdi beni değil onu dinleyin" diyerek gözlerimizden uzaklaştı, Antalya dağlarına doğru bir ışık bulutu gibi yükseldikçe görüntüsü siliniyor, yalnızca kulaklarımıza ışık sesleri geliyordu. Demek "abdal" böylelerine deniyormuş.

Virdiler cân buldılar bir özge cân abdâllar.

*

ABDAL'IN ANLAMI-İÇERİĞİ

Abdal sözcüğü Arapça "karşılık, eder, değer" bg. anlamlarda söylenen *bedil/bedel* 'in çoğuludur. Bu sözcük, sözlük anlamı dışında, özel bir kavram olarak tasavvufun kurumlaşmaya başladığı dönemlerde, bir bakıma IX. yüzyılda kullanılmıştır, kaynaklar böyle bildirir; ancak bu başlangıç da kesin değildir. Bir tarih kavramı olarak "abdal" çok daha eskilere gider, sözgelişi İS V-VI. yüzyıllarda yaşayan, *Eftalit* ya da *Akhun* diye bilinen Orta Asya'lı Türk boylarına da bu ad verilir (Abdal denir). Öte yandan bu adı taşıyan başka Türk boyları da, İran'ın değişik yörelerinde yaşamışlardır. Ancak bu dönemlerde İslâm dini Orta Asya içerlerinde yayılmadığına, dahası İslâm dininin doğuşundan önce bu adı taşıyan Türk topluluklarının bulunduğu savına göre, "abdal" sözcüğünün Arapça dışında bir kaynağının bulunduğu da düşünülebilir. Ya bu ad Türk topluluklarına çok sonradan, Türklerle-Araplar arasında inanç ilişkilerinin kurulduğu dönemde verilmiştir, ya da "abdal" sözcüğünün Arapça çoğul olan sözcükle biçim benzerliği vardır, kökeni ayrıdır. Türk dilinde "ab", "ap" kökleriyle başlayan sözcükler vardır, ancak "abdal" biçimi görülmemiştir. Eski Uygur Türkçesinde "ab-ımak/abımak" sözcüğü fışkırmak, sıçramak, yerden hızla yükselmek (su için), akmak, "aparmak" ise alıp götürmek, kaçırmak, vurup almak anlamlarında geçerlidir. Ne yandan bakılırsa bakılsın "abdal" sözcüğüne Türk dilinde kesin bir köken bulma olasılığı azdır, bu sözcük başka bir Türkçe kökten gelip, ilk biçimi unutulmuşçasına değişmişse bilemeyiz, bugün için Arapcadan geldiği savı ağırlık kazanmıştır. "Ab-

dal"ın bir Türk topluluğunun adı olması, öyle sayılması tasavvuf kavramı olarak yayılmasına kanıt gösterilemez.

"Abdal" sözcüğü, anlam değişmesi nedeniyle, olumsuz bir içerik kazanmıştır dilimizde. Sözgelişi anlayışsız, dengesiz, kavrayış gücü yetersiz, deli kimselere de "abdal/aptal" denmektedir. Bizi, burada ilgilendiren bu sözcüğün bir tasavvuf kavramı olarak taşıdığı içeriktir.

"Abdal" bir tasavvuf kavramı olarak şu anlamlarda kullanılır: Kendini tanrıya adamış, nesnel yaşamın dışında mutlu, tinsel bir yaşamın varlığına inanmış kimse. Yeryüzünde bağımsız bir inancın etkisiyle görünüşe aldırmayan, gösterişe önem vermeyen, belli bir düşünceye bağlanmış kişi. Usun gücünü aşan tanrısal diye nitelenen gerçekleri seziş gücüyle kavrayan, doğa dışına çıkarak yaşayabildiği söylenen kişi. Doğaüstü nitelikler taşıyan, geleceği önceden bilen-gören ermiş. Belli bir kuruluşa (tarikata) bağlanan özgür kimse. Anadolu'da, onbirinci yüzyıldan sonra, konar-göçer durumda yaşayan kılığı, davranışı, geçimi, geleneği kendine özgü, gereğinde savaşçı, gereğinde barışsever kişi ya da böyle kişilerden oluşmuş topluluk. Bu topluluğa sonraları *"Abdalan-ı Rum/Anadolu Abdalları"* adı verilmiştir. "Anadolu Abdalları" iki türlüdür. Birincisi tasavvuf yolunu seçerek, belli bir düşünceyi, belli bir inancı yaymaya, Anadolu'nun Türkleşmesine-İslâmlaşmasına çalışan düşünsel ağırlıklı eylemlere girişen kimseler. İkincisi, yine "alevi" diye nitelenen bir yolu tutan, ancak konar-göçer yaşama biçimini benimseyen, ılgarlarla geçinen, kılıcı, bıçağı, baltası, kuşağı, donu, şişi bg. olan pek de beğenilmeyen kişilerden oluşmuş Türk topluluğu. Birinci anlamda olumlu, ikincisinde olumsuz bir topluluk sayılan Anadolu Abdalları (Abdalan-ı Rum) onbirinci yüzyıldan ondördüncü yüzyıl sonlarına değin, özellikle kırsal kesimlerde etkinlik göstermiştir. Bunlar arasında elişleriyle uğraşan, kendini özel becerilere verenler de vardı, bunlar genellikle Ankara yörelerinde barınırlardı.

Tasavvuf alanında "abdal" sözcüğünün başka bir kullanımı vardır, bu da yukarda açıklanan birinci anlamla ilgilidir, bizim için önemli olan da odur burada. Türk yazınında "abdal" sanını adının yanına ekleyerek ün kazanan birçok

ozan vardır, bunların hepsi de alevi-bektaşi topluluğundandır, kimi tarikat ulusu, ermiş, yolgöstericisayılır, kutsal niteliği bulunduğuna, tanrısal bir özellik taşıdığına inanılır, yüce kişi diye saygı görür. Sözgelişi Kaygusuz Abdal (ozan, XIV. yüzyıl), Abdal Musa (ermiş, ozan, XIV. yüzyıl), Kazak Abdal (ozan XVI. yüzyıl), Pir Sultan Abdal (ozan, ermiş, öncü, XVI. yüzyıl), Seher Abdal (ozan, XVI. yüzyıl), Koyun Abdal (ozan, XVI. yüzyıl), Muhyiddin Abdal (ozan, XVI. yüzyıl), Sadık Abdal (ozan, XVI. yüzyıl), Abdal (ozan, XVII. yüzyıl), Abdal Oğlan (ozan, XVII. yüzyıl), Teslim Abdal (ozan, XVII. yüzyıl), Derun Abdal (ozan, XVIII. yüzyıl), Cafer Abdal (ozan, XVIII. yüzyıl). Bunların dışında hangi çağda yaşadıkları bilinmeyen ozanlar arasında Arif Abdal, Köçek Abdal, Meydan Abdal, Meczub Abdal, Uryan Abdal, Sefil Abdal bg. şiirleri elimizde bulunan kimseler vardır. Bu örnekler, "abdal" sözcüğünün yazınımızda ne denli yaygın, tutunmuş olduğunu gösterir. Bu sözcük, adı geçen ozanlarda birer tapşırma (takma ad/mahlas) olarak kullanılmıştır, şiirlerinde öyle geçiyor; bundan da sözcüğün olumsuz bir anlamda alınmadığı anlaşılmaktadır.

Abdal sözcüğünden, benimsenen inanç nedeniyle, olumsuz, yerici bir anlam çıkararak bu sanı taşıyan ozanları kötüleyenler de vardır, bunlar genellikle "sünni" diye nitelenen, aşırı "şeriat" yanlılarıdır, "alevi" denen kimselere karşı çok olumsuz bir tutum takınanlar da bu "sünni" kişilerdir.

"Abdal" konusunu, şiire aktararak bütün özellikleriyle anlatan onaltıncı yüzyıl ozanlarından *Hayreti* 'dir. Bu konuyu işleyen iki uzun şiiri vardır [1].

Buldılar ol bî-nişândan çün nişân abdâllar
Lâmekân ilinde tutdılar mekân abdâllar
Satdılar bir yâre cümle iki âlem rahtını

1) Hayreti, *Divan*, 1981. yay. Dr. Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeli.

Yaşamadılar dü kân içre dükân abdâllar
İçdiler fazl-ı ilâhî çeşmesinden âb-ı Hızr
İtdiler kesb-i hayât-ı câvidan abdâllar
Öldiler ölmezden öndin oldılar hayy-ı ebed
Virdiler cân buldılar bir özge cân abdâllar
Oldılar çün kim Sıratü'l-Müstakîm'ün sâliki
Olsalar Hızr ile tan mı hem-inân abdâllar
Cümle nefsânî murâdâtı çü dilden sürdiler
Oldılar mâ'nide şâh-ı kâmrân abdâllar
Sakınup düzd-i havâdan gerçek erler himmetin
Eyledıler şehr-i dilde pâsbân abdâllar
Eylemişdür her biri ifrîtini nefsün zebûn
Sûretâ seyr itdüğün şal nâ-tüvân abdâllar
Bastılar çün küştgir-i nefsi tan mı oldılar
Baş açuk meydân içinde pehlevân abdâllar
İrdiler tahkîka taklidün yıkup bünyâdını
Buldılar vîrânede genc-i nihân abdâllar
Düşmanından Ehl-i Beyt-i Ahmedün olup beri
Oldılar candan muhibb-i hânedân abdâllar

Şiir böylece uzayıp gidiyor, ozanın söyledikleri belli, yaşadığı çağda "Abdal"dan ne anlaşıldığını, kendisinin bu konuda ne düşündüğünü dilegetiriyor:

—Abdallar gösterişe, görkeme önem vermeden, belli şanlara ilgi göstermeden, ölümsüzlük ülkesinde yer tuttular. İki dünyanın (yeryüzü ile ahretin) mutluluğunu bir sevgili, bir gönüldeş uğruna satıp ölümsüzlük ülkesinde kendilerine yer sağladı abdallar. Tanrısal erdem pınarından doyasıya ölümsüzlük suyunu içerek ölümsüzlük kazandılar abdallar. Ölmeden önce ölerek (bütün duyusal gereksinimlerden uzaklaşarak) sonsuz yaşama ulaştılar, böylece özge bir dirilik kazandılar abdallar. Abdallar böylece doğru yola girdiler, ölümsüzlük kazandılar, bunda şaşılacak bir durum yoktur. Bütün duyusal eğilimleri atarak anlam ülkesinde mutluluğa

ulaşan bu abdallardır. Abdallar duyusal eğilimlerin, tutkuların yoldan saptırıcı kılavuzunu yenilgiye uğratarak birer yiğit oldular, görünüşte güçsüz sanılan abdallar korkusuzdur, güçlüdürler. Abdallar baş açık yalın ayak dolaşan yiğitlerdir. Abdallar görünüşün gereksizliğini vurgulayarak, ortaya koyarak gerçekliğin özünü buldular gösterdiler. Abdallar Muhammed'in, Ali'nin soyunu severler, onların izinde yürürler, bu eğilimleri nedeniyle ün salmışlardır.

Hayreti 'nin söyledikleri, özet olarak, böyle. *Hayreti* de Ali sevgisiyle dolup taşan bir ozan olduğundan "abdal" sözcüğünün ne demek olduğunu yaşayarak öğrenmiştir, o da böyle bir topluluğun içinde bulunuyordu.

Hem tutup her dem Hüseyn ibn-i Ali'nün mâtemin
Ağlaşup gözden dökerler bunda kan abdâllar

diyor Hayreti, böylece abdalların Ali'nin oğlu Hüseyn'in öldürülmesinden dolayı üzüntü duyduklarını, acı çektiklerini dilegetirerek alevi olduklarını da açıklığa kavuşturuyor.

İtdiler şâh-ı Horasanun ayağı tozını
Cân-u dil çeşmine kühl-i İsfahân abdâllar

Bu dizelere göre abdallar Hacı Bektaş Veli'nin (şâh'ın Horasanın) ayağının tozunu canlarına, gözlerine İsfahan sürmesi olarak çektiler, onu öncü edindiler, izini sürdüler. Bu açıklamaya göre abdallar bektaşidirler. Başka bir şiirinde şöyle diyor:

Pâdişâhsın Hayreti Hünkâra gerçek kul isen
Âsitân-ı devletinde bende-i makbûl isen
Sen de bir dîvânesi ol bunların ma'kûl isen
Keskin erler tîğ-i uryanlar durur abdâllar.

Bu dizelerde geçen *"Hünkâr"* sözcüğü Hacı Bektaş Ve-

li'nin yaygın sanıdır, bütün Bektaşilerce bilinen, söylenen, saygıyla anılan bir kavramdır.

Nice bir zülf gibi hâk ile yeksân olalım
Nice bir turraları gibi perişân olalım
Açılalım leb-i dilber gibi handân olalım
Cür'adânı getür abdal yine hayrân olalım

Hayreti bu dizelerde "abdal"dan başka bir anlam çıkarmıyor, onun yaşamın tadını çıkarmadan da geri kalmaması gerektiğini, ancak yeryüzüne aşırı bağlanmanın da bir yarar sağlamadığını belirtiyor. Buna "gününü gün etmek" derler, ancak bu sözcükler mutlu azınlığın, varlıklı kimselerin düşündükleri anlamda değildir kuşkusuz, tasavvufun benimsediği yoldadır. Bu dizelerden şunu bunu sömürerek, emeksiz yaşayalım, başkalarının sırtından geçinelim anlamı çıkmaz. Abdal sözcüğü burada "olumlu" anlamdadır. Nitekim, daha önce "abdal" sanını benimsemiş ozanların adlarını söylemiştik.

17. yüzyıl ozanlarından "Abdal" tapşırmalı bir bektaşi vardır, onun bu adı alması, düşüncelerinin de bu adın anlamı doğrultusunda olması gerektiğini sezdirir, bize kalırsa. Bu nedenle, Bektaşilik konusunda ne düşündüğünü içeren bir koşuğunu aktaralım:

Yana yana gelmeyenin
Dost demek nesine gerek
Rumûzunu bilmeyenin
Dost demek nesine gerek

*

Gerek ere yetmeyenin
Pir eteğin tutmayanın
İkrârını gütmeyenin
Dost demek nesine gerek

*

Sınığın alub satanın
Bire ikilik katanın

Oynayub ötemeyenin
Dost demek nesine gerek

*

Gönlünde kibir tutanın
Birliğe yetemeyenin
Seğirdib yitemeyenin
Dost demek nesine gerek

*

Abdal der akamayanın
Sefillik çekemeyenin
Yıkdığın yapamayanın
Dost demek nesine gerek

Bu koşuk "abdal" sözcüğünün içeriğini, anlamını açıklamıyor, ancak şiir dilinde adı "Abdal" olan bir ozanın içevrenini dilegetiriyor, kendisine "Abdal" diyen bir kimsenin ne düşündüğünü vurguluyor, bu bakımdan koşuk anlamlıdır. Koşuk açıktır: Gerçek ere, olgun kişiye ulaşmak, bu yolda bir yolgöstericinin yardımına sığınarak olgunlaşmak, yetkinleşmek gerekir. Sözünde durmak, alçakgönüllü olmak, azla yetinmek, aşırılıktan sakınmak, tutkuların tutsağı olmamak, kendini beğenmişlikten kaçınmak, birlik-barış içinde bulunmak, başkalarının yardımına koşmak, düşkünün elinden tutmak bg. aktöre ilkelerine göre erdem sayılan yolu seçmek "dost" kavramının içeriğidir. Bütün "olumsuz" sayılan davranışlardan kaçınarak "olumlu" diye nitelenenlere yönelmek "dost" sözcüğünün gerekçelerindendir. İşte *Abdal* 'ın söyledikleri bunlardır.

Ondördüncü yüzyıl ozanlarından *Kaygusuz Abdal*, öncüsü olan *Abdal Musa*'ya adadığı ünlü şiirinde:

Urum abdalları gelür dost deyü
Eğnimizde aba hırka post deyü
Hasteleri gelür derman isteyü
Sağlar gelür şâhım Abdal Musa'ya

diyor, burada geçen *"Urum Abdalları"* sözcükleri alevi-bektaşi topluluğundan bir kolun adıdır. Bu kimseler yukarda açıklanan "abdal" kavramının olumlu içeriğiyle nitelenmişlerdir. "Abdal" sözü, bu olumlu anlamda, "ermiş", "yetkin", "olgun" kimse karşılığıdır besbelli.

"Abdal" sözcüğünün "Ahilik"le bağlantılı bir yanı da olsa gerek, kimi "Ahi"lere "abdal" dendiğini de yazılı kaynaklardan öğreniyoruz. Daha değişik bir anlamda "abdal", "ahi" sözcüklerinin "tanrı erleri" karşılığı söylendiği de biliniyor. Bu sözcükler yorumlarla genişletilmiş, çağın anlayışına göre yeni içeriklerle doldurulmuştur.

"Abdal" sözcüğünün olumsuz, yerici bir anlamda kullanılmasının nedeni 14. yüzyıl sonlarıyla 16. yüzyıl başları arasında yaşayan, Anadolu'nun kırsal kesimlerinde (kimi yazarlara göre *Kalenderi* diye anılan) dolaşan bir topluluktur. Bu topluluğa giren saçını, sakalını, bıyığını, dahası kaşını kazır *(çardarb)* başaçık yalınayak çomak-bıçak-naçak-kılıç bg. öldürücü, kesici araçlar kullanılır (üzerinde bulundurur), esrar kullanır (belinde kabak denen esrar kabı asılır). Bu topluluk, toplumsal kuralların geçerliliğini dinlemez, kendine göre bir aktöre anlayışı sürdürür, halka ürküntü salardı. 16. yüzyıl ortalarında Seyitgazi yöresinde etkinlik gösteren bu ılgarcı topluluk ortadan kaldırılmıştır. Bu topluluğun "alevi" görünmesine karşın, insanseverliğe, emeğe dayanan bir uygulaması bilinmiyor, daha çok bunalımlı dönemlerde ortaya çıkıp halkı soymaya çalıştığı da söylenir. Özellikle Türk yazınının tasavvufla ilgili kolunda ünlenen ozanların "abdal" sanını almalarında böyle olumsuz, yadırganıcı bir anlam yoktur.

Abdallar konusunda, yazınımızda epeyce yazı yazılmış, açıklamalar getirilmiştir. Ancak bunların önyargılarla doldurulduğu gözden kaçmıyor. Sözcüğün anlamsal içeriğinden çok yüzeysel yanına, görünüşe yansıyana ağırlık veriliyor. Bu olumsuz bir tutumun olumsuz sonucudur. Abdallar, abdal gibi sözcükler içeriksel birer sorun durumuna getirilmeden betimlemelerle yetiniliyor, böylece tarihin akışı içinde

yeralan düşünsel öğe görülemiyor. Bu düşünsel öğe ise "abdal" denenin Türk düşüncesine yazınına ne getirdiğidir.

Bâtın âleminde seyrân ederken
Şah Abdal Musa'yı gördüm eyvallah

Dizeler *Kul Şükri* denen ozanındır. Ozan, Abdal Musa'yı "bâtın âleminde" gördüğünü söylüyor, bu önemlidir. "Bâtın âlemi"nden ne anlaşıldığını bilmeden bu dizeler kavranamaz. "Bâtın âlemi" düşünsel evren, tinsel evren, tanrısal evren gibi değişik anlamlar içerir. Ozan, övdüğü Abdal Musa'nın tanrısal bir evrende bulunduğunu, onu orada gördüğünü söylüyor, burada "abdal" sözcüğü tanrısal nitelik taşıyan kimsenin sanı oluveriyor. Sözcüğe böyle bir anlamla yaklaşılırsa, Anadolu'nun kırsal kesimlerinde dolaşan ılgarcı "Abdallar"la yazın-düşünce alanında ürünler veren aydın "Abdallar"ı biribirinden kesinlikle ayırmak gerekir.

Tevellâsın teberrâsın bilen abdala aşkolsun
Temennâsın tesellâsın bulan abdala aşkolsun
Havâ-yi seyr-i fillâh eyleyen dervişe şeydallah
Fenâfillâh sevdasın eden abdala aşkolsun
Tecerrüd cür'asın nûş eyleyen abdala eyvallah
Harâbât ehli sevdasın çeken abdala aşkolsun
Abasından kabâsından geçüb bu dehr-i fâninin
Fenâ vü fakr dîbâsın giyen abdala aşkolsun

Bu dizeler, ondokuzuncu yüzyıl ozanlarından, *Âgâhi*'nin bir şiirinden alınmıştır. Ozan "abdal"dan ne anladığını açıklığa kavuşturuyor: "-Ali'yi sevmeyi, sevmeyeni sevmemeyi bilen abdala aşkolsun, dileğini, avunmasını bilen abdala Tanrı adına evreni dolaşmayı başaran dervişe karşı sevgiler, saygılar, esenlikler, tanrı yolunda kendinden geçen abdala aşkolsun. Kendini soyutlayan, yalnızlığı seven, bu sevginin içkisini içen abdala esenlikler, yeryüzünün görkemine, gösterişine aldırmayan abdala aşkolsun. Giysisinden, giyece-

ğinden geçen, bu yeryüzüne aldırmayan abdala aşkolsun, esenlikler olsun. Yoksullukla övünen, aldırmazlık giysisine bürünen abdala aşkolsun." Bunları söyleyen ozanın kendisi de "abdal" topluluğundandır, bu nedenle konuyu daha iyi, daha açıkça biliyor. Yukarda verilen örneğe göre "abdal" Ali'ye, çocuklarına, daha açığı Oniki İmam'a bağlanan kimsedir. Onun "tevellâ" dediği Ali'yi seveni sevmek, "teberra" dediği de Ali'yi sevmeyeni sevmemek, ondan uzak kalmaktır. Bu iki eylemi benimseyen kişi "abdal"dır.

Abdal sözcüğünün açıklanışını yazarın, araştırıcının isteğine değil de bu kavramı bir san olarak adına ekleyen ozanı konuşturmak bizce daha tutarlı bir yoldur, burada şiirlerden örnekler getirmemizin nedeni de budur. Hangi çağda yaşadığı bilinmeyen *Uryan Abdal* adlı ozanın şu şiiri ilginç bir örnektir sanırız:

Tevellâyı imamlardan getirdim
Tavâfın kabuldür Abdal dediler
Kırklar ile bir mecliste oturdum
Tavâfın kabuldür Abdal dediler
*

Âyin geceleri erkân
Gökteki melekler secdeye varır
O demde dilekler hep kabul olur
Tavâfın kabuldür Abdal dediler
*

Ali binmiş Düldül'üne gidiyor
Onsekizbin âlem mevcud görüyor
Şâhım Ali daim durmaz yürüyor
Tavâfın kabuldür Abdal dediler
*

Hızır elim aldı arşa götürdü
Bir saâtte Kerbelâ'ye yetirdi
Ol demde melekler şerbet getirdi
Tavâfın kabuldür Abdal dediler
*

Genç Abdal'la Hacı Bektaş geldiler
Sarı Saltık'ı Rumeline saldılar
Çok şükür dertlere derman oldular
Tavâfın kabuldür Abdal dediler

*

Uryan Abdal der ki bu sözüm sırdır
Ali sırdır Muhammed dahi nurdur
Aşk ile mahabbet sıdk ile yoldur
Tavâfın kabuldür Abdal dediler

Ozan, kendi adını, şiirinin içine yerleştirerek bağlı bulunduğu Bektaşilik'in ululanna, ermişlerine başvuruyor, yaptığı işin etkisini soruyor, onlardan onay alıyor. Koşukta anlatılanların hepsi alevi-bektaşi topluluğunu yönlendiren inançlarla ilgili uygulamalardır. O da *Âgâhi* gibi "Ali'yi seveni sevmek" koşuluyla söze başlıyor, bu koşulun imamlardan geldiğini söylüyor:

Tevellâyi imamlardan getirdim
Tavâfın kabuldür Abdal dediler

diyerek konuya giriyor. Şiir, baştan sona değin, ilgiyle okunursa ozanın benimsediği bu "abdal" sanının içeriği kolay kavranır.

*

ABDAL MUSA

Bektaşilerin ulularından sayılan Abdal Musa'nın doğum-ölüm yılları bilinmiyor, onunla ilgili bilgi veren kaynaklarda da açıklık yoktur [1].

Âşıkpaşaoğlu Tarihi'nde söylendiğine göre, Abdal Musa Bursa'nın alınmasında bulunmuş, başına bir ak börk giyerek Yeniçeriler'in arasına katılmıştır. Bursa 1326 da alındığına göre Abdal Musa o dönemde savaşa girebilecek bir çağda demektir. Yine Âşıkpaşaoğlu Tarihi'nde Orhan Gazi'nin oğlu .... "Gazi Hünkâr zamanında: Bu zikrettiğimiz azizlerin bazısı hayatta idi. Bunun zamanında ulemâdan Koca Efendi ortaya çıktı ki bunun oğlunun oğlu, Acem ilinde Kabızade-i Rûmî denmekle meşhur olmuştu. Dervişlerden Abdal Murad, Abdal Musa, Mehmed-i Küşteri ve Baba Poştinpûş vardı. Bunların hepsinin kerametleri zâhir olmuştu. Duaları kabul olunur azizlerdi." (say. 220), sözleri yazılıdır.

Bu alıntı, Abdal Musa'nın ondördüncü yüzyıl ortalarına doğru yaşadığını, çağında ünlü bir ermiş (aziz) olarak anıldığını gösteriyor. Öte yandan yine bu çağın ünlü bir ozanı olan Kaygusuz Abdal, bir şiirinden, Abdal Musa dervişlerinden olduğunu söylüyor, bu Abdal Musa'nın bir geyik kılığına girerek Kaygusuz Abdal'ı tekkesine çektiği söylencesi de yaygındır. Yine bu tarih yapıtında dendiğine göre Yeniçeri başlığının Hacı Bektaş Veli'yle ilgisi yoktur, Abdal Musa'ya

---

1) Öte yandan, kimi yazılı kaynakların bildirdiği bir konu vardır: Bektaşi geleneğine göre Abdal Musa, Hacı Bektaş'ın amcası Haydar Ata'nın oğlu Hasan Ata'nın oğludur... A. Gölpınarlı, Kaygusuz Abdal-Hatayi-Kul Himmet, 1953 s. 6.

değgin bir söylentiden kalmadır (say. 223). Âşıkpaşaoğlu 1393-1481 yılları arasında yaşadığına göre, kendi doğumundan en az altmış yıl önceki olaylardan sözediyor demektir. Bu durumda Abdal Musa ile ilgili bilgileri kesin olmasa bile büsbütün yanlış sayılamaz, adları anılan öteki kişilerle ilgili sağlıklı bilgiler vardır.

Abdal Musa'nın biri Bursa, öteki Antalya'nın Elmalı ilçesine bağlı Teke Köyü'nde olmak üzere iki mezarı vardır. Bursadakinin mezar değil *"makam"* olduğu söylenir (A. Gölpınarlı), Teke Köyü'ndeki ise gerçektir denir. Bektaşiler genellikle Teke Köyü'nü benimsemişlerdir. Bizim için, burada, önemli olan mezar değil, Abdal Musa'nın yaşadığı çağdır. Kaygusuz Abdal'ın Alaiye Beyi'nin oğlu olduğu söylentisi göz önünde tutulursa, 14. yüzyıl ortalarında yaşadığı anlaşılır, bu yöre Fatih Mehmed dönemine değin Karamanoğulları'nın yönetimi altındaydı, Kıbrıslılar'ın 1366 da saldırısına uğramışsa da kendini korumuş bir kaledir. Bu kale 1220 de Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad I. eline geçmiş, Alanya (Alaiye) adı da ondan kalmıştır. İmdi Kaygusuz Abdal'ın babası Alaiye Beyi sayıldığına göre 14. yüzyıl içinde yaşamıştır, Abdal Musa'ya bağlandığına göre bu ozanın 1444 te öldüğünü söylemek pek tutarlı değil (yüzelli yıla yakın bir süre yaşamış demek).

Abdal Musa'nın kendisinden biraz önce gelen Geyikli Baba'nın dervişi olduğu söylentisi de vardır. Geyikli Baba da, Âşıkpaşaoğlu Tarihi'nin bildirdiğine göre Osman Gazi döneminde varmış, bu durumda onüçüncü yüzyıl sonları ile 14. yüzyıl başlarında yaşamış demektir. İmdi Geyikli Baba-Abdal Musa-Kaygusuz Abdal üçlüsünün birbirine bağlandığı anlaşılıyor. Yine bu üç kişinin Hacı Bektaş Veli izini sürdüğü de belli. Kaygusuz Abdal Anadolu'dandır, oysa Hacı Bektaş Veli-Geyikli Baba-Abdal Musa gibilerin Anadolu'ya Horasan'dan geldikleri söylentisi yaygındır. Bu ermişlerin "Babalar" ya da "Babailer" denen alevi topluluktan oldukları, Baba İshak ayaklanmasına katılanları bile bulunduğu (Hacı Bektaş Veli) söylentisi de vardır. Öyleyse bu kişilerin Anadolu'ya koyu sünni (Yesevi dervişi) olarak gelip kısa bir süre sonra koyu alevi birliğe katılmaları kolay kolay onayla-

nacak bir sav değildir. Bu nedenle Abdal Musa ilc Geyikli Baba'yı Asya'dan sünni olarak Anadolu'ya getirme tutarsız bir savdır, bizce.

Abdal Musa'nın ozan olduğu, halk Türkçesiyle koşuklar söylediği savı da yaygındır. Elimizde onun adını taşıyan bir kaç koşuk vardır. Bugüne değin, bu koşuğun onun elinden çıkmadığını savunan pek olmadı.

Kim ne bilür bizi nice soydanuz
Ne zerrece oddan ne hod sudanuz
Bizim meftunumuz ma'rifet söyler
Biz Horasan mülkündeki boydanuz
Yedi deniz bizim keçkülümüzdür
Hacım umman ise biz de güldenuz
Hızr-ü İlyas bizüm yoldaşımızdur
Ne zerrece günden ne hod aydanuz
Yedi tamu bize nevbahar oldu
Sekiz uçmak içindeki köydenüz
Bizim zahmımıza merhem bulunmaz
Biz kader okunda gizli yaydanuz
Tur'da Musa durup münâcât eyler
Neslimizi sorar isen Hoy'danuz
Abdal Musa oldum geldim cihana
Ârif anlar bizi nice sırdanuz.

Bu dizeler gerçekten Abdal Musa'nın elinden çıkmışsa, o yalnızca bir tarikat ulusu değil tasavvufu çok iyi bilen, şiir konusunda epeyce deneyimi olan bir kimsedir. Burada, eski bir tasavvuf geleneğine karşı çıkarak biz yalnızca *"oddan, sudan yaratılmadık"*, biz daha yüce bir yerden geliyoruz, bize bağlanarak kendini inanca verip özünden geçen, şaşakalan, gönlünü kaptıran kimse bile bilgece konuşur, dilinden bilgece sözler dökülür (meftunumuz ma'rifet söyler). Abdal Musa, varlık birliği inancının aydınlığında tanrısal bir nitelik taşıdığını, en yüksek varlık aşamasında bulunduğunu söylüyor.

Yedi deniz bizim keçkülümüzdür

dediğine göre doğaüstü bir varlık olduğu inancındandır, böyle bir inanç da tasavvufun ileri aşamalarında ortaya çıkar. Abdal Musa Horasan'dan, Hoy'dan geldiğini, Anadolu'lu olmadığını söylüyor:

Biz Horasan mülkündeki boydanuz

ya da, yine bu dizenin bulunduğu koşukta sonlara doğru:

Neslimizi sorar isen Hoy'danuz

diyor. Bu dizelerde Horasan'dan olduğunu söylediğine göre, bize konuyu tartışmak düşmez, ilgimizi çeken onun tasavvufla ilgili bilgileri nereden edindiğidir. Bu dizeler sünni bir ozanın söyleyebileceği içerikte değildir, nitekim "Hızr-u İlyas"la yoldaş olduğunu ileri sürmesi de önemlidir, soyunun tanrısal bir kaynaktan geldiğini vurgulamaktadır.

Abdal Musa oldum geldim cihana

dizesinin anlamı açık, yorum gerektirmez. Ozan, bu yeryüzüne gelirken "Abdal Musa" olduğunu, nesnel bir içerik kazanarak dönüştüğünü açıklıyor, dizenin başka bir anlamı yoktur.

Kim ne bilür bizi nice soydanuz

dizesi tanrı-evren-insan özdeşliğinin açıklanışıdır, bir ozan bu üçlünün birliğine, özdeşliğine inanmıyorsa bu sözcükleri söyleyemez. İslâm dinine göre insan tanrısal güçle yaratılmıştır, yaratan da tanrıdır, ilk yaratılan insan Ademdir, bütün insanlar onun soyundan gelmiştir. Oysa, Abdal Musa, İslâm'ın bu inancı karşısında *"kim ne bilür bizi"* diyor, bu sözlerin tasavvufta anlamı şudur: "Bizi kimse bilemez, bir tanrısal özden geliriz, dolayısıyla tanrısal varlığız, bizi bilmek

kolay değildir, önce kendini bileceksin, kendinde saklı tanrısal gizemi kavrayacaksın, sonra başkalarını bileceksin..." Bu savı ortaya atmak için tasavvuf anlayışı içinde iyice erimek gerekir, sünni bir ozan " ben tanrısal varlığım" diyemez, böyle bir savda bulunursa "ağır suç" işlemiş sayılır.

Abdal Musa'nın düşüncelerini, seçtiği yolu şiirlerinden çıkarırsak onun koyu bir "alevi" olduğu açıktır; bu durumda, daha önce değindiğimiz gibi, yine Ahmed Yesevi sorunu gündeme geliyor, Abdal Musa nerede "alevi" olmuştur?

Gözlerin kör olsun ey kanlu Yezid
Bu meydanda ne var Ali'den gayrı

diyor Abdal Musa, bu dizeleri söylerken, kendini Ali'nin yoluna adamışken eski öncüsünü (şeyhini) anımsamaz mı? Bir Yesevi dervişi olarak Anadolu'ya gelse, koyu sünni bir çevrede yetişse bunları ne yolla söyleyebilir? Öyleyse başka bir savın kapısı açılır burada: bu şiirler Abdal Musa'nın değildir, başkalarınca yazılıp onun adına ortaya atılmıştır. Bilimsel düşüncenin, bize göre, işleyişi böyledir. Onun sekiz dörtlükten oluşan, yukardaki dizelerle başlayan şiirinde en koyu bir Alevilik inancının sergilendiğini görüyoruz. Alevilik'in Ali'nin kişiliğinde nesnelleştiğine inandığı bütün doğaüstü nitelikler, tanrısal özellikler bu uzun şiirde ardarda diziliyor. Aşağıya aldığımız iki koşuğunun da koyu bir Ali sevgisiyle doldurulduğu daha ilk okuyuşta anlaşılıyor.

Abdal Musa konusu yalnızca onun kişiliğini ilgilendiren, onunla çevrili kalan bir sorun diye görülmemeli, konunun arkasında bambaşka bir anlayış saklıdır: Anadolu uygarlığını Asya'dan gelenlerin ürettikleri savı. Bir gönüldeşim, yapıtlarımın birkaçını okuduktan sonra bana şunları söyledi: "Hocam, okuyucunun kafasına iyice yerleşsin diye mi bilmem, bir konuyu sürekli işliyorsunuz, yinelemekten bile bile kaçınmıyorsunuz, bunu kendiniz de söylüyorsunuz." okuyucum olan bu gönüldeş Ziraat Bankası'nın Eminönü ilçesindeki bölümlerinden birinde görevlidir, söyledikleri de çok doğrudur. Ancak, bir yazar olarak, yapabileceğim başka bir iş de

yoktur. İşte Abdal Musa önümüzde, onunla ilgili köken açıklamalarını başka bir kişiyi (2) incelerken yineleme gereğindeyiz (3).

Gözlerin kör olsun ey kanlu Yezid
Bu meydanda ne var Ali'den gayrı
Oniki İmam'ın kapusun açan
İmamlar değildir Ali'den gayrı

*

Güvercin donuyla Urum'a uçan
İmamlar evinün kapusun açan
Cümle evliyalar üstünden geçen
Var mıdır hiç bir er Ali'den gayrı

*

Sûfi Abdal erkânını yürüden
Ayn-ı cem'de sevdüklerin sürüden
Nişter-Selman kırk vücûdi bir iden
Var mıdır hiç bir er Ali'den gayrı

*

Muhammed miracın yoluna girdi
Bu sır gayet sır içinde sır idi
Şîr donunun hatem mührünü verdi
Bu sırrı kim eyder Ali'den gayrı

*

Cümle evliyalar imamlar burda
İkrar alan kimse düşer mi derde
Yek nefesle durma meydan-ı erde
Kimdür bana rehber Ali'den gayrı

*

---

2) Hacı Bektaş Veli, Geyikli Baba, Baba İshak bg.
3) bk. İ. Z. Eyuboğlu, *Hacı Bektaş Veli*, 1989.

Her kimin çırağın yaksa Hak yakar
Rızâya baş koyub teslimin takar
Aslımız Oniki İmam'a çıkar
Babamız her kim var Ali'den garı

*

Selman bir deste gül Şâh'a uzatdı
Kendü tabutuna kendözi yatdı
Cemi-i mushafdan nıkabın atdı
Kur'an yok gördüler Ali'den gayrı

*

Erenler erkânı gerçek bellidir
Abdal Musa fakır anın kuludur
İmamlar sırrıyla gönlü doludur
Var mıdır hiç bir er Ali'den gayrı.

*

Muhammed Ali'nin kıldığı da'va
Yok meydanı değil var meydanıdır
Muhammed kırklara niyâz eyledi
Ar meydanı değil er meydanıdır

*

Kırklar özin bir araya kodılar
Anlar cenâzesin susuz yudular
Deveyi gördün mü gördüm dediler
Ört elin eteğin sır meydanıdır

*

Vardığın yerlerde ara bulasın
Gezdiğin yerlerde makbûl olasın
Sakla sırrını kim settâr olasın
Çek çevir kendüni kâr meydanıdır

*

Ne diyeyim şu erkânı kurana
Yuf çekerler bu meydanda yalana

Üçyüzaltmış merdiveni bilene
Kör meydanı değil gör meydanıdır

*

Abdal Musa Sultan gerçek er ise
Ali'yi sevenler muhib yâr ise
Hakk'ın maksûduna erem der ise
Urganı boynunda dâr meydanıdır

Yukarda bulunan koşukların Abdal Musa'nın elinden çıktığını, başka bir ozanın onun adına düzenlenmiş ürünleri olmadığını tartışamayız. Bu konuda kesin bir belge, açık bir kaynak yoktur. Bu koşukları *"Bektaşi Şairleri ve Nefesleri, 1965"* adlı yapıtına alan *S. Nüzhet Ergun* da açıklık getirecek bir kanı sergilemiyor. Yine bu konuda önemli yapıtlar veren, güvenilir kaynaklar sergileyen *Abdülbakî Gölpınarlı* da sağlıklı bir sav ileri sürmüyor, sorunlara kuşkuyla bakıyor. *Fuad Köprülü* ise, alışkanlığı üzere, Abdal Musa ile öteki alevi ermişlerin hepsi "Hoca Ahmed Yesevi halifelerindendir" (4) deyip geçiyor. Bu konuyu daha sonra gözden geçireceğiz. Sonuç açık değil pek, kaynaklar Abdal Musa diye bir ermişin varlığını bildiriyorsa da ozanlığı konusunda susuyor. Şiirlerin dil bakımından incelenmesi de olumlu bir sonuç vermez. Bu şiirler, Abdal Musa'dan çok sonraki dönemlerde yazıya geçirilmiş, dil yönünden tutarlı, uyumlu değil, bir dörtlükle bile iki kez ağız değişikliği görülüyor. Şiirlerin başlıca özelliği Abdal Musa'nın Oniki İmam inancına bağlı, açık yürekli, sevecen bir Ali yanlısı olduğunu açıklamada beliriyor. Bu koşuklar Abdal Musa'nın elinden çıkmasa bile, onun Âşıkpaşaoğlu Tarihi'nde bildirilen inançlarla sıkı bir bağlantı içinde bulunduğunu gösteriyor. Yine bu koşuklar Abdal Musa'nın hangi izi sürdüğünü, düşünce bakımından nereden gelip nereye gittiğini gösteren açık belgelerdir. Son dizesi eksik bir koşuğunda Abdal Musa şöyle diyor:

---

4) Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s. 38.

Abdal Musa'm anda bir tolu içdüm
İçdüm ol toluyı kendümden geçdüm

Bu dizeler de alevi-bektaşi şiirinin çok yaygın bir konusunu içermektedir, bunda kuşkumuz yok.

Ben hocamdan aldum böyle dersümü
Okur idüm elif'ten ba'ya deyü
Kimse bilmez şu dünyada sırrumu
Ta ezelden çağırurum Hû deyü

*

Kimin azadlayub kimin fakırdür
Kimin döğüb kimin okıdur
Dideler bu meydan kimün hakkıdur
Kim dedi ki şu murdar yu deyü

*

Evvel ekşi narken üzüm çoğ iken
Davud sofradayken bıçak yoğ iken
İsmail'e inen kurban sağ iken
Kime didi şu lokmayı soy deyü

*

Fatma can Ali'nün sever gülünü
Mirac'dan inerken öpmüş elinü
Hak Yezid'e kokdurmadı gülünü
Muhammed'in yâdigârı bu deyü.

Bu koşuğun son dörtlüğünün son dizesi eksiktir, ancak ozanın neler söylediği, söylemek istediği ortada, kapalı yanı yok. Ozan Ali sevgisini işliyor, düşüncelerinin alevi bir çizgi üzerinde yürüdüğünü açıklığa kavuşturuyor.

Gerek Âşıkpaşaoğlu'ndan, gerekse yukarıya alınan koşukların incelenmesinden Abdal Musa'nın açık bir alevi olduğu anlaşılıyor. Üstelik bu kişinin Geyikli Baba'nın ardılı olduğu, onun izini sürdüğü, ona bağlandığı da açıklanıyor

kaynaklarda. Şimdi, başka çalışmalarımızda da değindiğimiz gibi, şöyle bir sorun çıkıyor ortaya: Abdal Musa, başlangıçta bir Ahmed Yesevi yanlısı mıydı: olanaksız. Abdal Musa'nın ne denli koyu bir Oniki İmam yanlısı olduğu Ali'ye bağlandığı açık. Böyle bir kimsenin Asya'dan koyu sünni olarak yola çıkıp Anadolu'ya ayak basar basmaz alevi olması sağduyunun onaylayabileceği bir olay değildir. Aysa'da Yesevi Dervişi, Anadolu'da Baba İshak yandaşı olmak, böylesine ters, böylesine karşıt inançlarla yoğurulmak, değişmek ancak büyük bir düşünsel bunalımın sonucu olabilir. Derin bunalıma kapılmayan bir kimsenin çok kısa sürede inanç değiştirmesi insan doğasına aykırıdır, bu ancak ağır bir tinsel bunalım sonucu gerçekleşebilir. Öyle olunca yeni bir sorunla yüzyüze geleriz: Asya'dan *"Yesevi dervişi"* olarak Anadolu'ya gelen Baba İshak, Baba İlyas, Hacı Bektaş Veli, Geyikli Baba, Abdal Musa ile benzerleri hep birlikte inanç bunalımlarına mı sürüklendiler? Birden bire böyle kalabalık bir derviş topluluğu neden koyu sünni iken koyu alevi oluvermiş? Bu sorunun güvenilir bir yanıtı yoktur. Başta Evliya Çelebi olmak üzere, kimi sevecen yazarların yazdıklarını bilimsel konuların saptanmasında kesin kanıt diye göstermek olacak iş değildir. *Evliya Çelebi* gibi Erzurum'da damdan dama sıçrarken soğuktan donup boşlukta kalan bir kediyi gözleriyle gördüğünü söyleyen sevimli bir yazara bilimsel buluşlar, açıklamaları yüklemek ancak onun tatlı dilini anlamanın bilincine varamayan, boşlukta dolaşmayı yolda yürümekten ayıramayan düzmece bilginlerin işidir.

Abdal Musa'nın alevi yanlısı tutumunu gösteren en açık kanıtlar onunla ilgili söylenceler, ona yazılar övgüler, onun tansıklarını şiire aktaran ozanlardır, ardıllarıdır. Onbeşinci yüzyıl başlarından, 19. yüzyıl sonlarına değin bütün alevi-bektaşi ozanları Abdal Musa'yı övmüş, yüceltmiş, ululamışlardır. Abdal Musa çevresinde oluşturulan tinsel alanda şiir, öykü, gülmece, söylence bg. değişik yazın ürünleri üretilmiştir. Bu durum, Anadolu insanının değişmeyen bir özelliğidir; aşağı yukarı bütün ermişlerde böyle olağanüstü başarıları yansıtan özellikler varsayılır.

Abdal Musa ile ilgili en eski şiir, onun dervişi olduğu

söylenen, kendisi de söylencelerle çevrilen Kaygusuz Abdal'ındır. Bu güzel koşuğun, dil bakımından, birkaç değişik örneği vardır, ancak halk arasında yaygınlık taşıyan yine halkın dilince söylenegelendir. Ancak, biz kimi uzmanların savlarına bağlı kalarak (A. Gölpınarlı) Kaygusuz Abdal'ın 15. yüzyıl başlarına ulaştığı kanısında değiliz (bu konuyu *Kaygusuz Abdal* çalışmamızda ayrıntılarıyla inceleyeceğiz). Kaygusuz Abdal'ın şiirleri arasında, yukarda değindiğimiz, şudur:

Beğlerimiz elvan gülün üstüne
Ağlar gelür şâhım Abdal Musa'ya
Urum Abdalları posdun eğnine
Bağlar gelür şahım Abdal Musa'ya

*

Urum Abdalları gelür dost deyü
Eğnimizde abâ hırka post deyü
Hasteleri gelür derman isteyü
Sağlar gelür şahım Abdal Musa'ya

*

Hind'den bâzergânlar gelür yayınur
Pişer lokmaları açlar doyunur
Bunda âşıkları gelür soyunur
Erler gelür şahım Abdal Musa'ya

*

Meydanında dâra durmuş gerçekler
Çalınur koç kurbanlara bıçaklar
Döğünür kudüm açılur sancaklar
Tuğlar gelür şahım Abdal Musa'ya

*

Her matem ayında kanlar saçarlar
Uyandırub Hak çerağın yakarlar
Demine hû deyüb gülbang çekerler
Nurlar gelür şahum Abdal Musa'ya

*

İkrârıdur koç yiğidin yuları
Muannidi çeksem gelmez ileri
Akpınar'ın Yeşilgöl'ün suları
Çağlar gelür şahım Abdal Musa'ya

*

Ali'm almış Zülfikar'ın destine
Sallar durmaz Yezidlerin kasdına
Tülmen tülmen Genç Ali'nin üstüne
Sırlar gelür şahım Abdal Musa'ya

*

Benim bir isteğim vardır Kerim'den
Münkir bilmez evliyanın sırrından
Kaygusuz'am ayrı düştüm pîrimden
Erler gelür şahım Abdal Musa'ya.

Bu şiirde duygusal, içtenlikli bir sevecenlik, pire, gönüldeşe bağlılık işlenmiş, Kaygusuz Abdal son dizede *"ayrı düştüm pirimden"* dediğine göre, ortada bir kopukluk vardır, ya Abdal Musa ölmüştür, ya da kimi söylentilerde olduğu gibi Mısır'a gidip orada Hacı Bektaş ışığını uyandırmıştır. Ancak, Kaygusuz Abdal'ın anlattığı durumlar Abdal Musa'nın çağında ne denli üstün bir kişilik taşıdığını, öyle nitelendiğini gösteriyor. Abdal Musa gelişigüzel bir kimse değil, olağanüstü beceriler sergileyen bir ermiştir (bu koşuğa göre). Abdal Musa için söylenen bu tür şiirler, sonraki yüzyıllarda onun yalnız ününü yaymakla kalmamış alevi-bektaşi kuruluşlarından önemli bir kişi olarak saygı görmesini sağlamıştır.

Hangi çağda yaşadığı kesinlikle bilinmeyen, ancak Trakyalı olduğu sanılan Veli adlı bir ozanın Abdal Musa'yı konu edinen bir şiiri vardır. O da Kaygusuz Abdal gibi Abdal Musa'yı övüyor, şiiri Kaygusuz Abdal'inkini anımsatıyor.

Akdeniz yakası Aydın illeri
Kuşlar gider bizim Abdal Musa'ya
Cemâlin görünce yürüdü dağlar
Taşlar gider bizim Abdal Musa'ya

*

Katardan ayrılan turna sürüler
Her andıkça sünüklerim sızılar
İrili ufaklı emlik kuzular
Koçlar gider bizim Abdal Musa'ya

*

Baba Kaygusuz'dan almış cehdini
Gördün mü İbrahim Edhem vaktini
Padişahlar tacı ile tahtını
Yoklar gider bizim Abdal Musa'ya

*

Veli'm aydur dört dergâhdan evveli
Seyyid Ali Abdal Musa Bektaş-i Veli
Şah Hüseyn aşkına didemin seli
Çağlar gider bizim Abdal Musa'ya.

Veli'nin şiiri Kaygusuz Abdal'ın etkisini taşıyor. Onun Abdal Musa'ya bağlılığı bir gelenek gereğidir, koşuğun içeriğinden öyle seziliyor. Ozanın bu özlem dolu dizelerinde Kaygusuz Abdal'ın becerisini bulamıyoruz ancak bir uluya bağlılık, bir ermişin izini sürerek tarikat anlayışını yayma bakımından bir belge niteliği taşıyan bu koşuk bir anlayışın ürünü olarak ilgiye değer.

Abdal Musa'nın izini sürenlerin çoğu, onun elinden çıktığı söylenen koşukları, yazıları görmeyebilir, bu halk şiirinin de, tekke şiirininin de değişmeyen geleniğidir, önemli olan iz sürerek inancı kesintiye uğratmamaktır, Abdal Musa dervişlerinin yaptıkları budur.

Abdal Musa ile ilgili bir söylence vardır: Abdal Musa ile çevresinde toplananların davranışlarından, inançlarından

tedirgin olan Antalya Beyi onu yakalatıp büyük bir odun ateşinin içine attırmış, Abdal Musa ile dervişleri güle oynaya ateşin içine girmişler, ateş birden bire yeşil çimene, güllük çiçeklik bir alana dönüşmüş, Bey bundan ürkmüş, onun ermişliğine inanmış. Bu olaydan sonra Abdal Musa'nın ünü, olağanüstü başarılarıları bütün Anadolu'ya yayılmış, birçok kimse onun kapısına gelerek dervişi olmuş. Bu söylence Anadolu insanının düşsel üretme gücünün başka bir ürünüdür kuşkusuz. Sonraları alevi-bektaşi anlayışını benimseyen nice ozan, yazar bu konuyu işlemiş, yaymış, bağımsız bir şiir konusu durumu getirmiştir. Işte *Hüsni* (19. yüzyıl sonları) adlı ozanın aşağıya aktardığımız koşuğu bu konuyu işler.

Horasan ilinden duyuldu sesi
Muhib âşıklara düştü sevisi
Yedi baba içeru şâhın türbesi
Eşiğin bekleyen cana aşkolsun

*

Kudretten başında elifî tacı
Eşiğin bekleyen neylesin haccı
Mağrıbdan maşrığa oynar kılıcı
Kılıcın sallayan cana aşkolsun

*

Ol sultan yürüttü yedi dağları
Üzüldü çürüdü kaldı sağları
Türbe bahçesinde cennet gülleri
Güllerin devşiren cana aşkolsun

*

Mağrıbdan maşrığa ismin andırır
Niyâz eden âşıkları kandırır
Baba değirmenin sola döndürür
Değirmenin döndüren cana aşkolsun

*

Abdal Musa derler pirimin ismi
Ateşe attılar yanmadı cismi
Size niyâz eyler derdmend Hüsni
Bu cemde bulunan cana aşkolsun.

Hüsni, yüzyılların ötesinden aşıp gelen bir sevgi geleneğini sürdürürken, Abdal Musa'nın tarikat anlayışıyla hangi etkenler-söylenceler altında yaşatıldığını da sergiliyor. Onun şiirinden çıkardığımız anlama göre Abdal Musa Horasan ilinden gelmiş ya da ünü oraya değin gitmiştir. Başında alevi-bektaşi topluluğunun imi olan "elifi tac" vardır. Bu tacı Bursa'nın alınmasında bulunduğu sırada başına giymiştir. Yine bu Abdal Musa dağları yürütür, değirmeni tersine çevirip döndürür, sayrıları sağıltır, acı çekenlerin acılarını giderir, ateşe atılır yanmaz bg. tansıklar gösteren bu uludur, bütün yakarışlı-dilekler onadır. Abdal Musa'nın kapısında, kapısı eşiğinde görev alan bir kimsenin hacca gitmesi gerekmez. Bütün bunlar, bir bektaşi ozanının ulu tanıdığı Abdal Musa'ya duyduğu saygının, sevginin şiire yansımalarıdır, birer düş ürünüdür, ancak yazınımızda süregelen çok eski, özlü bir halk inancını gösteriyor, sevilen bir ermişin çevresinde üretilen söylencelerin ne denli sıcak, duygusal, çekici olduğunu kanıtlıyor. Sevilen bir kimsenin hangi niteliklerle benimsendiğini, yaşatıldığını öğreniyoruz bu dizelerden. Alevi-bektaşi geleneğine bağlanan canlar, yılın belli günlerinde, törenler düzenleyerek Abdal Musa'nın tinsel katına varırlar yakarırlar, dilek tutarlar, umutlarının gerçekleşmesini isterler, bütün bunlar tarihin derinliklerinden gelen insan eylemleridir, yalnız Anadolu insanıyla ilgili değildir, bütün uluslarda böylesi inançlar, uygulamalar vardır.

Abdal Musa çevresinde oluşturulan, onu Hacı Bektaş Veli'ye, Horasan'dan geldikleri söylenen ermişlere, yanlış bir yorumlama nedeniyle Hoca Ahmed Yesevi'ye bağlayan inanç boş da olsa bir insan eğilimini gösterir, insan umuşlarının içeriğini belirtir. Bu tür söylenceler, öyküler insanı anlayıp anlatma bakımından önemlidir. Hocamız Prof. Dr. Takıyettin Mengüşoğlu, insan sorunlarını işleyen bir yazısında,

"insan söylence yaratan varlıktır" anlamında bir açıklama getirir. İnsanın "söylence yaratan bir varlık" olması onu öteki yaratıklardan ayıran özelliklerden biridir, diri yaratıklar arasında yalnızca insan söylence üretebilir. Söylence üretmek, düşsel ürünler ortaya koymak insan olmanın koşullarından biridir uygarlık alanında. "Üretmek" yalnız insan için geçerlidir, sözkonusudur.

Üretmenin iki yaranı, iki anlamı vardır bizce. Birincisi insanı doğal çevresinin dışına çıkararak geleceği taşıyor; onu geleceği olan, geleceğini sağlayan, kendini bugünden yarına bırakan bir varlık durumuna getiriyor, böylece insan "bir tarih varlığı" oluyor, kendi tarihini kendi oluşturuyor, belli bir anlamda. Üreten insan doğal varlık olmaktan çıkar, daha geniş bir alana açılır. Üretmenin ikinci yaranı da insanı öteki yaratıklardan ayıran nesnel koşulları gündeme getirir. Burada Abdal Musa konusu yalın bir sorun olarak kalırsa, derinlerine inilmezse önemli sayılmaz, Anadolu'da böyle ermişler, böyle söylenceler çoktur deyip geçeriz. Ozan yüreğinin derinlerinden gelen salt bir inançla:

Ateşe attılar yanmadı cismi

diyor. O, bir ozan olarak, bunu hep başkalarından duymuş, bir söylencenin çağların akışı içinde doğal bir olaya dönüştüğünü, gerçek olmadığını düşünmeye değer bulmamıştır, ona göre "inanmak" yeterlidir, doğal olmayanı doğal yapabilir. Bu inanç tektanrıcı dinlerin başlangıcında da vardır. Tevrat'ta ateşe atılıp yanmayan, çevresi güllerle donanan ulular dan, yalvaçlardan sözedilir. Bu doğadışı olay insanı veren bir düşünsel kanıt niteliğindedir, ancak düşünen, düş kuran insan böyle bir kanıt üretebiliyor. Biz, bu dizeleri söyleyen ozanın inandığı olayın gerçek olamayacağını saptamak için onu ocağa yaklaştırsak bile düşüncesinden döndüremeyiz; kendinden ocakta yanacağına, ancak bir ermiş olan Abdal Musa'nın yanmayacağına, ocaktan etkilenmeyeceğine inanmıştır, bu onun düşsel evreninde yaşanmış, kanıtlanmış, nesnel bir gerçektir. Daha önce Kaygusuz Abdal'ın söylediği:

Hasteleri gelür derman isteyü
Sağlar gelür şâhım Abdal Musa'ya

dizeleri de Hüsni'nin düşüncelerine öncülük etmektedir. O da, Abdal Musa'nın sağlığı düzelten, acıları gideren, insanları mutluluğa kavuşturan doğaüstü başarıları olan bir insan, bir "ermiş" niteliği taşıdığı kanısındaydı. Bu da bir insan gerçeğidir. İnsan, önce düşler kurar, kurduğu düşlerin etkisiyle birtakım düşlemsel ürünler ortaya koyar, sonra döner bunlara nesnel varlıklarmış gibi inanır, başkalarını da inandırır. Çoktanrıcı inançların egemen olduğu çağlarda krallar tanrılarla konuşurlar, söyleşirler, buyruk alıp insanlara iletirlerdi. İlkçağ insanlarının inanç evreninde bu kral-tanrı ilişkileri elle tutulur gözle görülür olaylardan sayılırdı. Uygarlığın ilerlemesi, çok dar bir alanda da olsa, insanların düşüncelerine birtakım çizgiler çekti, onları belli bir odağa oturttu, artık krallar değil ermişler tanrılarla konuşur oldular.

Anadolu uygarlığında, özellikle tektanrıcı dinlerin yaygınlık kazandığı, ortaçağda, insan-tanrı ilişkileri ermişlerin yönetimi altına sokuldu. Türklerin Anadolu'yu egemenlikleri altına almaya başladıkları 1071 den sonra Asya'dan, özellikle de Horasan-Buhara yörelerinden sayısız "ermiş" geldi, ülkenin değişik yörelerine yerleşti, etkinlik gösterdi. Bu dönemde çok şaşılası olaylar yaşandı, yazılı kaynaklara geçirildi. Sözgelişi yalnız İstanbul'un Fatih ilçesinde "Horasan"dan, "Buhara"dan gelerek İstanbul'un alınmasında savaşmış, vurulup ölmüş diye gösterilen insanların sayısı şaşılacak niceliktedir. Bu insanları Asya'dan İstanbul savaşına katılmak için kimler, hangi koşullarla, hangi olanaklarla getirtti? Bu kişilerin soykütüklerine bakıldığında hepsinin "seyyid" olduğu görülür, demek bunlar Peygamber, Ali gibi din öncüsü kişilerlerin soyundan gelmişler. Peki iki kişinin soyundan, birbirine yüzlerce kilometre uzaklıkla bulunan, çok değişik ülkelerde böylesine çok insan türeyebilir mi? Üstelik hepsi de din uğruna savaşıp ölmüş, yine soyları yürümüş? Bunları tartışmanın, eleştirmenin yararı yoktur, ancak kimi araştırıcıların bu tür söylence ürünlerini bilimsel kanıt diye göstererek yargıya varmaları da anlamsızdır. Halk sev-

diği bir ermişi gönlünün istediği gibi donatır, süsler, giydirir, kanatlandırır, uçurur; ozan da bunları şiirine geçirebilir güzel dizeler düzenleyebilir, ancak bilim adına konuştuğunu söyleyen bir kimseye bu düş ürünlerine dayanarak kesin sonuçlar çıkarmak yakışmaz. Abdal Musa'yı sevenler, çevresinde toplananlar erdinmiştir, yüceltmiştir, olağanüstü niteliklerle donatmıştır, ozanlar da bunları şiirlerine aktarmışlardır. Bunlar doğaldır, yaratıcı insan gücünün ürünleridir. Oysa bilginin bunlara yaslanarak şunu bunu kandırmaya çalışması doğru değil; ozanın düş evreninde bilginin dolaşma yetkisi olmamalı.

Abdal Musa'm anda bir tolu içdüm
İçdüm ol toluyı kendümden geçdüm

diyor Abdal Musa, burada ozandır, düşlerinin kanatlandırdığı bir ermiştir, içtiği "tolu" esindir, kendisini söyleten tinsel etkendir. Bu "tolu" (günümüz söyleyişiyle "dolu") bilgini, araştırmacıyı "kendinden geçirmez", bilimsel yöntemin ışığında, bilincin aydınlığında sorunlara yaklaşırken "kendine getirir", uyandırır. 18. yüzyıl ozanlarından *Kul Şükri* şöyle diyor:

Derdlere sensin derman olucu
Zâhirde bâtında Şah Abdal Musa
Muhammed Ali'nin kadrin bilici
Mürüvvet ma'deni kân Abdal Musa

*

Gönülün pasını silici sensin
Hikmetin remzini bilici sensin
Kahr idüb âlemi kırıcı sensin
Akar kaleminden kan Abdal Musa

*

Cennettir dergâhın dedi hem derviş
Gelüb de erâzil edemez teşviş
Çağırdığım yerde imdada yetiş
Cesedim içinde can Abdal Musa

Seyr ettim durakdan yürütmüş dağlar
Mermer çırağ yeşil huccet nur bağlar
Kul Şükri Mecnun'dur Leylâ'ya ağlar
Akar gözlerimden kan Abdal Musa.

Kul Şükri, inancı gereği, Abdal Musa'ya yönelirken nesnel varlığı bir yana bırakıyor, onda özlediklerini buluyor, onu acılara son verici bir ermiş diye görüyor, bununla da yetinmiyor; ona dağları yürüttürüyor, onu cennetin en güzel yerine gönderiyor. Ozanın söyledikleri tartışmaya açık değil, ancak düşleyen, düşünen bir insanın hangi tinsel odaklardan geçtiğini, yaratıcı esinin neler ürettiğini anlamak bakımından bu güzel koşuk çok önemlidir. Bu koşukta düşleyen insanın bütün özlemleşen eğilimleri nesnelleşiyor.

Derdlilere sensin derman olucu
Zâhirde bâtında Şah Abdal Musa

dizelerinde Abdal Musa doğaüstü bir kimsedir, ozan "zâhirde", "bâtında" sözcükleriyle bu inancını vurguluyor, "görünen", "görünmezde" hep Abdal Musa'nın etkinliğini söylüyor, daha açığı nesnel evrende de, tinsel evrende de Abdal Musa'nın etkinliğini söylüyor, daha açığı nesnel evrende de, tinsel evrnede de Abdal Musa'nın "derdlilere derman... oluşu" olduğunu açıklıyor, öyle inanıyor. Oysa, "bütün derdleri gideren tanrıdır" İslâm inançlarına göre. Ozan, esinin kanatlarını takınınca tanrıyla Abdal Musa'yı özdeşleştirmede sakınca görmüyor, ya da Abdal Musa'yı tanrısal niteliklerle donatmayı, tanrının yanına getirmeyi seviyor.

Gönülün pasını silici sensin
Hikmetin remzini bilici sensin

çok insancıl anlam taşıyan dizelerdir, özellikle "gönülün pasını silici" olmak iç arınmışlığını anımsatan bir aktöre anlayışıdır. Ancak ozan bu yumuşak, bu bilgece nitelemelerin ötesine geçerek:

Kahr idüb âlemi kırıcı sensin
Akar kaleminden kan Abdal Musa

gibi iki dize okuyucuyu şaşırtabilir. Birinde Abdal Musa "âlemi kırıcı"dır, kimsenin gözünün yaşına bakmaz, öteki dizede "kaleminden kan akar", öylesine etkili yazan, konuşan bir kimsedir Abdal Musa ozanın düşsel evreninde. Abdal Musa "dağları da yürütmüş" olmanın üstünlüğünü yansıtan bir ermiştir.

Bir insanı böyle doğaüstü niteliklerle donanmış görmek, ancak bir özlemin sözcüklerle açıklanan anlatımı olabilir; ozanın düşlem evrenini verir. Bu, ozanın kendini ortaya koyuşudur, hangi özlemlerin içinde yoğunlaştığını bize sunmasıdır. Bu düşsel yaratılar olmadan insan başarılarını anlama olanağı azalır, insan düş kurduğu sürece yaratıcı da olabilir, bütün yaratma girişimlerinin arkasında bir düşkurma gizlidir.

Yine 18. yüzyıl ozanlarından *Fedayi*'nin yedi bölümden oluşan bir sekizlisi (müsemmen'i) vardır. Bölümleri sekizer dizeden oluşan, dili biraz ağır olan bu şiirde Abdal Musa bambaşka nitelikler taşıyan bir kimse olarak görülür. Ozan, ona daha başka bir düş gözlüğüyle bakar:

Ey meh-i burc-i hidâyet sâye-i subh-u mesâ
Zulmeti mihr-i münevver gibi kıldın rûşenâ
Kâ'be-yi ulyaya karşu her kim etse iktidâ
Kahr-i a'da-yi fenâdan bulmaya şeksiz necâ
Nâtık-ı Ruhü'l-Kudus'dür vech-i pâkin Vedduhâ
Dedi Mevlâ şânına kim "lenterâni ya Musa"
Esselâm ey mihr-i Ahmed Hazret-i Abdal Musa
Esselâm ey rükn-i esved Hazret-i Abdal Musa

Şiirde böyle altı bölüm daha vardır, işlenen konu, açıklanan özellikler değişmiyor. Ozan, burada, Abdal Musa'yı şöyle görüyor: doğruluğun en yüksek doruğunda bulunan ay, gecenin gündüzün gölgesi; karanlığı güneş ışığı gibi yakıp

aydınlığa dönüştüren; yüce Kâ'be'ye karşı kim yönelirse yönelsin yokluğun düşmanından kurtulma olanağı yoktur kuşkusuz; senin yüzün Kur'ân'ın "kuşluk suresi"dir, sen konuşan tanrısal tinsin, kutsalsın; tanrı "Musa'ya senin için göremezsin" demiştir; ey Muhammed'in güneşi, yüce Abdal Musa esenlikler sana, ey Kâ'be'yi ayakta tutan kara direk esen olan Abdal Musa esenlikler sana.

Yukarda özetlenen dizelerin içeriği açıktır, ozan Abdal Musa'ya nesnel varlığından soyutlayarak tanrısal bir alana yükseltiyor, onda doğaüstü beceriler görüyor. Fedâyi bu bölümün bulunduğu şiirinde Abdal Musa için tanrıda bulunduğu ileri sürülen ne tür nitelikler varsa hepsini sergiliyor, kişiselleştiriyor. Ozan kimi yerde nesneden tinsele yükseliyor, kimi yerde de tinselden nesnele iniyor.

TARİH KAYNAKLARINDA ABDAL MUSA

Daha önce, Abdal Musa'nın kişiliğinden sözederken, çokluk yazın ürünlerine dayandık, bu arada bir iki tarih yapıtından alıntı seçtik. Burada Osmanlı tarihine, birkaç yazılı belgeye başvuracağız. Böylece Abdal Musa'nın kişiliği konusunda bilimle yazın arasında ortaya çıkan anlayış ayrılığını sergilemeye çalışacağız.

Hoca Sadeddin Efendi ünlü *Tacü't-Tevarih* adlı yapıtında şunları söylüyor: "Orhan Gazi ile Bursa fethinde bile bulunmuştur. Kabri Bursa'nın ünlü ziyaret yerlerinden biridir. Şöyle bir söylenti vardır. Bir gün kıpkızıl kor olmuş bir ateşi bir beze sarıp Geyikli Baba'ya yollamış. Baba da ona bir kâse süt göndermiş. Aracı olan derviş, Abdal Musa'nın buna şaştığını görünce, süt göndermekte şaşılacak ne var ve sizin yaptığınızla ne ilişkisi var? diye sormuş. Onun bize yolladığı ceylan sütüdür. Yaban hayvanı evcilleştirmek bizim ateşi tutmamızdan daha zor bir iştir yanıtını vermiş. (c. 5, s. 11)". Bu alıntıda da Abdal Musa'nın doğaüstü kişiliği vurgulanıyor, Geyikli Baba'yla ilişkisi açıklanıyor. Öte yandan, başka bir kaynakta şunları görüyoruz:

"Ahî tarikatı reisliğinin *Şeyh Ebebalı* 'dan sonra kime geçtiğini bilmemekle beraber bunun daha sonra *I. Sultan Murad* 'a intikal eylediğini biliyoruz; bu cümleden olarak *Murad Gazi* 'nin Gelibolu'daki ahî reislerinden *Ahî Musa* 'ya verdiği 767 Receb/1366 Mart 14 tarihli icazetnâme ve vâkıfnâme'de "... ahîlerimden kuşanduğum kuşagı Ahî Musiya (Musa'ya) kendü elümle kuşadup Magalkara'da (Malkara'da) ahî dikdim ve bu *Ahî Musa* veya evladlarından kimesneyi

ihtiyar idüp ya akrabalarından veya güyeğülerinden ahilik icazetin virüp bizden sonra yerümüze ahî sen ol diyeler ki bunlar fevt olduktan sonra şer'ile sâbit ve zâhir ola" [1]. Bu kaynak, biraz aşağı da şu bilgileri de veriyor: "... Orhan Bey'in maiyetinde muhtelif savaşlara iştirak etmiş olan *Geyikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murad*, Duğlu Baba ve emsâli babalar, sonradan adını bektaşiliğe çeviren Babaî tarikatına mensub Alperenlerden idiler"..

İmdi *Âşıkpaşaoğlu* 'nun verdiği bilgilerle *Hoca Saded-din Efendi* 'nin, *Uzunçarşılı* 'nın açıklamalarını karşılaştırırsak, *Abdal Musa* 'nın 14. yüzyılın ikinci yarısından epeyce sonraları da yaşadığı sonucu çıkıyor. Ancak, Orhan Gazi ile Bursa'nın alınışında bulunduğuna göre (1325) çok yaşlı bir kimse olması gerekir; bu durumda *Abdal Musa*'nın Bursa'nın alınmasında *"ermiş"* bir kimse olduğundan sözedilemez kanısındayız. Neyse bu tartışmaya açık sorunlar, onun tinsel kişiliğini değiştirmez, tarihin sustuğu yerde söylenceler konuşur. Abdal Musa konusunda ortaya çıkan değişik görüşleri bir yerde birleştirme, kesin bir sonuca varma olanağı yoktur. Nitekim bilimsel bir içerik taşıması gereken tarih kaynakları bile söylencelere ağırlık veriyor, Abdal Musa'ya ateş korlarını tutturuyor, bir yamaya sardırıyor. Bunlar inanılır türden açıklamalar değildir. Özellikle *Evliya Çelebi* 'nin söyledikleri bilimsel içerikten yoksundur, buna karşın onun sözlerine dayanarak bilimsel yargılara varmak isteyen araştırıcılar az değildir.

Abdal Musa'nın kişiliğini, bütün söylencelerden arındırarak, nesnel durumuyla saptayıp açıklama olanağı yoktur. Onun Bursa'nın alınmasında ne yaptığı da pek belli değildir. Belgeler onun "ahî" olduğunu, dolayısıyla "alevi" inançlarına bağlandığını bildiriyor. Evliya Çelebi'yle ona inanan yazarların Abdal Musa'yı bir "Yesevi dervişi" diye göstermeleri tutarsızdır. Bursa'nın alınışına katılan I. Murad'ın ilgisini çeken, yardımını gören, adına vakfiye düzenlenen bir kimse-

---

1) İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1972, c. 1, s. 531.

nin, Anadolu'ya koyu "sünni" olarak gelip sonra onun karşıtı bir inancı benimsemesi, "alevi" olması kolay açıklanacak türden bir olay değildir. I. Sultan Murad, bu ermiş için "ahî" diyor, bir "sünni"nin "ahî" diye nitelenmesi, üstelik bunu bir padişahın söylemesi ilginçtir. Demek, Evliya Çelebi'nin sözleri boşlukta kalıyor. Osmanlı tarih kaynakları sağlıklı bir eleştiriye dayanabilecek nitelikte değildir, onlarda tarihle söylence içiçedir, neyin tarih neyin söylence olduğunu ayırmak uzun çalışmaları gerektirir. Osmanlı anlayışında tarih bir "bilim" özelliği taşımaz. Nitekim kimi "tarih" adı verilen yapıtlarda "Hazret-i Âdem'den günümüze değin İslâm tarihi" gibi sözler görülür. Âdem, dinlere göre, ilk yaratılan insandır, ancak hangi çağda yaratıldığı bilinmez, söylenmez (böyle bir olay yoktur). Tarih denince böyle bir sava bağlanan kimseden "bilimsel ürün" beklemek açık bir tutarsızlıktır.

Osmanlı tarihleri, Anadolu'nun, Rumeli'nin Türklerin ellerine geçmesini birer söylenceye bağlayarak doğaüstü olaylarla süslerler. Bu olayların süslemeleri bilimsel gerçeği dışlar, bütün güç ordudan çok ermişlere, alperenlere bırakılır, başarıyı sağlayan onlardır hep. Nitekim *Saltuknâme*'nin ikinci bölümünde anlatılan olaylarda *Sarı Saltuk* olağanüstü niteliklerle donatılmış bir alperen olarak karşımıza çıkarılır. Bu arada Uryan Baba, Toğan Ata, Ahmed Fakıh, Bektaş (Hacı Bektaş), Karaca Ahmed, Seyyid Mahmud Hayrani bg. ermişlerden övgüyle sözedilir, süre (zaman) kavramının içeriğine önem verilmez. Bizce ilginç olan; başka yazılarımızda da sık sık yineledi̇ğimiz gibi, Anadolu insanının tarihi "söylenceleştirme" eğilimidir. Sevilen bir alperen, bir ermiş nesnel kişiliğinin dışına taşırılarak ululanır, böylece söylence-tarih içiçeliği sağlanır. Abdal Musa için söylenip yazılanların da başka türlü olması beklenemez.

Bize kalırsa- bu kişisel bir düşüncedir- Abdal Musa ile benzeri kişileri, halkın belleğinde yaşattığı gibi anlamak, onlara bilimsel tarih açısından bakarak bir "yer" aramak doğru değildir. Halkın yarattığı bu tür kişilikleri bilimin süzgecinden geçirirsek yalnızlığa itmiş oluruz, yaşayan bir varlık olmaktan çıkarır, soğuk bir "kalıntı" durumuna getiririz. Nitekim önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, bundan sonraki bölümlerde de Abdal Musa'nın doğaüstü bir varlık niteliğinde yaşatıldığını okuyacağız.

DOĞAÜSTÜ KİŞİLİK

Daha önce, Abdal Musa ile ilgili örneklerde görüldüğü gibi, ermişliğin doruğuna çıkarılan bir kişilikle yüzyüze geliyoruz. Abdal Musa'nın izini sürenler, onun ışığından yararlananlar, düşüncelerinden esinlenenler ona bambaşka bir duyguyla bakmışlar, onu nesnel kişiliğinden soyutlayarak tinsel varlık alanına kondurmuşlar. Anadolu insanının sevdiği kişiyi böyle görmesi yaygın, eski bir gelenektir demiştik. 17. yüzyıl ozanlarından *Geda Musli* bir şiirinde:

Abdal Musa Sultan Şah himmet kıldı
Dayandı kılıcı Şah taşı böldü
Bütün Urumeli islâma geldi
Fetih surelerin almış eline
(S.N. Ergun)

dörtlüğünü Abdal Musa'ya ayırmış. Bu dörtlükte Abdal Musa Rumeli'nin İslâmlaştırılmasında etkili olduğu savı açıktır. Ozan ne söylediğini çok iyi biliyor, bilinçlidir. Gerçekten Rumeli'nin Türk egemenliği altına girerek İslâmlaşmaya başladığı dönemin; Abdal Musa'nın yaşadığı çağda olmasa bile, 14. yüzyılda hızlı bir girişime dönüştüğü biliniyor. Rumeli'nin alınmasında başlıca etken ordudur, inanç değişiklikleri yönetimsel egemenliğin sağlanmasından sonra başlamıştır. Bugün, elimizde bulunan yazılı kaynaklara göre, Rumeli'nin, Balkanların İslâm inançlarıyla tanışmalarında etkinlik alevi kuruluşların elindeydi. Oysa, kimi sünni araştırmacılar bu gerçeği gözardı ederek, "İslâmlaşma" eylemini "sünnileş-

me" diye anlayıp anlatmak çabasını gütmüştür, bu da saptırıcı, yanılgılara sürükleyici bir girişimdir. Yine bu çağın ozanlarından *Kul Hüseyin* uzunca bir koşuğunun başında:

Abdal Musa Sultan gazaba geldi
Fetheden Urumu yâr eden meded

diyor, demek yalnız Rumeli'yi değil, Urum denen Anadolu'yu da tinsel yönden elegeçirenler arasında, ya da başında, Abdal Musa önemli bir yer tutmaktadır. Ozan "gazaba/gadaba" geldi dediğine göre ortada başka bir etken yoktur (gazab/gadab sözcüğü tasavvufta tinsel taşkınlık, bir inanç yolunda aşırı kendinden geçiş anlamındadır).

Gözüme göründü dostun bağları
Himmeti erişti Abdal Musa'nın
Üzülsün çürüğü kalsın sağları
Himmeti erişti Abdal Musa'nın

dörtlüğünde Abdal Musa, kendisinden üçyüz yıl sonra gelen bir ozanı etkileyebiliyor, onun elinden tutuyor, yol gösteriyor, yardımına koşuyor. Bu dizeleri tinsel anlamda yorumlayabiliriz, yaygın olanı da öyledir. Ancak:

Hindistan ilinden duyuldu sesi
Mümin kullarına düştü hevesi
Yedi babdan içeridir türbesi
Nur doğdu üstüne Abdal Musa'nın

dizelerinde doğaüstü gücü olan bir ermiş gündeme getiriliyor, üstüne "nur doğdu"ğundan tanrısal nitelik taşıyan bir kişidir, ölümsüzdür. Bu dizelerin bulunduğu şiirin benzerini daha önce "Hüsni" adlı ozanda görmüştük, demek bir şiir değişik biçimde de olsa ayrı çağlarda yaşayan iki ozanı yanyana getiriyor, bu özellik Abdal Musa'ya duyulan bağlılıktan, onda bulunduğuna inanılan doğaüstü niteliklerden doğmuştur.

Başındadır nurdan Elifi tacı
Eşiğin bekleyen neylesin haccı
Mağrıbdan maşrıka oynak kılıcı
Zâhire, bâtına Abdal Musa'nın

*

Dedem beni mahabbetin coşurur
Coşurur da yüce dağdan aşırır
Aşırır da Kaygusuz'a düşürür
Himmeti erişti Abdal Musa'nın

*

Şükür Kul Hüseyin'im murada erdi
Kaygusuz Sultan'ın evine geldi
Kırklar eşiğine yüzünü sürdü
Mest etti kokusu Abdal Musa'nın.

Yukarıya aldığımız koşukla daha önceki benzerini karşılaştırmak konumuz dışında kalsa bile, konu özdeşliği yönünden ilgiye değer. İki ayrı ozan, bir konuyu işlerken sözcükleri bile değiştirmiyor nerdeyse, değişen yalnızca dizelerin düzenini oluşturan sözcük dizisidir. Bu etkilenme geleneği, 19. yüzyıl sonlarında gücünü yitirdi, özellikle kırsal kesim şiirinde bırakılır gibi oldu. Oysa, alevi-bektaşi topluluğu daha geniş bir alana yayılmış nicelik bakımından büyümüştü. Bu büyümenin düşünsel bir yararı oldu denemez, özellikle şiir türünde bir duraklama, eskileri yeniden gündeme getirerek sürdürme başlamıştı. Abdal Musa'nın kişiliği, nesnel varlığından soyutlanarak, çağların üstünden aşagiden bir gizemli erke dönüşmüştür, onun adını anmak, anısına karşı derin bir saygı duyduğunu sözcüklerle açıklamak bile yeterlidir. Ona yükletilen gizemli gücün kaynağı, Anadolu insanının onun çevresinde geliştirdiği, söylencelerdir. Bu söylencelerin, yazılı kaynaklara göre, en eski örneği *Kaygusuz Abdal* 'ın daha önceki bölümde geçen

Beğlerimiz elvan gülün üstüne
Ağlar gelür şâhım Abdal Musa'ya

dizeleriyle başlayan koşuğudur. Bu koşuk, Abdal Musa'da varsayılan doğaüstü niteliklerin hepsini içerir. Bu dizelerin söylendiği evrede Abdal Musa ölmüştür sanırız, "ağlar gelür" sözcükleri bize öldüğünü sezdiriyor. Oysa ozan, onda diriliğin tinsel bir etkinlikle sürdüğü inancındadır, bize göre.

*

VİLÂYET-NÂME

Elimizde Abdal Musa adına düzenlenmiş bir "Vilâyetnâme" vardır, ancak yazılış yılı belli değildir. Bu tür yapıtların ermişin ölümünden sonra, bir söylence varlığına dönüşmeye başladığı evrelerde üretildiğini başka örneklerden biliyoruz. Bu tür ürünler bütün dünya yazınında vardır, yaygındır. Ancak, tektanrıcı dinlerin ortaya çıkışından sonra bir gelenek niteliği kazanan söylence üretme hızlanmıştır. Bunun açık örneği de yalvaçlarla ilgili yapıtlardır. Bugün tansık (mucize) denen olayların hepsi sonradan üretilmiş, sevilen kişiye yükletilmiştir. Üstelik, bu üretmelerde, gösterilen tanıkların da hepsi çok önceleri toprağa karışıp gitmiş kimselerdir, onların nesnel tanıklığına olanak kalmamıştır. Konuya açıklık getirmek düşüncesiyle bir anımızı aktaralım:

- Yıl 1940, İstanbul'un Vefa yöresinde Zeyrek Ortaokulu'nda ikinci bölüm öğrencisiydim. Şiirle ilgimin başlangıç dönemiydi, yazını çok seviyordum. Yazın öğretmenimiz de Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı (sonraları İstanbul Müftüsü olmuştu) eski şiir geleneğini sürdürür biçimde şiirler yazan sevimli, tatlı dilli, güzel yüzlü, iyiliksever bir kimseydi. Dine çok bağlıydı, ben de namaz kılardım, Fatih Camii'nde karşılaşırdık, sonra onun "vaaz"verdiği camilerde konuşmalarını dinlemeye başlamıştım. Derken öğretmen-öğrenci yakınlığımız inanç yoldaşlığına dönüştü. Bir gün öğrencede tanrısal gücün şaşkınlık verici eylemlerini anlatırken, konuyu çölde kumlar içinden güzel içimli sular fışkırtmaya getirmişti. İslâm kaynaklarından örnekler de getirmişti. Ben, çocukluğumda, Trabzon Maçka'sının Ağralaksa Yaylası'nda Oflu Hoca'dan dinlediğim bir öyküyü görmüş gibi öğretmene ak-

tardım, hocanın okuyup üflemesiyle büyük bir kayadan buz gibi suların aktığını söyledim. Ben yalan söylemiştim, böyle bir olay görmemiş, yalnızca Oflu komşularımızdan duymuştum. Benim bu sevimli, tatlı dilli, güler yüzlü öğretmenim çok ağırbaşlı, bilgince bir dille: *"büyü ile olmaz, dua ile olur, doğrudur"* diyerek kesin yanıtı vermişti. Arkadaşlarımın bana sonradan güldüklerini, beni alaya aldıklarını unutamıyorum.-

Çok sonraları, büyülerle ilgili yazılı belgeleri toplayıp yayımladığım yıllarda, ben de sayısız başvuruların odağı olmuştum, özellikle İstanbul'un çok varlıklı, mutlu azınlığın yaşadığı yörelerden bana başvuranların sayısı az değildi, hepsi büyüye, tansığa, olağanüstü olaylara, doğaüstü başarılara inanıyor, ya da öyle görünüyorlardı [1]. Bu olay, bu başvurular bana, bir kimsenin ne denli iyi yaşarsa yaşasın, ne denli yüksek bir topluluğun üyesi olursa olsun, bilimsel bilince ulaşmadıkça söylencelere, doğaüstü olaylara, usla bağdaşmayan kimi saçmalıklara inanmaktan kendini kurtaramayacağını öğretmiştir. Bilim, kişiyi kendi bilincinin aydınlığında ışıklandıramıyorsa, o kişinin belleğinde bir süstakısı gibi kalıyorsa, etkisiz demektir.

İmdi, yukarda geçen anı, alıntı anlamsız sayılmasın; bir kişinin, yaşamın belli bir döneminde usun denetimi dışında kalan etkilerden kurtulamayacağı gerçektir. Bu gerçek kimilerinde kısa, kimilerinde uzun sürelidir, ancak geçerlidir. Bir kimseyi gördüğünün tersine inandırmak kolay değildir. En kolay inanan bir kimseyi bile, eline verdiğiniz çamur topağının ekmek hamuru olduğuna inandıramazsınız, kimseye kızılcık suyunu inek südü diye içiremezsiniz. Oysa, günümüzde bile, kutsal ekmeğin İsa'nın eti, kutsal içkinin kanı olduğuna inanan yüz milyonlarca insan vardır. Ülkemizde deney bilimleri alanında bilimin en yüksek sanını kazanmasına karşın *Darwin* 'in evrim kuramını geçersiz sayan, kutsal kitapların insanın yaratılışı konusunda yazdıklarının tartışılmaz

1) bk. İ. Zeki Eyuboğlu, *Anadolu Büyüleri*, 1987., *Sevgi Büyüleri*, 1987.

doğruluğunu savunan kimseler az değildir. Rifai şeyhinin ocakta kızıl duruma getirilmiş demiri yaladığına, kılıcı karnından sokup sırtından çıkardığına inanan, bunun doğruluğunu savunan bilimciler biliriz, oysa bunlardan birine böyle bir deneyi kendi gövdesinde uygulatamayız. Bu olumsuz, çarpık olayların arkasında saklanan şudur: bildiğine inanır görünmek, bilimin arkasında birtakım bilinemeyen gizemlerin bulunduğu kuruntusundan kurtulamamak. İmdi, bu açıklamaların ışığında Abdal Musa adına düzenlenen "Vilâyet-nâme"yi okuyalım:

"Ol esrar sözlü ve kelicisi tuzlu ve lâtif gözlü ve güler yüzlü Sultan Hacı Bektaş-il Horasanı bir gün hayatından oturulurken mübârek nefesinden nutka gelüb eyitdi: "Yâ erenler, Gemceli de genç ay gibi doğan, adın Abdal Musa çağırdan" dedi, "Beni isteyen anda gelsün bulsun" dedi. Hünkâr Hacı Bektaş vefât edicek Abdal Musa zuhura geldi. Seyyid Hasan Gazioğlu Seyyid Musa anasından yetim kaldı. Genceli şehrinin halkı menkub olub Abdal Musa sevmediler, Bâri Taâlâ kudretinden bu şehre bir âfat virdi, bir bir dağılub gitmeğe başladılar. Bildiler ki Abdal Musa sâhib-i vilâyetdir. Gitmeğe niyyet iden şehilünün yolları üzerine vardı, eyitdi: "Oturalım gitmem" dedi. Anlar dahi didiler kim: "Biz sizin hatırınız yıkmışuz, huzur edemeyüz, bir yere dahi gidelüm" dediler. Abdal Musa Sultan dedi ki: "Kanlu gömleği boyumca yığdum, bir kerre gelüb bize hâlinüz ne? dimedinüz, münkir oldunuz. Ol sebebden âfât-ı semâviyye irişüb sizi Allahü Taâlâ kahritdi. İstiânet taleb idüb meded Abdal Musa deyü çağırmadınuz. Üzerinüzden reddetsem gerek idi. Pes imdi her birinüz bir vilâyete gidinüz!" dedi. Andan Abdal Musa Sultan yaylakdan sâhil evine indi; anda bir tekye bünyâd itdi. Ol tekyeyi yapdıkları yerden bir kazan altun çıkardılar. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Bu malların yetimleri vardur. Kan ve irindür. Deryâ kenarında bir Kâfir gemisi vardur. Ol mâlin vârisleri ol gemidedür. Varun söylen haber virün gelsünler, alsunlar, gitsünler" dedi. Abdal gönderdiler vardı, gemiye haber virdi, gemi içinde olanlar sordular: "Bu ne kişidür?" Abdallar eyitdiler kim: "Bir veliyyullahdan âdemdür, vilâyet ve keramet ehlidür, dediler. Bu mal sizindür. Atalarınuzdan

kalmışdur dedi. Gelsünler alsunlar haber virün dedi; biz anınçün geldik, gelin dediler. Kafirler bu sözi işidicek gönüllerinden tutdılar kim: "Eğer bu kişi hak veli ise biz varınca bâdemiz hâzır ola ve hınzır çocuğu (domuz yavrusu) pişmiş ola. Andan bu söz Abdal Musa Sultana ma'lum olab şikâre Abdal gönderdi. Ak, kara canavardan (domuz) ne düşerse getürün dedi. İki hınzır çocuğu bulub getürdiler. Bunları yüzüb ocağa kodılar. Pişer iken bir kâfir dahi şarab götürüb giderdi, gördüler; kâfirin şarabını alub hâzır eylediler. Kâfirler dahi gemiden gelüb hâzır buldular. Bildiler ki gerçek velidür. Abdal Musa Sultan buyurdı: "Malların virün alsunlar, gitsünler." dedi. Tekyenin yanından akan su içinde sandal getürdiler. Kazanla ol mâli kodılar. Sandala bindiler; sandal yürümedi! Ol kadar cehdetdiler ki sandalı yürüdemediler; meğer kim kâfirler kazanı Abdal Musa'ya virelüm deyü ahdetmişlerdi. Ol hâtırlarına gelüb kazanı çıkardılar. Ol saat sandal revân olub yürüdü. Andan sonra mâlin bulunduğunu Teke beğine bildirdiler. Teke Beği dahi eyitdi ki: "Ne hoş, biz burada İslâm Pâdişâhı iken virmeyüb kâfire niçün verdi ola? dedi. Bir kul gönderdi: "varın alın gelin" dedi. Gelen kul gerü gitmedi; tekrar bir kul dahi gönderdi, ol dahi gerü gitmedi. Günden güne ikiden, üçden kul gönderirdi hiç biri gerü gelmezdi. Heman varanlar Abdal Musa'ya derviş olurdı. Bu vechile tâ yaz olunca tamam beşyüz kul geldi. Bu gelen kullardan hiç birisi gerü gitmedi; Abdal Musa sultan yanında derviş olub kaldılar. Teke Beği dahi yarağlandı. Yaylağa çıkdı. Abdal Musa Sultan dahi Genceli'ye çıkdılar. Teke Beği günde beşden, ondan kul gönderirdi, diler ki Abdal Musa Sultanı getürde. Cemi' gönderdikleri sekiz yüz kadar kul oldı. Cümlesi Abdal Musa Sultana derviş olub kaldı, gerü birisi gitmedi. Etrafta olan karye halkı Teke Beğine şikâyet etdi. Teke Beği dahi karye halkına emreyledi: "Ev başına birer yük odun getürün" dedi "ateş idelüm, gerçek er ise gelsün, odı (ateşi) çiğnesün geçsün.. Ben de ana i'tikad edeyin, siz de i'tikad edin dedi. Karye halkı ev başına birer yük odun hazırlayub cümlesini birikdirdiler, harman etdiler. Meğer Teke beğinin yanında bir kulı kalmış idi, Veziri idi eyitdi: Buyur sultanım, ben varayım ol ışığı huzuruna getüreyin" dedi.

Geldi. Abdal Musa Sultana: "çık ışık Padişah kapusuna varalum, suçlusun!" dedi. Abdal Musa Sultan vezire eyitdi: "Adın nedür? vezir eyitdi: "seni gerçek er derler, adımı dahi bilmezsin" dedi. Tekrar Abdal Musa Sultan eyitdi: "Adın bize bağışla!" dedi. Vezir eyitdi. "Benim adım (Göde Yusuf) dur" diyerek Abdal Musa Sultan eyitdi ki: "Senin adın Göze Yusuf ise benim adım dahi (Köselen Musa) dur; nice senin gibi gödenin kılağısın sildim" dedi. Göde Yusuf dahi: "İneyim, şol kişi ne kişidür" dedi, atından aşağı ineyim derken ayağı özengiye geçdi At tepüb helâk eyledi. Abdal Musa Sultan "Hü dedi, durugeldi. Cemi'-i fukarâsiyle kalkdı; Abdal Musa Sultan eyitdi ki: "Sizinle şöyle oynayalum kim odun (ateşin) yerinde çayır bitsün". dedi. Dahi "beni seven yürüsün!" dediği gibi çemi' dağlar ve taşlar ardınca kopdı, bile geldi, Genceli şehrini basdı altına aldı. Meğer ol şehirde bir koca karıcık var idi. Bir ineciği var idi. Ol ineğin südüni her zaman Abdal Musa Sultana getürürdi. Heman onun evi kurtuldı, kaldı, gayrisi cümle zır ü zeber oldı. Fukarâ eyitdiler: "Dağlar bile yürüdi Sultanım!" dediler. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Dur dağım dur, senin yanında olsun bizim mezarımız." dedikde dağ durdı. Bu kez taşlar durmadı. Girü geleyorlar dediler. Abdal Musa Sultan dahi: Durmaz mısınuz!" deyü kara çomak ile bir kez vurdı, taşlar da sâkin oldı ve kendü fukarâ ile Teke Beğine vardılar. Teke Beği yüksek bir yerden temâşâ iderdi; Heman Teke Beğine doğru yürüdiler. Belki tutayım dedi durmadı, kaçdı. Sultan cemi'-i fukarâsıyla ateşine girdi, samah (semâ) tutdı, ateş mahvoldı. Yerinde çayır çimen bitdi. Teke Beği durmadı, ormandan ormana kaçdı. Sonra çıkdı "varayın erin elin öpeyin, erin işi keremdür" dedi. Kalkdı Sultana doğrı vardı. Abdal Musa Sultan'a anın geleceği mâ'lum oldı. Kullarına eyitdi: "Teke Beğini içinize koman, ol size beğ olamaz!" dedi. Bunun kulları dahi gördiler ki Beğleri geliyor. Cümlesi çığrışdılar. Eyitdiler ki "Sen bizim beğimüz olamazsın; biz beğimizi bulduk" dediler. Teke Beği geldi, yüzün yere sürdi: "Biz kendü bilmezliğimizle etdik, Sultanım!" dedi. Abdal Musa Sultan nutka gelüb eyitdi ki: "Okun atdık, yayın yasdık; atılan ok girü gelmez; başına yarağ eyle!" Teke Beği eyitdi: "Hay sultanım, kıyma, ne

dilersen dile!" dedi. Sultan eyitdi: "Ne diyeyin, Dünyâda dünyan yok, âhiretinde âhiretin yok!" Teke beği eyitdi: "Şimden gerü bize yürümek yok!" Oğlı (Halil) e Pâdişahlık emânetin ısmarladı. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Bizim sağlığımızda anın üzerine hiç kimse gelmesün. Teke Beği Istanaz'a yetdi. Seherden kalkub gitdi. Abdal Musa Sultan namaz vaktında durugeldi, gördi ki bir kara canavar yer kazub çağırır. Kara Abdal'a buyurdı: "Baltanı bile getür!" dedi, kara canavarı gösterdi: "Eylekim seğirt; Teke Beğinin ruhıdur. Evliyâya yetiştirmeyelüm" dedi. Kara Abdal dahi koğarak ol canavarı yetişüb tepeledi. Meğer ol vakıt Teke Beği döşeme derununda Antalya'ya giderken atı sürçdi, atdan yıkıldı; başı taşa tokundı, helâk oldı. Leşini Antalya'ya getürdiler. Oğlıma babasının hâlini bir bir bildirdiler. "Abdal Musa gerçek er imiş şöyle oldı dediler". Halil Beğ eyitdi, "Bu Hod er okına uğramış" dedi, "Ol (Abdal Musa) benim babam olsun şimden gerü" dedi. Heman olanca askerin alub kalkdı. Abdal Musa Sultana geldi. Abdal Musa Sultanın elin öpdi, eyitdi: "Ne etdi ise babam etdi, benim suçum yokdur sultanım!" dedi. Abdal Musa Sultan eyitdi: "var otur işine, bizim sağlığımızda korkma oğul!" dedi. Halil Beğ fikretdi; "Abdal Musa Sultan, oğluna vezir olmasa beğlik idemezin" dedi. Pâdişah iken sultanı vezir eylediler. Andan sonra Abdal Musa Sultan kalkdı, hareket idüb dağa çıkdı. Rados cemaatine indi. Erenlerine selâm verdi. Erzâde Menteşe bazarında (Ahmed Dudu) geldi, üç selâmın aldı. Dükkanında nesi var ise devşirdi. Evine vardı, değirmene zahıre gönderdi. "Öğünen unu tez etmek pişirin eve âdem geliyor" dedi. Bu yana Abdal Musa Sultan anladı. Durduğu yerden bir taş aldı eyitdi: "Erenler, birer taş getürelim!" sekiz yüz Abdal getirdiler. Üç çatal bir ağaç bile getirdiler. Bu yana Ahmed evinde yemek ısmarladı, "hazırlan!" deyüb kendisi karşu çıkdı. Eyitdiler ki: "Ahmed divâne oldı, gözedin kande gider" dediler, gözetdiler, Ahmed dağa karşu gitdi. Ahmedin gitdiği yana yola bakdılar ki binihâye âdemler geliyor! Vardı Ahmed bunların elin öpdi. Önlerine düşdi, geldiler evinin önüne Abdal Musa Sultan elindeki taşı yere bırakdı, bu üç çatal ağaç dahi anda karâr itdi. Abdal Musa Sultan ol ağacın dibinde oturdılar. Hep ge-

lenler ellerindeki taşı yere bırakdılar. Andan sonra yemek getürdiler. Abdal Musa Sultan eyitdi: Yemek yiyelüm gelin!.; Ahmed geldi, yemek yidiler. Abdal Musa Sultan eyetdi: "Ahmed siz hocalığı tamam etdiniz, Şimdengerü adın Hoca Ahmed olsun şu araya tekye ve matbah yab, dedi, senin nasıbin ayağına gelsün" dedi. Oradan Abdal Musa Sultan kalkdı (Yarış Çam) a kondı. Bir âdem kısrak yedüb gider; Abdal Musa sultan eyitdi: "Kande gidersin?" dedi. Ol âdem eyitdi: "Şu kısrağı aygıra iletirin" dedi. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Aygır ıssına ne vireceksin? bize vir dedi, sana gülbang idelüm murâdın hâsıl olsun" dedi. Abdal Musa Sultan gülbang eyledi; "var, imdi hâcetin kabul oldı, taycığazın sakla!" dedu. Meğer bunun ileteceği bir yağlı çörek idi. Bir saat sonra bir kâfir geldi, selâm verdi. "getür kâfir şarabın içelüm!" dedi. Kâfir eyitdi: Bû sana yaramaz Sultanım" dedi. Üç kere "getür içelüm!" dedi. âhir abdallara: "Getürün şerbeti içelüm!"dedi. Abdallar kalkub getürdiler, Kâfircik dahi bile geldi. Şarabının yanına oturdı, kadehin eline aldı. Abdal Musa Sultan Abdallara: "Getürün keşkülleriniz" dedi. Abdallar keşküllerin getürdiler, tulumdan şarabı sıka sıka çıkardılar, gördiler ki tulumdan çıkan bal olmuş! Kâfir eyitdi: "Behey abdallar, ben bunı kendi elimle şarab doldurdum idi; Siz bunı bal eyledinüz." dedi. Abdalın birisi eyitdi: "Aç gözün kişi, bunlar gayib erenleridür" dedi. Kâfir eyitdi: "Dininüz ne dindür?" Abdal Musa Sultan: "Dinimiz Muhammed dinidür, iman getür!" dedi. Kâfir iman getürdi, müslüman oldı. Balı çörekle yediler. Kalkdılar, üç kez samah tutdılar. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Bu çamın kabuğı her derde derman olsun!" dedi. Andan göçdiler gitdiler. (İncirli Ova)ya yetdiler. Öte ucunda devletlü (Veli Dede) bina yapardı. Binanın bir ağacı kısa geldi, yetişmedi, ona çalışıyorlardı. Abdal Musa Sultan selâm verdi. "Sizin de Beğinüz var mıdur?" Abdal Musa Sultan eyitdi: "Leşkerin beği olmaz mı?" dedi. Bunlar eyitdiler ki: "Biz de bilelüm leşkerin beği var idüğin, bu kısa gelen döğeri çeksün uzatsun!" dediler. Abdal Musa eyıtdi: "Bir pabuşcı kadar gayretinüz yok mudur? göni çeke çeke uzadır, pabucı diker, sürete getürür.; dedi. Şöyleciğin yapıdışlar ağacı çekdiler, bir ol kadar dahi uzatdılar. Cümlesi

bunun eline ve ayağına düşdiler: "Sultanım ne istersen virelüm" dediler. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Heman bize incir getürün" dedi. Bunlar vardılar incir getürdiler. Dökdiler orta yere bir çeç oldı, üşdiler, inciri yediler. Abdal Musa Sultan su istedi. Meğer bunların suları ırakdan gelürdi. Ev ıssı eyitdi: "Devletlü geldün yetişdün elhamdülillâh, bize su da himmet eyle efendim, sultânım, suyumuz ırakdan gelür" dediler. Abdal Musa Sultan yumruğun yere urdı, o yerden bir a'lâ su çıkdı, içdiler, kalkdılar, gitdiler. Bunlar incirin düğmelerin devşirdiler, saydılar sekiz yüz düğme çıkdı. Abdal Musa Sultan denizden çomağın aldı, yine sehil vakıtda eve geldiler, indiler tekyede otururken bir gün yanına bir kaç abdal aldı, vardı, bir taşdan iki desti çıkardı meydana getürdi. Birisini oğluna verdi ve birisin (Kızıl Deli Sultan) a verdi; ve kırk nefer abdal verdi: "Hacı Bektaş Hünkârın üzerine türbesin ve tekyesin ve furun ve matbahın yapın ve dâiresin ırakdan havliye alın, içine bağçe dikin, her ağaç yemiş verdikde her birinden alın, getürün meydana dökün, meydan dobdolu olsa gerekdür; O söze bakman deyin kim: "Hünkâr ölüb geldiğimiz vakıt üç sene emânet koyubdurunuz. Size virsünler. Alın gelin" dedi. Ammâ yerin bilmediler. Sultana abdal gönderdiler, geldiş "Sultanım siz buyurduğunuz emânetlerin yerini bilmediler, yine size saldılar, nerde ise deyiverin" dedi. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Biri un ambarındadır. Ol (Sarı Alem) dir; birisi (Mermer Çerağ) dır. Hacı Bektaş Hünkâr'ın önünde yanınışdur. Birisi (Yeşil ferman) dur. Ol (Sarı İsmail) dedür; el uzada abdal gelinceye kadar. Sarı İsmail giçdi. Defneylediler, kabrini tenhâlayub üzerine vardı: "Yâ sultan Sarı İsmail, benim hizmetim Hünkâra geçmedi. Yeşil fırmanı senden istediler, ne buyurursun?" dedikde; Sarı İsmail Sultan kabri içinden yedi beyzâ gibi bir eli ile sunuverdi. Abdal alub Allaha ısmarladık deyüb geldi. Hacı Bektaş evinde Kızıl Deli Sultana Yeşil fermanı verdi. Bâkı anda olan mermer çerağı, ve Sarı alemi virdiler. Kızıl Deli sultan dahi alub Abdal Musa Sultana emânetleri teslim eyledi. Andan sonra Abdal Musa Sultan kalkdı, deniz kenarına indi. Ve dedi ki: "Buraya leşker geliyor. Karıncıkları açdur, dahi bir şikârcık sunmadılar, karıncıkların doyuralum!" dedi. Bir saat-

den sonra denizden bir gemi zuhur etdi; Geldiler, yalıya çıkdılar. Görünce, "Hay, bunda Abdallar var ancak" dediler. Gemiden çıkanlar Abdalların yanına gelüb: "Ey abdallar, ne ararsınız?" dediler. Abdallar eyitdiler: "Bunda gerçek er vardur, size muntazırdur" dediler. Ve "sizin içün yemek hazırladı" dediler. Bunlar dahi sürüb erin nazarına geldiler. Ocakda erin haranısın (küçük kazan) gördiler; bunlara az göründi; dediler ki: "Hay sultanım, bu yemek sizin leşkere mi yeter, bizim leşkere mi yeter?" dediler. Abdal Musa Sultan kalkdı, haranının yanına vardı, kepçeyi eline alub "Deyin imdi Abdallar siz üleşdirin!" dedi. Bunlar tamam kırkbin er idi. Abdallar yemeği üleşdirdiler, dahi yetmeyene tekrara üleşdirdiler. Yemek cümlesine yetişdi. Karınları doyduktan sonra önlerinde döküli kaldı. "yeter" dediler. Abdal Musa Sultan kepçeyi haranın üzerine koydı, geri çekildi. Abdallar gördiler ki haranı yine evvelki gibi dolub durur, hiç eksilmemiş. Abdalın birisi dedi ki: "niçün gerü çekildiniz; hay gaziler gelin görün haranı dobdulu durur!" Geldiler, gaziler temâşâ eylediler. Bildiler ki bu er gerçek velidür. (Gazi Umur Beğ) geldi, eyitdi: "Şimdengeru biz sana çağırırız efendi himmet eyle!" dedi. Abdal Musa sultan eyitdi: "Bir börk getürün Umur Beğe geydirelüm" dedi. Bir kızıl börk getürdiler Umur Beğin başına geydirdiler. "Gaziler şimdengerü Buna Gazi Umur Beğ deyin, dedi, varsun bu beğ de gazi olsun. Gerü Umur Beğ eyitdi: "Bize bir yâdigâr verin sultânım" dedi. Sultan eyitdi: "Şol Kızıl Deli'yi size verdük, alın gidin" dedi. Bu gaziler kalkdılar: "Gider misin baba!" dediler. Kızıl Deli Sultan, işâretle: "Giderin" dedi. Abdal Musa Sultan çağırub bir ağaç kılınç sundı. Kızıl Deli Sultan aldı, öpdi, başına kodı. Andan sonra yürüdiler. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Deyin imdi, hiç bir yere gitmen, doğru Boğaz Hisarı'na varın üzerine düşün, ikdâm idün alursunuz; Boğaz Hisarın aldıkdan sonra Rum İlin size virdüm, önünüze kimse durmasun" dedi. Birgün Abdal Musa Sultan sabahın dururdı: "Aballar size bir kişi geliyor gafil olman!" dedi. Abdallar eyitdi: "Nice idelüm sultanım?" dediler. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Şöyle vurun ateşi, tekye muhkem kızsun matbaha ateş eylen, koyu koyu tütünler çıksun, dedi ve suyı sık sık ulaşdırın, cımuz çekin,

her erkânımız tekmil olsun, o gelen âdeme sofra döşen". Bir bir bakdılar, gözetdiler, bir kişi akşama yakın geldi, abdallara, eyitdi: "Abdallar, imdi sininle üç gün üç gice yemek yiyelüm, oturalum" dedi. Ol gün yemek gelmedi. Sabah oldı, furuna, matbaha bakarlardı, yemek gele deyü. Üç gün bu hâl üzre yemek gelmedi. Dördüncü gün oldı. Bu konuk acıkdı. Bir birine danışdılar: "buna gerçek veli deyü geldik, her dil buna meşhurdur. Biz buna karşı dilince (Dilimizce) söyleyelüm" dedi eyitdiler: "Nola, söyle" dediler. Acem dilince dile dedi. Abdal Kefin (Kâfi) can başına sıçradı, turugeldi, çıkdı, vardı altunı bir tersin altına kodı, geldi. dedi kim: "Altun yokdur". Abdal Musa Sultan eyitdi: "Bire varın Abdallar, bokı boka katdı" dedi. Öyle diyecek Acem heman kalkdı, Altunı getirdi: "İşte Sultanım, artık yokdur." dedi. Abdal Musa sultan eyitdi: "Varın Abdallar, bunı hep ni'mete verin, hiç birisin arta koman" dedi. Vardılar, abdallar bunı hep pirince, yağa verdiler; bir günde yedi kez yemek pişirdiler. Zerdenin balı, yağı dükendi. Abdal Kefi gussalandı; aşçı eyitdi: "Ne gussalanırsın?" dedi. Bunda hikmet vardır, Efendimize görünelim, dedi, görelim ne buyurur" dedi. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Ne gam çekersin? Varın şu punardan bal alın, şu punardan yağ alın götürün, yemek pişirin" dedi. Yemek pişirdiler yediler. Sofra kalkdıkdan sonra Abdal Musa Sultan eyitdi: "Bal, yağ olub akarlar mı punarlar öyle kim?" dedi. "Akarlar Sultanım" dediler. "Gelin biz de varalım, görelim dedi." Kalkdılar, heb punar üstüne vardılar. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Yine su olun öylekim" dedi. Abdallar çığrışdılar. "Kon kon bal, yağ aksun Sultanım" dediler. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Şahın yuvası olur, öylekim kon, su olsun" dedi. Abdallar da tınmadılar. Su akdı. Baba Gaybi odunda idi, geldi, eyitdiler ki: Yâ Baba Gayb, Efendimiz bal, yağ akıldı, şu punarlardan, sen görmedin" dediler. Baba Gaybe yemek verdiler, yedi. Yine oduna gitdi. Gider iken bunu görmediğine gussalandı. "Efendim, beni sevmezsin, ben senin didârına doymadum. Senden hiç bir nesnecik görmedim, dedi, bana yakındaki hizmetin göstermezsin, irağa salarsın, didârından cüdâ düşerin." dedi. Gaybi odundan geldi. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Varın Gaybe den, bizden eyü-

ye hizmet eylesün". Abdal geldi, Gaybe dedi Gaybı gussalandı, eyitdi: "Şu ben bir pâdişah oğlu idüm, geldim. Şu dedeye kulluk eyledüm. İşte bildüm er hak evliyâdur. Ben bundan yüz döndürsem çokdan yüz çevirirdüm. Elimden ne gelür? Koyub gitmek de olmaz! Nazarında yanalum bâri" dedi. Ahşam olunca kendüzin bacadan ocak içine atdı; ocağa düşecek vakıt Abdal Musa Sultan: "Tutun Gaybı!" dedi. Abdallar tutub yine kapudan dışarı bırakub kodılar. Baba Gaybı: "Elimizden ne gelür? Eşiğe yasdanalum!" dedi. Abdallar hep yatdıkda Baba Gaybı eşiğe yasdandı Abdal Musa Sultan kalkdı, taşra çıkdı; ayağın Gaybının üzerine basdı. Gaybı tınmadı, Abdal Musa: "kimdir Şu" dedi. Gaybi: lebbeyk sultanım, kulun Gayb'dır dedi. Abdal Musa Sultan: Aldın Kaygusuzum aldın, aldın!" dedi; eline yapışub içeri getirdi. Namaz vaktında Abdal Musa Sultan taşra çıkdı. Üç kez çağırdı, üni vardıkça: "Gelsün nasib isteyen!" dedi. Heman Abdal Kefi seğirtdi: "Meded sultanım himmet eyle!" dedi. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Yüri sana evvel (?) ye ve âhir (?) ye; andan Kara Aşık Baba geldi. "Yüri sana Eğirdiri verdüm" dedi. Tahtalı Baba geldi. "Yüri, sana Tahtalı Dağını (Beyşehir civarında) verdüm dedi. Her kim geldi ise nasib verdi. Hâsıl kelâm ol gün kırk Abdala nasib verdi. Andan Abdal Musa Sultan geldi, oturdı, elile ocağı karışdırdı. Abdal Kefi eyitdi: "Sultanımın eli yanmaz mı?" Abdal Musa Sultan eyitdi: "Abdallarız, Fetâlarız, uryanlarız, büryanlarız!" Abdal Kefi eyitdi: "Aceb bu sultan ne soydandur" deyü sordı. Abdallar eyitdiler: "Biz bu sultanın ötesini sormayüz. Heman didârınun âşıkıyüz." dediler. Abdalla bu müşkil oldı. Gönül evinden bunı istediler. Abdal Musa Sultan eydiverdi:

Kim ne bilir bizi biz ne soydanuz
Ne bir zerrece oddan ne hod sudanız
Bizim hususumuz ma'rifet söyler
Biz Horasan mülkindeki boydanuz
Yedi deniz bizüm keşkülümüzde
Hacım umman oldı biz o göldenüz
Hızır İlyas bizüm yoldaşımızdur

Ne zerrece günden ne hod aydanuz
Yedi tamu bize nevbahâr oldı
Sekiz uçmak içindeki köydenüz
Bizüm zahmımuza merhem bulunmaz
Biz kudret okuna gizli yaydanuz
Musâ Tur'da durub münâcât eyler
Neslimüz sorarsan asıl Hoy'danuz
Ali oldum adım oldı bahâne
Güvercin donunda geldüm bu hâne
Abdal Musa oldum geldim cihâne
Arif anlar bizi nice sırdanuz'

Vilâyet-nâme'ler bilimsel tartışmalara dayanabilecek nitelikte yapıtlar değildir, bunları düzenleyenler "süre" diye bir kavram tanımak istemezler, bir kimseyi iki ayrı, birbirinden epeyce uzak çağda da yaşatabilirler. Bizce önemli olan, bu yapıtlarda, "şeyh", "abdal", "pir", "hünkâr" diye anılan kişilerin hangi ölçüler içinde, hangi niteliklerle donatılmış olmalarıdır. Yapıtı düzenleyen sevdiği kimsenin nesnel varlığını düşünmez, düşünmek istemez, onu sürenin ötesine geçirir, doğal yaşama ortamının üstüne çıkarır. Biz, burada, Abdal Musa adına düzenlenen "Vilâyet-nâme"yi tartışmak istemiyoruz, bu konuda çok yazı yazılmış, çok sav ortaya atılmıştır. Ancak, bu savların çokluğuna karşın, sorunsal bir içeriği yoktur (1).

Abdal Musa'nın kişiliğiyle, adına *Vilâyet-nâme* arasında süre bakımından çelişkiler, tutarsızlıklar vardır. Sözgelişi

1) Burada, Abdal Musa konusunda, yazı yazanlardan birkaçını analım: Fuad Köprülü, Dr. Bedri Noyan, Muhtar Yahya Dağlı, Adil Ali Atalay (birkaç yazıyı *Abdal Musa Sultan ve Velâyetnamesi*, 1978, adlı yapıtında toplamıştır) bg. kimseler vardır, ancak bunların ileri sürdükleri savlara bilimsel gözle bakılamaz, yapılan yorumlar kişiseldir, belli bir çevrede sıkışıp kalmıştır.

bu yapıtta *Kızıl Deli* (Seyyid Ali Sultan) adı geçiyor, Abdal Musa'nın yanında bulunduğunu sezdiren sözcükler söyleniyor. Oysa Abdal Musa ondördüncü yüzyılda, *Kızıl Deli* diye anılan *Seyyid Ali Sultan* onaltıncı yüzyılda yaşamış, Yunanistan'ın Dimetoka yöresinde "Dergâh" açmıştır (2), arada yüzyılı aşkın süre vardır. Demek bu *Vilâyet-nâme* Abdal Musa'dan en az ikiyüz yıl sonra düzenlenmiştir. Bu durumda bilimsel içerikten, çalışmaların bilimsel yönteme dayandığından sözaçmak epeyce güçtür. Bu konuda ilginç yan çoktur, ancak Abdal Musa'yı bir uyarıcı öncü olarak görürsek. *Vilâyet-nâme*'de gerçekten ilgiye değer olaylar anlatılır, İslâm dininin kesinlikle yasakladığı, "haram" saydığı yaratıklarla (domuzla) ilgili eylemlere değinilir, sözün kısası belli bir dine sıkı sıkıya bağlı kalınmaktan kaçınılır, evrensel bir sevgiye yaslanılır. Bu eğitici, yolgösterici bir ışıktır, insanı katılıktan alakoyan, sevgiyi belli bir odakta katılaştırmayan, bütün kapıları açık tutan bir sevgi. Bu sevgi türünü Hacı Bektaş Veli'yle ilgili *Vilâyet-nâme*'de de buluyoruz. Demek iki ermiş arasında da, sevgi konusunda, bir özdeşlik vardır. Yine bu yaygın, evrensel sevgiyi başka vilâyet-nâmelerde de görmekteyiz. Bu özdeşlik bize şunu anımsatıyor: bütün vilâyet-nâmelerde (kimi yerde velâyet-nâme deniyor) taban konu sevgidir, bu sevginin ucu bucağı yoktur, belli bir odakta sıkışıp kalmamıştır, evrenseldir, taşa da, diriye de, ölüye de, bitkiye de yöneliktir, ermiş suyu da sever, kayayı da, geyiği de, domuzu da, yılanı da, kartalı da, onun gönlünde sevginin kanatları bütün uzayı kapsar.

Abdal Musa'nın kişiliğinde nesnelleştirilen sevgi bir davranış kuralıdır, ermişlik yolunu seçen kişinin bu kurala uyması, kendini belli bir ortamda sınırlandırmaması gerekir, sevginin yönü yoktur, o bütün yönlere açıktır. İnsan seven bir varlıktır, başarısı da bu sevginin gücündedir. Yine bu *Abdal Musa Vilâyet-nâme*'sinin, elimizde basılı birkaç örneği vardır, bunlarda da değişiklikler görülüyor. Bu değişiklikler

---

2) Cahit Öztelli, *Bektaşi Gülleri*, 1973, s. 122.

dizgi-basın yanlışı sayılsa bile, yazma örneklerdeki değişiklikleri gidermez. Taban sorunları içermeyen bu değişiklikler bizi pek ilgilendirmiyor, burada. Bizce önemli sayılan, aşağı yukarı bütün bu tür yapıtlarda sevginin kapladığı yerdir. Bu sevgi, biri tarikatın gelişmesinde, öteki insan sorununun anlaşılmasında olmak üzere iki ayrı etkinlik gösterir. En koyu sünni tarikatlarda bile sevgiden sözedilir, ancak sevgi belli bir yere oturtulur, konusu, yönü, içeriği önceden belirlenir. Daha açığı sevgi şeriatın önerdiği görevlerle koşullandırılır. Oysa burada sözkonusu sevginin böyle bir durumu yoktur. Sözgelişi sünni bir tarikatta domuz yavrularına acımak, onlara sevgiyle bakmak sözkonusu edilemez. Buna karşın alevi tarikatlarda hangi yaratığın sevilmesi gerektiği önceden vurgulanmaz, burada "tevellâ", "teberrâ" ayrı bir sorundur, kan güden bir eyleme karşı öne sürülmüştür.

Abdal Musa'nın gösterdiği olağanüstü başarıların hepsinde sevgi, insanlara duyulan yakınlık, özellikle hayvanlarla ilgili duygusal yumuşaklık okuyucuyu çekiyor, etkiliyor. Abdal Musa hep iyilik ediyor, dara düşenlere yardım elini uzatıyor, açları doyuruyor, yoksulların gönüllerini ışıklandırıyor, dahası Umur Bey'e (1310-1343) "gazi"lik sanını veriyor, ufacık bir kazanda kırkbin kişiyi doyuracak nicelikte yemek pişirtiyor, yerden su fışkırtarak susuzların susuzluğunu gideriyor, bala dönüştürüyor, dağları taşları yürütüyor, daha nice tansıklar gösteriyor. Bütün bunların özünde iyilik, yardım, sevgi, saygı, erdem, doğruluk, alçakgönüllülük gibi bütün uluslarca benimsenen, evrensel değerler saklı.

İmdi başka bir konuya geçelim. Abdal Musa, kendisine yükletilen bu olağanüstü başarılarından dolayı, İslâm inançlarını yaymakla görevli bir kimse sayılabilir mi? Bu soru çok tartışma götürür. Kimi araştırıcılar Abdal Musa'ya, öncüsü Hacı Bektaş Veli gibi koyu sünni bir kuruluş olan Yesevilik'in kurucusu Hoca Ahmed Yesevi'ye bağlarlar. Biz, bu düşünceye katılma olanağı bulamadık, Asya'dan sünni olarak yola çıkan bir kişinin Anadolu'ya gelince büsbütün ters bir inanca sarılacağı olasılığını pek geçerli saymıyoruz. Üstelik, daha önce de söylediğimiz gibi, bu "Yesevi dervişleri" (kimi yazarlar öyle diyorlar), Anadolu'da Baba İshak, Baba İlyas

gibi ödün vermez alevi erlerinin kanlı ayaklanmalarına katılmış, kimi kaçmış kurtulmuş, kimi yakalanıp öldürülmüş (kaynaklar böyle söylüyor). Bu işin hangi yanı tutarlıdır bilemiyoruz. Bu nedenle, biz, Abdal Musa ile dervişlerinin Anadolu'nun "İslâmlaşması"nda etkili olduklarını başka bir anlama alıyoruz. Ali'ye bağlanan kimselerin "müslüman" oldukları tartışma götürmez bir olaydır. Ancak bütün Alevilerin de Bektaşi olduklarını söylemek yanlıştır. Bütün Bektaşiler alevidir, ancak bütün Aleviler Bektaşi değildir [3]. Bu nedenle Anadolu'nun "İslâmlaşması" olayında "alevileşme" de geçerlidir, Hacı Bektaş Veli ile ardıllarını böyle anlamak gerekir. Bu gerçeği kavramak için, adı geçen kişilerle ilgili, "vilâyetnâme"leri incelemek yeterlidir.

Abdal Musa bir ışıldağın taşıyıcısıdır demiştik, bu ışıldağın saçtığı ışınlar Sünnilik'in anladığı türden "kara" değil, bizim anladığımız nitelikte "kızıl"dır (bu sözcük alev kızıllığıdır, yaygın bir yöntem biçimin niteliği değildir, yanlış anlaşılmasın). Bektaşilik'in anladığı Alevilik düşünceye dayanır, Ali'den başlayan bir "soy-sürme"yle ilgisi yoktur [4].

Elimizde bulunan Abdal Musa ile ilgili "Vilâyetnâme"nin içeriği inanç ayrılığı gözetmiyor, dinler arasında da birbirini yadsıyan, suçlayan, geçersiz sayan yargılara yanaşmıyor pek. Bu yapıtın, Abdal Musa'nın ölümünden çok sonra yazılması bile, böyle ayırıcı bir anlayışın, onun ardılları arasında bulunmadığını göstermeye yeter. Demek, Abdal Musa "insan" kavramında bölünme, inançların ayrılığı-aykırılığı nedeniyle birbirinden kopma gibi olumsuz bir eylem istemiyor. Öte yandan, Abdal Musa'ya adanan şiirlerin

---

3) bk. İsmet Zeki Eyuboğlu, *Bektaşilik*, 1990, 2. basi.

4) Burada açıklanması gereken bir konu vardır: Bütün Bektaşiler alevidir, oysa bütün Aleviler Bektaşi değildir dedik. Bektaşilik bir tarikattır, eğitime dayanır, belli koşulları-kuralları vardır. Bu koşulları-kuralları eğitimden geçerek benimseyen kimse "bektaşi" olabilir. Alevilik'te soysürme vardır, alevi olmayan bir kimse alevi topluluğa alınmaz, ancak alevi olan Alevilik'in içinde yer alabilir (bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Alevi-Bektaşi Nefesleri*, 1963, s. 4.

incelenmesinden de onun evrensel bir insan sevgisini benimsediği, öyle görüldüğü sonucu çıkıyor.

Gönülün pasını silici sensin
Hikmetin remzini bilici sensin

dïyerek nitelenen Abdal Musa'da daracık yollarda yürüyen bir anlayışı bulmak, aramak gereksizdir. Onun Ali'ye bağlılığı, sünni inancın içeriğiyle uzlaşmaz, bu özelliği kavramadan aradaki ayrımı saptamak güçtür.

Abdal Musa adına düzenlenen bu yapıtın, Türk yazınında önemli bir yeri vardır denebilir. Alevi-Bektaşi şiirinin, yazınının gelişmesinde bu tür yapıtların etkisi yadsınamaz. Bize, kalırsa, bu tür yapıtların düzenlenmesinde başlıca etken, ilkçağdan buyana, Anadolu insanının söylencelere olan aşırı düşkünlüğüdür. Ancak, ortaçağ boyunca, Türk ülkelerinde, özellikle Anadolu'nun Türk egemenliği altına girişinden sonra, yeni yazın türlerinin ortaya konduğunu biliyoruz. Önceleri Asya Türkleri arasında yaygınlık kazanan "alp" sözcüğü, sonraları İslâm inançlarının baskısıyla değişmiş, yerini "gazi" ye bırakmıştır. "Alp" sözcüğünün Türkçe "almak"tan türediği "alıcı", "elegeçirici", "akıncı" bg. anlamları içerdiği bilinir. Bunun Arapça karşılığının "gazi" olduğu söylenir (gazi/savaşan, yiğit, savaşta yaralanan). Asya Türklerinde "alp"la başlayan birçok erkek adı vardır, bu ad Anadolu Türklerinde de yaygındır. Anadolu'nun Türklerin eline geçtiği yıllarda, din adına savaşan, İslâm inançlarını yaymaya çalışanlara "alp-erenler" denildiğini de biliyoruz. Sonraları "alp" unutulmuş, bırakılmış, yerini "gazi" almıştır. İlk Osmanlı padişahlarının "gazi" sanını taşımaları da bunu gösterir: Osman Gazi, Orhan Gazi bg. Oysa Anadolu'yu ilk alan Türk'ün adı Alp-Arslan idi. "Alp" sözcüğünün bırakılması ilginç bir olaydır.

Türklerin Anadolu'yu almalarıyla iki ayrı nitelik taşıyan yazın ürünü gelişme göstermiştir. Bunlardan ilki yiğitlik, savaş konularını içeren ürünlerdir: Dede Korkud, Hamzanâme, Eba Müslim, Battal Gazi, Danişmend Gazi, Saltuknâme bg. adlarla başlayan, anılan ürünlerin hepsi yiğitlikleri

işleyen, öven, yüceltcn konuları içerir. Bunların yanında, daha yaygın ikinci bir tür daha vardır, bu da genellikle tarikat kurucularının (çoğu alevidir) doğaüstü başarılarını konu edinen yapıtlardır: Otman Baba Vilâyet-nâmesi, Hacı Bektaş Veli Vilâyet-nâmcsi, Hacım Sultan Vilâyet-nâmesi, Abdal Musa Vilâyct-nâmesi, Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Vilâyet-nâmesi, Demir Baba Vilâyct-nâmcsi. Bu ikinci türe giren yapıtlar da da (vilâyet-nâmelerde) yiğitlikten, yiğitçe başarılardan sözedilir, ancak ağırlık "insan sevgisi"ndedir. Bu nedenle, bu alevi-bektaşi anlayışına dayanan yapıtlarda düşünsel yan ağır basar, insan sevgisi başat konu durumuna gelir. Anadolu insanı (kırsal kesimde) yiğitliği sever, ancak kan dökülmcsi karşısında pek sevinç duymaz, duysa bile uzun sürmez. Nitekim, Anadolu insanı, pek az örnekler dışında, kan düşmanını bile kolayca bağışlayabilir, bir Arapta bu olgunluğu bulmak kolay değildir. Türk topluluklarının birbirleriyle savaşmaları, birbirlerini ortadan kaldırmaları ayrı bir konudur, bu da genellikle Asya Türklerinde yaygındı. Anadolu'da Türk topluluklarını, inançları dolayısıyla, birbirlerine saldırtan yönetim olmuştur, Osmanlı padişahlarının öldürttükleri Türkmenlerin sayısı ürperticidir. Oysa ermişlerde (burada vilâyet-nâme konusu olanlarda) kan dökmek amaç değildir, ermiş düşmanını bile inancını değiştirerek yenilgiye uğratır.

*

DÜŞÜNSEL KURUMLAŞMA

Abdal Musa'yı özgün, bilimsel bir düşünce dizgesinin, bir çığının kurucusu olarak görmüyoruz, o bir inancın bulucusu da değildir kuşkusuz. Ancak, çevresinde toplananların düşünsel gereksinimlerini gideren, sorularına karşılık bulan; acılarına, sıkıntılarına ilgi duyan bir kimse olduğu da unutulmamalı. Onun yaşadığı çağda Anadolu insanının bir arayış içinde olduğu, inanç bunalımlarının boğucu sıcağında serinletici bir pınar aradığı da biliniyor. İnsan, daralınca başkasına sığınmada yarar gören bir varlıktır, sığınmak kendini başkalarında güçlü kılmaktır, hep güçsüzler güçlü sandıklarına sığınırlar. Güçlünün güçlüye sığındığı çok seyrek görülen bir durumdur. Sığınılacak güç odağını seçmek de kolay değildir. Sığınak arayanın sığındığı güce yem olduğunu gösteren çok kaynak vardır.

Anadolu insanı, Türk egemenliğinin başladığı yıllardan önce, konar-göçer topluluklar biçiminde yaşadığı Asya'da bile bireysel özgürlük düşünmez, kendini güvendiği birinin koruması altında daha güvenli sayardı. Anadolu'da kurulmuş alevi eğilimli tarikatları Yesevilik'in uzantısı sayanların bilmeden düştükleri yanılgı budur. Ahmed Yesevi'ye sığınan bir kimsede, onun dervişi olarak Anadolu'da İslâm inançlarına yaymaya çalışan insanda bireysel özgürlük bilincinin uyandığı söylenemez. Nitekim Ahmed Yesevi'nin kendisinde de böyle bir bilinç yoktu, kendi kurduğu tarikatın yapısı, inanç odağı bilinç özgürlüğünün değil, bilinç tutsaklığının en güzel örneğidir. O, aşırı nitelikte şeriata bağlıydı, İslâm inançlarının getirdiği koşullar altında düşünmeden yaşamayı amaçlıyordu. Başkalarının geliştirdiği koşullar altında yasa-

mak, onları kendi istencinin ışığında yeniden biçimlendirmemek özgürlük düşüncesinin doğmadığını gösterir. Şeriat, hangi yanından bakılırsa bakılsın, tutsaklaştırıcı bir kurumdur, düşünsel alanda yozlaştırıcıdır. Bize kalırsa, Asya'dan Anadolu'ya birer "Yesevi dervişi" olarak gelenlerin Anadolu'da "alevi" eğilimi benimseyip yaşama uygulamaları bilinç tutsaklığına karşı direnmedir, inanç özgürlüğünün bilincine varmadır. Bu nedenle Hacı Bektaş Veli ile öncüllerinin eylemlerini birer "ayaklanma" diye yorumlamanın gereği yoktur. Bugün Baba İshak, Baba İlyas gibilerin birer "ayaklanıcı" sayılmaları yaşadıkları toplumun düzenine, baskıya yönelik uygulamalarına karşı bir tepki diye anlaşılmalıdır (ayaklanma olayı kimi uzmanların yazdıkları gibi şeriata karşı bir direniş, yönetime karşı bir başkaldırı ise).

Ahmed Yesevi dervişlerinin Anadolu'da başlattıkları başkaldırı girişiminin ardında ne vardı bilinmiyor, yalnızca bir inanç olayı diye nitelenmesi yüzeyseldir kanımızca. Bu olayın ardından, "alevi" diye nitelenen girişimlerin kurumlaşmaya, belli bir anlayış odağında birleşmeye başladığını görüyoruz. Bu birleşme kime karşıydı diye soru sormanın da gereği yoktur. Uzmanlar bize, bu başkaldırıcı kimselerin, Asya'da, özellikle de Türk toplulukları arasında yayılan Şamanlık'ın etkisi altında kaldıklarını, dahası birer "şaman" olduklarını söylüyorlar, daha sonra Bektaşilik'te Şamanlığın izlerinin bulunduğunu vurguluyorlar. Başkaldırı olayını Selçuklu yönetiminin güçsüzleşmeye, Moğol saldırılarının yarattığı sarsıntılı yıllara bağlayan kimi uzmanlar Baba İlyas'ın etkisinde kalan Baba İshak'ı öncü sayarlar, Türkmen topluluklarının onun çevresinde toplanarak ayaklandıklarını ileri sürerler. Bu savın gerçek yanı varsa da olayı bütün ayrıntılarıyla açıklığa kavuşturacak nitelikte değildir. Ayaklanma, Güneydoğu Anadolu'da başlamış, sonra Amasya, Sıvas, Kırşehir yörelerinde gelişmiş, Baba İshak'ın öldürülmesiyle (1240) sona ermiştir. Bu da kandırıcı, doyurucu bir açıklama değildir. 13. yüzyıl ortalarında geçen bu olayların ardından, yirmi otuz yıl içinde, önce Bektaşilik olmak üzere birçok "alevi" kuruluşun gelişmeye başladığını görüyoruz. Bu gelişmenin kurumlaşma sürecine girmesi de pek uzun sürmemiş-

tir. Bu olay ilginçtir. Kurucularının şeriatçı Ahmed Yesevi'den esinlenmiş kimseler oldukları söyleniyor, sonra bu kimselerin izini sürenlerin "alevi" bir kurum oluşturdukları savı pekiştiriliyor (bu savların ikisi de Fuad Köprülü'nün *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 1919, adlı yapıtında sergilenmiştir), buna karşın çelişkiden tedirginlik duyulmuyor, kurucu "şeriatçı", kuruluş "alevi", bu kolay anlaşılır, onaylanır bir durum değildir. Üstelik bu kurucu kişilerin nerdeyse hepsi Horasanlı. Nitekim *Saltuk-nâme* 'nin ikinci bölümünde Anadolu'ya ilkin *Bahaeddin Veled* 'in (Mevlânâ'nın babası) geldiği söylenir, daha sonra *Bektaş* (Hacı Bektaş Veli), *Ahmed* (Karaca Ahmed) gibi ermişlerden sözedilir. Bunların son ikisinin, Horasan'dan, tekkenin penceresinden atılan bir yalınlı odunun (buna *öğsü* deniyor) Anadolu'da bir yere düştüğü, onu alan ermişlerin Anadolu'yu ışıklandırmakla (İslâm inançlarını yaymakla) görevlendirilmiş kimseler olduğu anlatılıyor. İşte, Bektaşilik'in, özellikle Hacı Bektaş Veli'nin, Karaca Ahmed'in birer "Yesevi dervişi" sayılmasına yolaçan öykü budur (Saltuk-nâme'de geçer). Bu öykü bile değil bir söylencedir, bilimsel bir içeriği yoktur. Bu söylence, *Saltuk-nâme*'de onaltı sayfadır [1]. Bu öyküyü özetleyen de Evliya Çelebi'dir. Anadolu'da gelişen, özellikle *Bektaşilik* 'le ilgili konuları hep Ahmed Yesevi'nin etkisine bağlayan savların kaynağı *Sarı Saltuk* söylencesidir. Bu ilginç, çekici, gerçekten güzel söylence bilimsel yöntemle incelenerek değerlendirilmemiş, onun düşsel bir yaratı ürünü olduğu düşünülmemiş, nerdeyse kesin tarih gerçeklerini içeren bir bilim yapıtı olarak anlaşılmıştır. Öte yandan tatlı dilli Evliya Çelebi'ye de tartışma götürmez bir kaynak diye bakılmıştır. Böylece, Anadolu'da ortaya Bektaşilik, Mevlevilik, Alevilik bg. kurumlar birer söylenceye dayandırılmıştır. Bunu yapanlar, yazanlar daha sonra kesin kaynak sayılmışlardır.

Anadolu'da ortaya çıkan, sonra Batı'da Osmanlı Egemenliği altında bulunan ülkelere yayılan bu inançlarda ku-

1) bk. *Saltuk-nâme*, s. 42-57 yay. Dr. Şükrü Haluk Akalın.

rumlaşma erken başlamıştır. Bu kurumlaşmanın, günümüz anlayışına göre, biricik kaynağı yukarda aktarılan söylence türünden ürünlerdir. Bu ürünlerin, birer yazın yaratısı olma bakımından, önemi büyüktür, kimi konularda araştırıcıya değerli ipuçları da verebilir, ancak iş bilimsel soruna dönüştürülünce tartışmanın kapılarının ardına değin açmak da kaçınılmazdır. Elimizde bulunan bilimsel verilere göre, Anadolu'da inanç kurumlaşmaları önce söylencelerle bağlaşımlı kılınmış, sonra kesin biçimini alınca öncül inanç unutulmuştur, yada bilimsel yapı bir yana itilerek söylenceye geçerlik sağlanmıştır. Bu kurumlaşmalarda, bize göre, başka bir etken arama gereği vardır. Anadolu'nun inanç sarsıntıları, düşünsel bunalımlar geçirdiği dönemlerde üretim-tüketim ilişkileri, geçim odakları, yaşam için gerekli gereçler yeterli değildir, yönetenler sömürücü, yönetilenler üreticidir, üretilen tüketilene yetmemektedir. Nitekim *Saltuk-nâme* eleştirici bir gözün süzgecinden geçirilirse hep "gazadan alınan nimetler"den sözedildiği, yenilgiye uğrayanların bütün varlıklarına elkonulduğu görülür. Selçuklu-Osmanlı kaynaklarının hepsinde "ganimet" önemli bir yer tutar; savaşta yenilenlerden sağlanan bu emeksiz gelir (ganimet) yalnız İslâm dinini yaymak, egemen kılmak düşüncesiyle açıklanamaz; olayın arkasında geçimi sürdürmek, varlığı arttırmak tutkuları saklıdır. Bizim araştırıcılarımızın, uzmanlarımızın görmek istemedikleri, göremedikleri neden budur, bu emeksiz gelir sağlama eğilimidir. Bütün uzmanlar elbirliğiyle bu eğilimi gözardı ederler.

Söylencelerde de, araştırıcılara ışık tutucu, birtakım gerçekler vardır, dedik. Bu gerçekleri görebilmek, açıklığa kavuşturabilmek için bütün önyargılardan sıyrılmak gerekir, bizim elimizden gelmeyen de budur. Biz, önce yargıyı verir, sonra olayı araştırırız, oysa kesin yargıyı verecek olan araştırmada varılacak sonuçtur. Varılan sonuç önyargıyı geçersiz kılar, oysa bizde önyargı sonucu önceden belirleyen bir öğedir. Anadolu'da Türk egemenliği, düşünsel gelişmeler sözkonusu olunca, önyargıyı pekiştiren iki sav gündeme getirilir; bunlardan biri İslâm inançları, öteki Yesevilik'tir. Türkler, İslâm inançlarını benimsedikten sonra nerede başarı sağla-

mışlarsa nedeni İslâm dini sayılır. Türkler özellikle Anadolu'da hangi düşünsel kurumu oluşturmuşlarsa tabanında Yesevilik gösterilir. Bu ikili önyargı, Anadolu'da Türk düşüncesinin kökenlerini araştırmayı, aydınlığa çıkarmayı engellemiş, boşlukta dolaşan savlarla düşünür geçinmenin yolunu sağlamıştır.

Bu çalışmamızda, Abdal Musa'yı Anadolu'da gelişen Türk düşüncesinin gizemsel inançlara dayalı odaklarından biri diye görüyoruz, varılan sonuç budur. Ancak, bu sonucu sağlayan düşünsel öğelerin kökleri çok daha derinlerdedir. Çok derinlere inen bu köklere birtakım yozlaştırıcı bitkisel salgınlar bulaşmıştır, bu salgınların (bulaşıcı sayrılıkların) başında Yesevilik savı gelmektedir. Kendi kişiliği bile yeterince açıklığa kavuşturulamayan Hoca Ahmed Yesevi adına söylenmiş dörtlükler elimizdedir; bu dörtlüklerde düşünce üretici bir öncü bulma olanağı yoktur, kuru bir dine bağlılık yinelenir durur. *"Divan-ı Hikmet"* adı verilen bu dörtlüklerin toplandığı dergide bilgelikle (hikmet) ilgili birkaç dize bulma olanağı yoktur, öylesine yüzeysel, yavan söyleyişler.

Tang atkunça zikrin ayıtkıl cânıng birle
tağ u çölni bûstan kılğıl yaşıng birle
taşdın katığ taşka yatkıl yanıng birle
yoldın azğan yüz ming ğâfil merdân bolur

Asya Türkçesiyle söylenen bu dörtlükte İslâm dininin etkisi seziliyor açıkça, bu dizeleri, yayımlandığı yapıttan olduğu gibi aktaralım (günümüz Türkçesine çevrilmiş biçimi):

Sabaha kadar zikrini de sen, canın ile;
dağ ve çölü bostan kıl sen, yaşın ile;
taştan katı taşa yat sen, yanın ile;
yoldan azan yüz bin gâfil merdan olur.
(yay. Prof. Dr. Kemal Eraslan).

Biz, bu dörtlükleri, diline dokunmadan, Ahmed Yesevi'nin "Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, 1983, s. 198" adıyla yayımlanan yapıtından aldık. Bu dörtlüklerin Ahmed Yesevi'nin elinden çıkan özgün ürün olduğu söylenemez, konu tartışmalıdır. Ancak, dilin söylendiği yöre, ağız özelliği belli, şiire özgü derin bir içerik yok, üstelik günümüz Türkçesine aktarılışı da tatsız tuzsuz, dilbilgisi bakımından yanlış, belli ki bu dörtlükleri yayımlayan uzman Türkçeyi yeterince bilmiyor, evinden öğrendiği gibi, aldığını saklamış. İmdi:

Sabaha kadar zikrini de sen, canın ile

dizesinin içeriği nedir? Sonra "zikrini de sen" sözcüklerinin yavanlığı nedir? Bu ne biçim Türkçe" Türkçede "zikrini de" söylenir mi? Oysa özgün dize de "ayıtkıl" geçiyor, bize kalırsa bu da "ayıtgıl" olacak, "söyle, anlat" demektir, "zikrin ayıtkıl" yerine "zikrin" diyor, bu Asya Türkçesinin bir söyleyiş özelliğidir. Dörtlüğün özgününde altı, günümüz Türkçesine aktarılanında sekiz elsözcüğü vardır (sabah, kadar, zikr, can, bostan, ve, gâfil, merdan).

Keleci bilen kişinün yüzüni ağ ide bir söz
Sözi bişirüb diyenün işini sağ ide bir söz
Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı
Söz ola ağulu aşı bal ile yağ ide bir söz

Bu dizeler de Yunus Emre'nindir. Yunus Emre de, öncüsü Hacı Bektaş Veli gibi Ahmed Yesevi'nin düşüncesi doğrultusunda yürüyen, Yesevilik'ten esinlenen bir kişi sayılır (Bektaşilik'e eğilimi dolayısıyla). İmdi bu iki ozanı, bu iki dörtlük doğrultusunda karşılaştırırsak, birincisinin ikincisini derin bir etki altında bıraktığını söyleyebilir miyiz? Söyleyemeyiz, oysa söyleyen, üstelik söylediğini bilimsel bir sava dönüştürdüğünü sanan uzmanlarımız az değildir. Bu olumsuz tutum dışavurarak alanını genişletmese karşı çıkılmaz, oysa etkisini yayarak olumsuzluğunu daha geniş bir alana dönüştürmeyi başarı saymaktan geri kalmıyor.

İslâm inançlarının etkisi, genellikle, öğrenim kurumlarında görülmüştür, ulus yönetimiyle atbaşı yürüyen bu kurumlar şeriat koşullarına göre düzenlenmiştir, yapılacak işler önceden saptanarak belirlenmiştir, izlenceler, öğrenceler, bellidir, onların dışına çıkılmaz, ekbilgiler verilmez, verilse bile Kur'ân'a aykırı düşmemeye özen gösterilir. Tasavvuf etkisiyle gelişen, Anadolu ilkçağında beslenen, Şamanlıktan da birtakım izler taşıyan "alevi" eğilimli kurumlarda uygulanan yöntem daha özgürdür, daha özgündür. Bu kurumlarda söylenceler, öyküler çoktur, ancak yönlendirici, belli koşullara bağlayarak özgürlükten yoksun kılıcı değildir. Bu kurumlar, çağların akışı içinde, birtakım yeni bilgi birikimleri edinmiş, yazın, yaratı alanlarında da verimli olmuştur. Sözgelişi şiir (özellikle kırsal kesimlerde gelişen halk şiiri), ezgi, çalgı, oyun, resim (yazı ile), betimleme (yazı ile resim yaparak olayı anlatma), söylence (özellikle tarikat ulularıyla ilgili doğaüstü anlatılar, öyküler), demek, tören bg.

İslâm dininin etkisi altında kalan, koşulları önceden belirlenen öğrenim-eğitim alanında verimlilik, türlülük sözkonusu değildir, biricik erek buyurulanı (şeriatın öngördüğünü) olduğu gibi uygulamaktır. Bu ikili kurumlaşma, gittikçe birbirinden uzaklaşmış, birisi tüketici, öteki üretici olarak kalmıştır. Şeriata dayalı kurumlaşmada tüketim, kırsal kesimde oluşan kurumlaşmada üretim başat olaydır. Yesevilik, kaynak olarak, şeriata bağlıdır, bu nedenle şeriatla bağdaşmayan "alevi" kurumlaşma arasında uzlaşma olanağı yoktur. İşte çatışkının belirginleştiği odak buradadır. Üretenin ürettiğini yerken şeriat gözardı ediliyor, yine bu üretenin düşündükleri gündeme getirilince yasaklar uygulama alanına konuyor. Bu olumsuz tutum, ister istemez, kurumlar arasında gerginlik yaratıyor, bu gerginlik kimi dönemlerde çatışmaya varıyor, öfkelenen şeriat ekmeğini yiyip suyunu içtiği alevi tarikatlara saldırıyor, gücünü kılıçla gösteriyor.

Düşünsel kurumlaşmanın, Anadolu'da, onikinci yüzyıl ortalarında başladığını, onüçüncü, ondördüncü yüzyıllarda daha belirgin bir içerik kazandığını, onbeşinci yüzyılda kesin biçimini aldığını daha önce sunulan açıklamadan biliyoruz.

Bu düşünsel kurumlaşma, yine Anadolu'da, Baba İlyas'tan Balım Sultan'a değin uzayan bir çizgi üzerindedir. Bu uzun çizginin aralıklı düğümleri vardır, onlar da Baba İshak-Hacı Bektaş Veli- Karaca Ahmed- Geyikli Baba- Abdal Musa bg. birbirini izleyen ermişlerdir. Bu öncülerin izini sürenler arasında başarıyı sağlayan, düşünsel ürünlerinin çoğalmasını hızlandıran ozanlardır. Özellikle Yunus Emre-Kaygusuz Abdal-Hatayi-Pir Sultan Abdal dörtlüsü, halk kesiminde, bu kesimin Türkçesiyle ürettikleri koşuklarla, Hacı Bektaş Veli yolunda başlayan düşünsel kurumlaşmanın bayrağını dalgalandırmışlardır. Türkçenin gücünü, anlatım olanağını, düşünsel içeriğini varsıllaştıran, geliştiren halk şiirini besleyen kaynak bu kurumlaşmadır.

İKİNCİ BÖLÜM

GEYİKLİ BABA

13. yüzyıl sonlarıyla 14. yüzyıl başlarında yaşadığı sanılır, Yunus Emre'nin bir şiirinde *Giyiklinün ol Hasan* dendiğine göre, onun çağdaşıdır. Geyikli Baba'nın yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur, bilinenler de birtakım söylencelerle karışmış insanüstü başarılar gösteren bir kimse olarak ünlenmesini sağlamıştır. Yaygın bir söylentiye göre Bursa'nın alınmasında kuşatmaya katılmış, başarılar, göstermiş, Osman Gazi, Orhan Gazi dönemlerini görmüştür. Yunus Emre'nin ölümü 1320 sayılır, Bursa'nın alınışı ise 1325 yılındadır, bu savaşta bulunduğu doğruysa pek yaşlı olmaması gerekir, o durumda da Yunus Emre'nin şiirlerine girmesi biraz güçtür. Yunus Emre, ondan bir "ermiş" olarak sözettiğine göre epey yaşlı olması gerekir, böyle bir durumda da Bursa'nın alınışına katılıp savaşa girmesi biraz kuşku götürür. Öte yandan Yunus Emre'nin:

Giyiklü'nün ol Hasan söz ayıtmış kendüden
Kudret dilidür söyler kendüzin söz nesidür

dizelerinde geçen *Giyiklü'nün Hasan* başka biri midir? Bu soruyu yanıtlamak güçtür. Biz, bu konuyu kesin, tartışmasız bir sonuca bağlayacak durumda değiliz. Bursa'nın alınmasında kendi kendini görevlendirse bile ileri bir yaşta olması gerekir. Alevi-Bektaşi yazınında "Geyikli Baba" diye geçer, "Hasan" adı pek görülmez. Bu kişinin Bursa'da bir türbesi, bir de "Geyikli Baba Külliyesi" denen bir öğretim kurumu vardır. Bir söylentiye göre Bursa'nın alınışında, Orhan Gazi'nin yanında bulunan Geyikli Baba, sonradan Babasultan

Köyü'ne (kariyesine) çekilmiş, burada onun adına bir kurum oluşturulmuş. Cami-hamam-türbe gibi üç birimden oluşan bu yapının çok sonraları yapıldığı, 19. yüzyılda geniş bir onarım gördüğü biliniyor. Bu camiin önünde büyük bir çınar vardır, ona da halk *"Geyikli Baba Çınarı"* demektedir.

Geyikli Baba'nın kişiliği çevresinde oluşturulan bu söylenceler, Anadolu insanının sevdiği bir kimseyi hangi niteliklerle donattığının, söylence üreten odaklar konuşmayı sürdürür. Âşıkpaşaoğlu Tarihi'nde, ufak bir bölümde şunlar yazılıdır: "Orhan Gazi zamanında: Ulemâdan Dâvûd-i Kayseri ve Tâceddin-i Kürdi vardı. Dervişlerden Kara Hoca, Âşık Paşam Hazreti, Geyikli Baba, Yunus Emre, Şeyh Tapduk Emre, Ahı Evren ve Karaca Ahmed Sultan vardı. Bunlar kerametleri zâhir olmuş, duaları kabul olunan azizlerdi." Yine Âşıkpaşaoğlu yapıtında: "...... Oğlu Gazi Hünkâr zamanında bu.... dervişlerden kimisi hayatta idi.... Abdal Musa... vardı." denmektedir. Burada büyük bir çelişki görülüyor. Âşıkpaşaoğlu şöyle diyor: "Abdal Musa derler bir derviş vardı. Hatun Ana'nın dostu idi. O zamanlar şeyhlik ve müridlik asla ortaya çıkmış değildi. Silsile'ye dahi aldırmazlardı. Hatun Ana, Hacı Bektaş'ın üzerine mezar yaptı. Bu Abdal Musa geldi. Bunun üzerinde nice gün kaldı. Orhan Devrinde gazalar etti."

Bu alıntılardan sonra sağduyuyu konuşturup dinleyelim: Hacı Bektaş Veli 1209-1271 yılları arasında yaşamıştır, Orhan Gazi'nin yönetimi elinde bulundurduğu dönem 1326-1361 yıllarını kapsar. Abdal Musa, Hatun Ana'nın "dostu" ise, Hacı Bektaş Veli'nin mezarının yapıldığı dönemde vardı, o evreyi görmüştü. Orhan Gazi'nin Bursa'yı aldığı yılda yaşının ellinin epeyce üstünde olması gerekir. Üstelik Hatun Ana'nın "dostu" olabilmesi için de yaşının delikanlılık çağını aşması gerek, demek Hacı Bektaş Veli çağında vardı. Bu durumda, Bursa'nın alındığı yılda yaşı altmışın üstüne çıkar. Peki Gazi Hürkâr (Birinci Murad) döneminde yaşaması olanaklı mı? Birinci Murad (1326-1389) yönetimi 1361-1389 yılları arasında sürdürdü. Abdal Musa ise Hatun Ana çağında vardır, Hatun Ana ise Hacı Bektaş Veli öldüğünde yaşlılık dönemini sürdüren bir kadındır. Öyleyse Birinci Murad

döneminin başında bile yaşı yüze yaklaşmaktadır, Geyikli Baba'dan Yunus Emre sözettiğine göre onun da çok ileri yaşlarda olması kaçınılmazdır. Peki Âşıkpaşaoğlu o güzel diliyle hangi tarih gerçeklerini açıklığa kavuşturuyor? Sağduyunun sustuğu yerde biz de susalım.

Evliya Çelebi, o eğlenceli diliyle, Geyikli Baba'yı Ahmed Yesevi dervişlerinden sayar, Azerbaycanlı Çeri-Hasan "sülâlesindendir" diyerek "Azim dağlarda vahşi sığırlara süvar olup Orhan Gazi ile sefere gitmiştir." sözlerini ekler. Beliğ ise onu Baba İlyas "müridlerinden ve Şeyh Ebu'l-Vefâ-yi Bağdadî tarikatından" gösterir. Ünlü *"Şakayık"* yazarı da onun Hoy'lu olduğunu ileri sürer. Hoca Sadeddin Efendi, ".... Geyikli Baba Azerbaycan'ın Hoy kasabasında doğmuştur. Bağdadlı Şeyh Ebü'l-Vefa tarikatında Baba İlyas'dan el almış, cezbe dönemine girince Rum ülkesine gelip, Bursa'nın fethi sırasında Orhan Gazi ile yakın ilişkiler kurmuştur." diyor [1]. Bu alıntıları daha da çoğaltabiliriz, çelişkilerin birbirini izlediğini görürüz. Osmanlı yazarları, bilginleri olayların akışında "süre" denen bir öğenin bulunduğuna pek inanmazlar, onlarda öyle bir bilinç uyanmamıştır. Bir kimseyi, belli bir süre içinde, birkaç yerde gösteren, yaşamın kişiye verdiği duyusal nitelikleri, gövdesel gücün etkinlik aşamalarını düşünmeyen kimseler için konuşmak, yazmak, yargılar vermek kolaydır. Böyle kaynaklara inanan, dayanan araştırıcılarla sorunları tartışmak, onlara sağduyuya, bilim ölçeklerine göre çözüm aramak kolay değildir. Bütün güçlük şuradan kaynaklanır: Anadolu'da ortaya çıkan, gelişen tasavvuf eğilimlerini Ahmed Yesevi'ye bağlamak, onunla başlatmak. Yukarda sergilenen alıntıların, süre bilincinden yoksun ellerden çıkmalarına karşın, hep Ahmed Yesevi yanlısı olduğu görülmektedir. Bu durum karşısında biz de vurgulamalarımızı yinelemekten kurtulamıyoruz: Ahmed Yesevi'nin yöresinden koyu sünni olarak yola çıkan bir "derviş" Anadolu'ya ayak basar basmaz "alevi" oluveriyor. Peki, bu Anado-

---

1) bk. *Tacü't-Tevârih*, yay. İsmet Parmaksızoğlu, 1979, c. 5, s. 9-11.

lu toprağında, böyle etkileyici inanç değiştirici ne vardır düşünen olmuş mu? olmamış. Osmanlı aydını sağlıklı bir öğrenim görmemiştir, medresenin verdiği bilgilerle yetinmiş, onun benimsediği düşünme yönteminin dışında gerçek tanımamıştır. Ortaçağın ünlü "İsagoci"sinden öte "mantık" bilmeyen bir öğretimin yüzyıllar boyunca yararlı olacağı yalın bir kuruntudur. O, Aristoteles yorumlarına dayanan, Aristoteles'i bile yanlış anlayan "mantık" Avrupa'da 14. yüzyılda bırakılmış, sonraki yüzyıllarda deney bilimlerine, gözlemlere, duyu verilerine dayanan, düşünmeyi kavramların ortamından çıkarıp nesnel alana çeken bir "mantık" geliştirilmiştir, Osmanlı aydını bu bilimsel gelişmeleri duymamıştır bile.

Ozanlar, öykücüler, söylence üretmeyi sevenler özlemini duydukları nitelikte kişiler-kişilikler yaratabilirler. Ancak, bilim yolunda gittiğini, bilime dayandığını, bilimsel bir anlayışı benimsediğini ileri süren kimsenin sağduyunun süzgecinden geçmeyen açıklamaları yapıtına yerleştirmesi onaylanacak bir davranış değildir. Bir ozan, konu edindiği kişiyi göklerin sonsuzluğunda dolaştırabilir, uçurur, kuşlarla konuşturur, binlerce yıl yaşatır, onun kişiliğini usun kavrayış alanı dışına çıkarır. Bunlar bilimsel anlayışın; ancak ozanın kişiliğini, tinsel evrenini anlama düşüncesiyle, konusu olabilir. Ozanın yaptığını bilgin, uzman, düşünür yapmamalı. Oysa Osmanlı tarihçilerinin çoğu ozandır, bu nedenle ozanla bilgin arasındaki sınır çizgilerini seçememişlerdir. Ozanın uçurduğuna bilgin daha büyük, daha güçlü kanatlar takmayı seviyor. Osmanlı tarih yazarlarının nerdeyse hepsi bir "ermiş"ten daha çok "ermiştir", gerçek bir ermişin ulaşamadığı yere Osmanlı tarihçisi kolaylıkla, okuyucularını kandırarak ulaşmıştır. İşte, Hoca Sadeddin Efendi, onun öncüsü Âşıkpaşaoğlu, sonra gelen Ali Beğ, Naima, Selânikli hep böyle kişileri uçurma yarışına girmiş kimselerdir. Dilleri ağır, ağdalı olsa bile söyleyişleri tatlıdır, çekicidir, hepsi Evliya Çelebi gibi görmediğini görmüşçesine yazmayı seven aydınlardır.

Geyikli Baba konusunda söylenenlerin hepsi birer aktarmadır, bilimsel eleştiriden geçmemiştir. Ülkemizde tasavvuf alanında en yetkili sayılan, hepimize ışık tutan Abdülbakî

Gölpınarlı bile şöyle diyor: "*Giyikli Baba* , Şeyh Abu'l-Vefâ tarikatinden ve Baba İlyas müridlerindendir. Bursa fethinde bulunmuştur. Yunus Emre'nin bir şiirinden, adının Hasan olduğunu anlıyoruz."(2). Bu alıntıdan sonra, geriye dönerek, önce söylediklerimizi anımsayalım. Yunus Emre Bursa'nın, alınışını görmemiştir, oysa Geyikli Baba'nın (Hasan'ın) adını anarak, onu tanrının söylettiğini, kendisinin bir aracı olduğunu bildirmiştir. Bu tasavvufun "varlık birliği" inancından gelir. Peki, Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde, Geyikli Baba, önemli, adı duyulmuş bir kişi olmasa, "keramet" göstermese, yine Yunus Emre ona öyle şiirine girecek nitelikte değer verir miydi? Yunus Emre 1320 dolaylarında ölmüştür, Geyikli Baba'nın adının geçtiği şiiri yazdığı yılı bilemiyoruz, ancak öldüğü yılda yazsa bile (Geyikli Baba ilk delikanlı çağında olması gerekmez, o yaşta ermek kolay değil) süre konusunda çelişkiye düşer. Orhan Gazi çağında (1326-1361) yaşayan bir kimseyi Yunus Emre "erdiremez" besbelli. Demek değerlendirmeler süre bakımından pek tutarlı değildir. Yine A. Gölpınarlı, adı geçen yapıtında, Abdal Musa'nın "...Geyikli Baba ile münâsebette bulunduğu muhakkattır," diyor. (s. 9). Öte yandan Abdal Musa Hatun Ana'nın "dostu" sayılıyor. Bu insanlar kaçar yıl yaşamışlar bilemiyoruz.

Geyikli Baba, ölümünden sonra, alevi-bektaşi yazınında saygıyla anılan önemli bir kişiliğe kavuşmuştur, bir söylence varlığı durumuna getirilmiştir. Onun ormanlarda yaşadığı, geyiklerle söyleştiği, onlara binerek dolaştığı, geyik südüyle beslendiği bg. söylenceler üretilmiş, gerçek kişiliğinin dışına çıkarılmıştır. Geyikle ilgili söylencelerin Hititlerden kaldığını, Hitit inançlarında *Haruva, Runda* gibi geyikleri seven, koruyan tanrıların bulunduğunu biliyoruz. Anadolu uygarlığında geyiğin kutsallığı, sevimliliği, saygınlığı yeni bir buluş değildir (3). Geyikli Baba'nın alevi-bektaşi yazınında saygı-

2) Alevi-Bektaşi Nefesleri, s. 323.

3) Ayrıntılı bilgi için b. M. Riemschneider, *Die Welt der Hethiter*, 1961.

la anılmasına karşın, şiirde adı çok az geçer, oysa bu inanç odağında oluşturulan söylenceler ona geniş bir yer verir. Bu durumun nedenini açıklamak güçtür. Bursa yöresinde onun yattığı yer "kutsal makam" niteliği taşımaktadır. Onun söylenceye değgin yaşamı Osmanlı tarihçilerinin "çok kerameti vardır" sözlerinden kaynaklansa gerek, nitekim Evliya Çelebi'nin söyledikleri de bir söylence olmaktan öteye geçemiyor. Biz, burada olaya başka bir gözle bakacağız.

Geyikli Baba, Osmanlı yazarlarının düşündüklerine karşıt bir kişilik taşır, onun Bursa'nın alınışında ne yaptığı, kılıç-ok-mızrak kullanıp kullanmadığı pek bilinmez, yalnızca "Bursa"nın alınışında bulunmuştur" anlamında sözcüklerle yetinilir. Oysa halkın yaratıcı düşünme gücü bu konuda yazılı kaynakları aşar, özlenen bir varlığı tinselden nesnele, nesnelden tinsele aktararak biçimlendirir. Bu nedenle Geyikli Baba da benzerleri gibi halkın öyküler, söylenceler üretmesinde bir binektaşı olmuştur. Halk onun adına söyler, söyletir, öykülerin, söylencelerin alanını genişletir, kendini Geyikli Baba kişiliğinde gündeme getirir. Halkın birtakım özlemleri, istekleri vardır, bunları gidermenin yollarını da yine kendi bulur.

Şimdi başka soruna geçelim. Anadolu insanı neden böyle söylencelere önem veriyor, neden gerçek olmayana karşı aşırı bir eğilim duyuyor? Bu sorunun yanıtını binlerce yıl geriye giden bir araştırma verebilir. Bir olayı, özellikle bir söylence varlığını, belli bir süreden başlatmak yanıltıcı bir girişimdir. İnsan, kısa sürede, kendi uydurduğuyla düşünsel doyuma ulaşamaz, daha önce başkalarının ürettikleriyle inanmaya daha çok eğilim gösterir. Bunun açık örneği dinlerdir. Din kurucularını öldürmeye kalkışan, öldüren, eylemlerini engelleyenlerin torunları atalarının yaptıklarından utanç duyarlar, o öldürülmek istenen ya da öldürülenin yolunda yürümeyi yeğlerler. Anadolu insanı bilimsel olmayanı daha çok sever, öyle alıştırılmıştır da ondan. Onun belleğinde bilim doyurucu, kandırıcı değildir. Nitekim halkımız, büyük yerleşme yerlerinde bile, sağlık uzmanından önce büyücüye, üfürükçüye, hacıya, hocaya başvurmayı yeğler, okunur. Bu bilimle bağdaşmayan uygulamalar, halkta belli bir açlığı gi-

deriyor, boşluğu dolduruyor. Geyikli Baba da ötcki bcnzerlcri gibi bir doyumsuzluğun giderilme aracıdır, başka etkin bir kişiliği yoktur. Bilimle bağdaşmıyor diye, bu türlü üretmeleri geçcrsiz, değersiz saymak da doğru değildir. Bu tür üretmeler insanın hangi düşünsel aşamada bulunduğunu göstermeye yarar, insanı anlamada, açıklamada bir belge niteliği taşır.

Anadolu'da, Gcyikli Baba ile benzeri ermişler, halkın koruyucularıdır, bilimin ulaşamadığı yörelerde sığınaklarıdır. Yine bu ermişler, halkla tanrı arasında kurulmuş birer köprüdür, halk tanrısına ancak onlardan geçerek varabilir. Bu köprüler (ermişler) tinselle nesneli birbirine bağlamaya yarar, halk ncsnclin ötcsinde tinsclin bulunduğuna inanır, böylece ermişe güvenir. Ermişin kişiliği tinselin nesnelleşen görüntüsüdür. Geyikli Baba'nın nesnel kişiliği kesin değildir, Osmanlı kaynakları "tarih" adı altında tarihle ilgisi olmayan sayısız olay aktarır, anlatır, çelişkilerden, karşıtlıklardan tedirginlik duymaz. Bu nedenle, ermişlerle ilgili bilgilerin toplanmasında, "bilimsel" tutumdan sözetmenin gereği yoktur.

BABA İLYAS

Gerçek adının Ebu'l-Baka Şeyh Baba İlyas bin Ali olduğu, Horasan'da doğduğu, sonradan Anadolu'ya gelip yerleşerek 1240 da, katıldığı bir ayaklanma nedeniyle asılarak öldürüldüğü söylenir. Tarih kaynaklarında açık seçik bilgi bulmak güçtür, kişiliği birtakım söylencelerle çevrelenmiştir. Onun, yalnızca, Amasya yörelerinde, inançları nedeniyle büyük etkinlik gösterdiği, başlangıçta Ahilik'le bağlantılı bir eğilimi benimsediği söylencesel bir dille uzun boylu anlatılır.

13. yüzyıl ortalarında, Anadolu'da egemenlik süren Selçuklular'ın Moğol saldırıları sonucu büyük sarsıntılar geçirdikleri, Anadolu'da kapsamlı inanç kaynaşmalarının bütün ülke yüzeyine yayıldığı biliniyor. İşte bu karışık olaylarda etkinlik gösterdiği ileri sürülen, daha doğrusu öncü durumunda olan Baba İlyas Horasan'dan gelen bir Yesevi dervişiymiş. Onun bir "Yesevi dervişi" olması pek inandırıcı bir sav değildir, koyu "sünni" olan Yesevi'nin koyu "alevi" bir dervişinin bulunması, üstelik Anadolu'da İslâm diniyle bağdaşmayan olaylara öncülük etmesi geçerli bir sav olmasa gerek. Bu sav, sık sık yinelediğimiz gibi, Anadolu'da olup bitenleri Asya'ya bağlama tutkusundan kaynaklanan yüzeysel bir düşünceye dayanır.

Baba İlyas, sonraları *"Babailik"* adı verilen, Batinilik'le bağlantılı, Ali'nin kişiliğinden esinlenen bir öncüdür, Anadolu'da Alevilik'in gelişmesinde, yayılmasında, "alevi" kuruluşların doğmasında etkinlik göstermiştir. Bilimsel belgelere dayanması gereken tarihin sustuğu yerde söylenceleri konuşturarak kesin sonuçlar çıkarmaya çalışmak, ondokuzuncu yüzyıl sonlarında ortaya çıkan Türkçülük akımının yandaşla-

rınca benimsenmiş tutarsız bir alışkanlıktır, Anadolu'da gelişen tasavvuf kurumlarını Yesevilik'e bağlamak da bu alışkanlığın anlamsız bir ürünüdür.

Baba İlyas'ın düşünceleri Şamanlıkla, Anadolu'da gelişen ilkçağ kökenli inançlarla yoğurulmuş bir birikimdir, bu birikimde Yeni-Platonculuk'un izlerini bulmak güç değildir. Baba İlyas'ın düşüncesine göre gerçek olan içinde yaşadığımız evrendir, tanrıyla insan arasında varoluş özü bakımından önemli bir ayrılık yoktur. Tanrı insana, insan tanrıya yakındır, bu yakınlık görünüş alanında özdeşliğe değin varır. İnsan olgunlaştıkça, yetkinleştikçe tanrıya yaklaşır, tanrısallaşır. Ali, en olgun, en yetkin insan olduğundan tanrıya en yakın olandır, tanrısal nitelikler taşımaktadır. Bu inanca karşı çıkanlar İslâm dininin özüne, ilkelerine aykırı davranmışlardır. Ne insanın olmadığı yerde tanrı, ne tanrının bulunmadığı yerde insan vardır. İnsan tanrıdan, tanrıyı insandan ayrı birer varlıkmış gibi düşünmek sapkınlıktır. Toplum kadın-erkek ayrımı gözetmeyen bir bütündür, bir birikimin kurumlaşmasıdır. Bu bütünün içinde bulunan insanların hepsi birbirine eşittir.

Yine Baba İlyas'a göre, Selçuklu yönetimi benimsediği inançlar, yürürlüğe koyduğu din kaynaklı uygulamalar nedeniyle tanrısal gerçeklerden uzaklaşmış, yeryüzünü güçlülerin bir sömürü alanı durumuna getirmişlerdir. Tanrının eşit yarattığı insanlar arasında varlıklı-yoksul kesimleri oluşturarak güçlüler güçsüzleri sömürmüş, soymuşlar; böylece sağladıkları üstünlük nedeniyle kendilerini tanrının seçkin kulları gibi görmüşlerdir. Bütün insanlar, yeryüzü varlıklarından "şu senindir bu benimdir" demeden eşit koşullarla yararlanmalıdırlar. Yeryüzü bütün insanların "ortaklaşa" yaşamaları gereken bir alandır; bu alanda barış, kardeşlik, eşitlik egemen olmalıdır. Yeryüzü bütünüyle bir "devlet" niteliği taşıdığından yaşama koşulları da bu "devlet"in içindeki bireylere göre oluşturulur. Kadın, erkeğin egemenliği altında bir *"araç"* değildir.

İnsan denen tanrısal varlığa dirilik, düşünme yetisi sağlayan tin, ölümle gövdeden gövdeye geçer. Tinin gövdeden gövdeye geçişi tanrısal varlıktan basamak basamak insana

iniş yoluyladır. Tanrısal tin önce peygambere, sonra en olgun insan Ali'ye geçmiştir, bu nedenle "gerçek imam" Ali'dir. Tin, insanda bulunduğu sürece, başarılarına-eylemlerine uygun olan başka bir gövdeye geçer, böylece kendine en uygun gelen tinsel aşamaya varır. Bu tin göçüsü bir yükselme olabileceği gibi alçalma da olabilir.

Tanrı insanda "görünüş alanı"na çıktığından, bütün insan eylemlerinde tanrısal tinin etkisi egemendir. Bunu kavramak için insanın kendinin ne olduğunu bilmesi gerekir, kendini bilemeyen bir insanın başkasını, tanrıyı bilmesi de olanaksızdır. Yeryüzünde "şeriat" değil, Ali'nin yolunda gidenlerin benimsedikleri ilkeler uygulanmalıdır. Şeriat, insanın özünün kavranmasını engeller, insanı bir "kul", bir sömürü aracı durumuna düşürür.

Baba İlyas'ın elinden çıkmış bir yazılı kaynak bilinmiyor, bu nedenle burada yeralan düşüncelerin kesin kaynağı da tartışmalıdır. Ancak, ondan sonra yazılan kaynakların nerdeyse hepsi, onun böyle düşünüp davrandığını belirtir. Ancak, daha sonraları kurumlaşan, hepsi de "alevi" diye nitelenen tarikatlarda uygulamalarından anlaşıldığına göre Baba İlyas salt bir ayaklanıcı değil, belli düşünceleri, inançları olan, büyük etkinlik gösteren bir kimsedir. Onunla ilgili olumsuz söylentilerin kaynağı da aşırı şeriat yanlısı yazarların bilimsellikten yoksun savlarıdır.

Baba İlyas'ın etkinliği, daha sonra, Alevilik adı altında, Anadolu'da gelişen kuruluşun bütün öbeklerinde görüldü, *"Celâli Ayaklanmaları"* diye nitelenen kırsal kesim olaylarının çoğu, inanç bakımından, Baba İlyas ile Baba İshak'a bağlandı, *"Babailik"* diye nitelenen inanç akımlarının hepsi de Baba İlyas yolunu izleyen birer kuruluş sayıldı. Baba İlyas'a (Babaile'e) bağlı kimselerin özellikle 14. yüzyılda Bursa yörelerinde toplandıklarını, buralarda etkinlik göstererek Osmanlı sultanlarını bile ürküttüklerini Osmanlı tarih yazarlarından öğreniyoruz [1]. Bunlar, Yeniçeri örgütünün kurulu-

---

1) bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 1. s. 530-534.

şunda etkili olmuş sonradan Hacı Bektaş Veli'ye bağlanmış gibi görünmüşlerir (agy).

Baba İlyas'ın kişiliği, bu söylenenlerle ilgili olması bile, halkın ona hangi gözle baktığı, ne yolla saygı gösterdiği konusunda aydınlatıcı bir belge niteliğindedir. Nitekim, Anadolu'da etkinlik gösteren, "abdal" sanıyla bilinen bütün dervişlerin "babai" oldukları, öyle nitelendirildikleri biliniyor. Bundan da, Baba İlyas ile arkadaşı Baba İshak'ın ne denli etkin bir görüşü geliştirip yaydıkları, başarılı oldukları sonucu çıkıyor.

BABA İSHAK

Kefersud'ta doğduğu, 1240 da katıldığı bir ayaklanma nedeniyle Amasya'da öldürüldüğü yazılı kaynaklarda geçer. Bir söylentiye göre Horasan'dan gelip önce Halep dolaylarına yerleşen bir ailedendir, sonradan Anadolu'ya geçmiş, Baba İlyas'ın izini sürmüş, onun dervişi olarak etkinlik göstermiş, öldürülmesi de bu yüzdenmiş. Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keykubad bir ordu düzenleyerek Baba İlyas ile Baba İshak'ın yönettikleri söylenen ayaklanmayı bastırmak istemişse de başarı sağlayamamış, sonunda Konya'dan ayrılıp Kubabad Kasrı'na çekilme gereğinde kalmıştır. Bir süre sonra işe elkoyan Mubarizüddin Armağan Şah, yeniden Baba İlyas ile Baba İshak üzerine yürümüş, onların birliklerini Sıvas-Tokat dolaylarında kuşatarak yenilgiye uğratmış, tutsak aldığı Baba İlyas ile Baba İshak'ı öldürtmüştür.

Baba İshak, yeni görüş getirmemiş, etkisi altında kaldığı Baba İlyas'ın düşüncelerini yaymaya çalışmıştır. Anadolu'da gelişen Babailik akımının ikinci öncüsü sayılan Baba İshak özellikle Alevilik-Mevlevilik üzerinde etkili olmuştur. Baba İshak, bir yandan ayaklanmaları körüklemiş, özellikle kırsal kesimi sürekli sömüren Selçuklu yöneticilerine karşı uyandırmaya çalışmış, bir yandan da, sonraları Bektaşilik adını alacak olan inanç kurumunun başı Hacı Bektaş Veli'ye öncülük etmiştir. Osmanlı tarih yazarları Baba İlyas-Baba İshak ikilisinin öncülük ettiği olayları, inanç kuruluşlarını Batinilik adı altında anlatırlar. Bu nedenle Babailik'i de "batini" bir kuruluş sayarlar. Babailik, İslâm dinine, özellikle şeriata aykırı bir içerik taşır. Bu nedenle şeriat yanlıları, bu tür kuruluşları ortadan kaldırılması gereken sapkınlıklar diye nitelerler.

Baba İshak da, öncüsü Baba İlyas gibi tinin gövdeden

gövdeye geçtiğini, peygamberin tininin, ölümünden sonra, Ali'nin gövdesine girdiğini ileri sürer. Ona göre, halife olması gereken Ali'ye karşı suç işlenmiş, İslâm dininin özüne aykırı davranılmıştır. Baba İshak'a göre, tanrı gerçek bir varlık olarak, önce peygamberde, sonra Ali'de, daha sonra da kendisinde görünür duruma gelmiştir. Tanrı onu, bütün insanları uyarmak, onlara doğru yolu göstermek, onları aydınlatmak için görevlendirmiştir, bu nedenle yaptığı bütün işler, uyarılar tanrısal bir içerik taşır. Tanrının görevlendirdiği kimseler, görünüşte öteki insanlara benzerlerse de tinsel bakımdan onlardan üstündür, olgundur, yetkindir.

Baba İshak'ın da, Baba İlyas gibi ölümünden sonra etkisi hızla yayılmış, özellikle Anadolu'nun kırsal kesimlerinde, Tokat, Amasya, Sıvas daha sonra Ankara dolaylarında büyük bir topluluk oluşturmuş, birbirini izleyen "alevi" tarikatların kuruluşuyla Kırşehir, Nevşehir, Aydın, Bursa, İzmir yörelerinde tutunmuş, Rumeli'den Balkanlara doğru yürümüştür. Bu kuruluşların hepsi de Ali'ye bağlılıklarıyla ünlenmiştir. Anadolu'nun kuzeybatı bölgesinde Çepnilerin öncülük ettikleri Ali yandaşlığı nerdeyse yeni bir din niteliği kazanmıştır. Çalgı eşliğinde koşuk düzenleyen halk ozanları (alevi olanlar) Baba İlyas-Baba İshak'ın düşüncelerinin yayılmasında büyük başarı sağlamışlardır. Özellikle "halk yazını" denen türün gelişmesinde başlıca etken Babailik'tir.

Baba İshak'ın Vefâiye tarikatından olduğu söylenir (Abdülbakî Gölpınarlı), ancak çevresinde toplananların, onun düşüncelerini benimseyenlerin aşırı bir Ali sevgisi taşıdıkları, İslâm dininin başlıca ilkelerini tanımak istemedikleri göz önünde tutulursa, inançlarının büsbütün değiştiği anlaşılır. Vefailik, koyu sünni olup şeriata bağlı kalan Şazelilik'in kollarından biridir, oysa Baba İshak'ın düşüncelerinde bu tarikatla bağdaşır bir içerik bulmak olanaksızdır.

*

BARAK BABA

Anadolu'da doğan Bektaşilik'in ön-inançlarının, ön-ilkelerinin oluşmasında etkinliği görülen Barak Baba'nın yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur, bilinenler de söylencelerle karışmış, doğaüstü bir içerik kazanmıştır. Kimi kaynaklara göre, Barak Baba Anadolu'nun Tokat ilinde doğmuş, düşüncelerini yaymak içinde gittiği Geylân'da öldürülmüştür. Tokat'ın ileri gelen ailelerinden birinin çocuğuymuş. Delikanlılık çağında, bir süre "abdallar" denen "alevi" topluluğa katılmış onlarla dolaşmış, Tokat yörelerini gezmiş, çevre insanlarını tanımış, sonra Hacı Bektaş Veli çevresinde toplananlarla ilişki kurmuş, onların benimsedikleri inançlara yakınlık duymuştur.

Barak Baba'nın Geylân'da 1308 dolaylarında öldürüldüğü söylenirse de kesin değildir. Eski Türkçede "çok tüylü köpek", "iri tüylü köpek" anlamına gelen *Barak* sözcüğünün kendine ad olarak verilmesi, o yörelerde görülmemiş bir başlık giymesindenmiş. Bu başlık bir hayvan gönünü andıran, özellikle köpek tüylerine benzeyen tüylerle kaplıymış. Bektaşilik'te *"çar darb"* denen işlemi benimseyerek saçını, sakalını, bıyığını, kaşlarını kazırmış. Bu işlem, Anadolu'da o dönemlerde büyük ilgi uyandıran Abdallar'dan kalmadır, Bektaşilik'le özel bir ilgisi yoktur, bunun Bektaşilik'e yükletilmesi de yakıştırmadır, ancak böyle yapan Bektaşi babaları da biliniyor.

Barak Baba söyleşilerinden, tatlı dilinden, iyilikseverliğinden dolayı başta Gazan Han olmak üzere birçok Moğol büyüğünce tutulmuş, yakınlık gösterilmiş bir kimseymiş, Geylân'a elçilikle görevlendirilip gönderilmiş, orada bir ayaklanma sonucu, inançlarına karşı çıkanlarca acımasız biçimde öldürülmüştür. Bu da saptanması güç bir söylentidir.

Yaygın bir söylentiye göre, Barak Baba insan sevgisine dayalı bir inancı benimsemiş, tektanrıcı dinlerin uygulama alanına koyduğu koşullara pek ilgi duymamış, özellikle İslâm "şeriat"ı ile bağdaşamamıştır. Onun başlıca eylemi çevresinde toplananlara iyilik etmek, yardımcı olmak, onları uyarmak, onlara doğru yolu göstermekmiş. Ancak bu davranışı, özellikle Tokat yörelerinde, koyu sünnilerce beğenilmediğinden kınanırmış. Nitekim *Hüseyin Hüsameddin Efendi*'nin "Amasya Tarihi"nde anlattığına göre; "iri gövdeli, belden yukarısı çıplak, pis, yakışıksız, başına kızıl bir yaşmak sarılmış, ilden ile dolaşan, başının iki yanına manda boynuzları takınmış, elinde çok uzun bir kaval, kabaktan yapılmış büyükçe bir kap tutar, ayı gibi oynar, maymun gibi söylermiş...... Barak Baba ahirete inanmazdı, tanrının insan biçimine girdiğine, özellikle Ali'de nesnelleştiğine inanırdı....iyi bir ozan olduğu da söylenir... ozanlar onu yermişlerdir...şeriat gereği yediği dayaktan sonra Şam'da ölmüştür.. s. 460-464". Bu alıntıyı günümüz diline uygulayarak aktardık, Fuad Köprülü bu konuda daha uzun bir alıntı vererek, bizim Barak Baba dediğimize *Burak Baba* diyor. Hüsameddin Efendi, Barak Baba'nın ölüm yılını hicri 706 (1306) diye veriyor, alıntıda görüldüğü gibi Şam'da öldürüldüğünü söylüyor. Onun 1259 da öldürüldüğü söylentisi de var. Bu söylentilerin değişikliği, tutarsızlığı nedeniyle Barak Baba konusunda verilen bilgilerin hepsi tartışmaya açıktır. Önce yılı 1259 gösteriliyor. Barak Baba, ünlü ozan Yunus Emre'nin saygısını kazandığına göre, Yunus Emre de ondan ışıklandığını söylediğine göre, aralarında önemli bir yaş ayırımının bulunması gerekir, öyleyse 1259 yılında ki ölümü bir ipucu veriyor (*Bektaşilik* adlı çalışmamızda bu yılı göstermiştik), ancak 1360-1451 yılları arasında yaşayan tarihçi Bedreddin Mahmud Aynî'nin sözleri de üzerinde durmaya değer, ikisi arasında, doğum-ölüm bakımından, yüz yıllık bir süre vardır (Barak Baba'nın ölümü 1259, Aynî'nin doğumu 1360 alındığında), okuyucunun Aynî'ye inanması daha kolay. Öte yandan, Barak Baba'nın Şam'da öldürüldüğünü yazan Aynî'ye inanılırsa, Geylân'da öldürüldüğünü söyleyen başka kaynaklara ne demeli? 1259 yılının tartışmalı olmasıyla, Geylân-

Şam illerinin çelişikliği giderilemiyor. Şimdi konuya biraz daha açıklık getirmek için, Bedreddin Aynî'nin inanç evrenine girelim.

Bedreddin Aynî'nin açık adı Bedrüddin Mahmud ibn Ahmedü'lAynî olup, yurdumuzun Antep (Gaziantep) ilindendir, onun "aynî" sanını alması da doğduğu yerle, eski adı "Ayintab"la ilgilidir. Aynî, soy bakımından Türk'tür ancak çağının bilmi anlayışına göre yapıtlarını Arapça yazmıştır. Bizce önemli olan kullandığı dil değil, inançlarıdır. Aynî, "...kadı olan babasından ilk İslâmî bilgileri öğrendi. Şam ve Kudüs'te bilgisini arttırdı. Kahire'de fıkıh tahsilini tamamladı...... Mısır Memluk Sultanlığı'nın evkaf nazırlığına getirildi......Müleydiye'de müderrislik yapmaktaydı." Barak Baba ile ilgili bilgiler bu yazarın *İkdü'l-Cuman fi Tarih-i Ehlü-z Zaman* adlı yapıtından aktarılmıştır.

İmdi, Aynî'nin öğreniminden, ailesinden, çevresinden koyu sünni bir kimse olduğu, bulunduğu görevlerden de inançlarına çok bağlı kaldığı anlaşılıyor. Onun Barak Baba (alıntılarda Burak Baba) için söylediklerini yansız bir kişinin yargıları diye yorumlamak çok güçtür. Anadolu'da, başlangıçtan beri, tarih yazarlarının (müslüman olanların) alevi eğilimli insanlara karşı ne denli önyargılı, yerici, kötüleyici, suçlayıcı bir dil kullandıklarını, Âşıkpaşaoğlu, Ali Beğ bg. bilginlerin de ne denli yalan söylediklerini bilmeyen kalmamıştır. Öte yandan Şeyhulislam Ebussuud Efendi'nin bile böyle yalanlara, gereksiz suçlamalara dayanarak verdiği yargılar (fetvalar) da elimizdedir. Şeyh Bedreddin konusunda ileri sürülen nitelemelerin ne denli yalancı suçlaması olduğu da günümüzde ortaya çıkmıştır. Bu yalanı sürdürme geleneği nedeniyle Barak Baba için söylenen "ayı, maymun, pis, kötü, boynuz" bg. nitelemeleri bilimsel bir kanıt diye görüp gösterme olanağı yoktur. Bunlar, Osmanlı tarihçisinin, Yunus Emre'ye de sıcak bakmadığını, onun şiirlerini okuyarak tören düzenleyenlerin "öldürülmeleri gerektiğini" söyleyen din bilginlerinin kimler olduklarını (Ebussuud Efendi) biliyoruz. Öyleyse inançlarının etkisinden kurtulamayan, inandığı İslâm dininin yalanı, suçlamayı kesinlikle yasaklamasına karşın, duygularının baskısıyla olmayanı olmuş gibi gös-

termekten çekinmeyen yazarlara güvenilir mi? Sorun burada düğümleniyor.

Yunus Emre, şiirleri incelendiğinde, düşüncelerini açıklamaktan kaçınmayan, duygularını içtenlikle dilegetiren bir ozan diye bilinir. Bugün onun koşukları camilerde, Kur'ân okunan yerlerde, mevlid törenlerinde okunuyor, tanrıya onun koşuklarıyla yakarılıyor, sığınılıyor. İnançlarından dolayı yadırganmayan bu "alevi" ozanımız Barak Baba konusunda olumludur:

Yunus'a Tapduk'dan oldı hem Barak'dan Saltuk'a
Bu nasib çün çûş kıldı ben nice pinhân olam

Bu dizeler bir tarih gerçeğini açıklıyor. Yunus Emre, kendisinin Tapduk Emre'den esinlendiğini başka koşuklarında da açıklamıştır; burada da Tapduk-Barak-Saltuk üçlüsünü birbiriyle bağdaştırıyor, uzlaştırıyor, üçüne de saygı duyduğu belli. Yine bu kişilerin çağdaş oldukları, belli bir inancı yaymakla gün geçirdikleri biliniyor. Anadolu'nun-Balkanların İslâmlaşmasında, Türkleşmesinde görev aldığı, emeği geçtiği söylenen kimselerin (Sarı Saltuk gibi) bir yandan övülmesi, bir yandan yerilmesi pek sağlıklı bir tutum değildir. Osmanlı aydınında (sünnisinde) bu tür çelişkilerden tedirgin olmama alışkanlığı sağduyulu bir okuyucunun ilgisini çeker, çekmiştir de. İşte bu çelişkilerden tedirginlik duymama durumu, eskilerin, atalarımızın bize sağlıklı kaynaklar bırakmalarını önlemiştir. Osmanlı şeyhulislamının asılmasını uygun gördüğü bir ozanın şiirleri günümüzde camilerde Kur'ân'la birlikte okunuyor (Osmanlı şeyhulislamı Yunus Emre'yi asmamış, onun çağında yaşamamıştır, ancak şiirlerini yasaklamıştır. Yunus Emre gibi düşünen nice aydının asıldığını biliyoruz, burada adlarını saymaya gerek yoktur).

İmdi, burada bizim söyleyebileceğimiz belli, varacağımız sonuç da açıktır: Barak Baba XIII. yüzyılda yaşamış, Anadolu'nun kırsal kesimlerinde dolaşarak halka düşüncelerini aşılamaya çalışmış, sonunda da yine inançlarından dolayı öldürülmüş bir kişidir. Yunus Emre'yi etkilediğine göre

ondan önce yaşamıştır. Aynî'nin, ona dayanan Amasya Tarihi yazarı Hüsameddin Efendi'nin, bir de Evliya Çelebi'den aktarmalarla konuya açıklık getireceğini sanan Fuad Köprülü'nün savları tutarsızdır. İleri sürülen düşünceyle (savla) işlenen konu arasında tutarlılık yoktur, Hoca Ahmed Yesevi'ye bağlanan Anadolu aydınları (Hacı Bektaş Veli, Baba İshak, Baba İlyas, Yunus Emre) "alevi" eğilimli olduğundan koyu sünni bir anlayışın izleyicisi, yayıcısı sayılamazlar.

Barak Baba'nın, giyimi kuşamı ne olursa olsun, hangi nedenlerle, nerede öldürülürse öldürülsün, bir inanç eri olduğu, inançlarını yaymak için gezintilere çıkarak birçok yer, çevre gördüğü anlaşılıyor. Şam'da dayaktan, Geylân'da ayaklanmaya katıldığından öldürüldüğü savları, düşünsel bakımdan bir etkinlik taşımaz, önemli olan onun benimsediği söylenen inançlardır. Biz de onu bu yönden görüyoruz. Önce onun bir "baba" sanını taşıması sünni olmadığı (yaşadığı çağa göre), "alevi" eğilimli bir inancın taşıyıcısı durumunda bulunduğunu gösterir. "Baba" sözcüğü, inanç bakımından, çok eskilere gider. Bu sözcüğün, anlam yönünden, kökeninde tanrılarla insanların özdeşliği inancı saklıdır, çoktanrıcı inançlara göre tanrı "baba" durumundadır, tanrıça ise "ana" niteliği taşır. Sonradan, biraz anlam değişikliğine uğrayarak bilinen "baba" ananın eşi karşılığı söylenen "baba" bile böyle bir içerik taşır. Hristiyanlık'ta tanrı "baba"dır, Hitit inançlarında, Sümerlerde, eski Mısırlılarda, Zerdüşt inançlarında tanrının "baba" niteliği açıktır. Bu nedenle kimi adların başında bir san olarak bulunan *"baba"* sözcüğünü, 12., 13. yüzyıllarla başlatmak, ya da biraz daha eskiye götürmek doğru değildir, yanıltıcıdır. "Baba" bir sözcük olarak Farsça-Arapçadır (Osmanlılarda), ancak içerik bakımından, bu Farsça-Arapça sayılan sözcüğe yükletilen inançlara dayalı anlam nedeniyle, çoktanrıcı dönemlerden kalmadır. Tasavvufta "gökteki babalar", "yeryüzündeki analar" anlamında söylenen "âbâ-yi ulviye", "ümmehât-ı süfliye" sözcükleri üzerinde durulmaya değer.

Barak Baba'nın Anadolu'daki etkinliği, onun izini süren ozanlar aracılığıyladır. Bu ozanların hepsi de alevi inançlarını benimsemiş, kimisi "bâtınî" diye nitelenen kişilerdir. *Bâti-*

nilik, kaynağını Yeni-Platonculuk adlı felsefe öğretisinde bulan, sonra değişik inanç kurumlarından etkilenerek birçok inanç-düşünce öğesini yoğurup kaynaştıran, böylece yeni bir bütün oluşturan akımdır. Bu kuruluşta çoktanrıcı dinlerin, eski Hind-İran inançlarının, Mısır-Anadolu, Yunanistan gibi ilkçağ uygarlıklarının beşikleri sayılan ülkelerde doğan dinlerin değişik öğeleri vardır. Bu nedenle Batinilik'i belli bir kaynağa bağlamak, belli bir odaktan türetmek yanlıştır. Öte yandan, yine Batinilik'le ilgili olarak, ileri sürülen, sonra *Tapduklular* denen topluluğa yükletilen işlemler de düzmecedir. *Abu'l-Farac Tarihi* 'nin, dilimize çevrilmiş olanında, ikinci bölümde şöyle bir yer vardır: "...... bir kadın bütün ev halkının zevcesi (karısı) sayılırdı. Bir erkek bir kadının yanına girdiği zaman ayakkabısını o evin kapısı önünde bırakır. Bu yüzden başka bir adam gelirse bu ayakkabıyı görerek eve girmez ve içerdeki kimsenin çıkmasını bekler. Doğan çocuklara gelince erkeklerin en yaşlısı onun babası sayılır, s. 488, çev. Ömer Rıza Doğrul,". Bu alıntı, yapıtta "Medya dağlarında yaşayan ve kendilerine *Tirahaye* deniler Kürtler.." diye nitelenen "Kürtler"le ilgilidir. Bu yapıtın yazarı *Abu'l-Farac* (1226-1286) onüçüncü yüzyıl insanıdır, Malatya'lıdır, söylenenlere göre Yahudi kökenlidir. İmdi, bu yazarın ölümünden elli yıl sonra Niğde'li *Kadı Ahmed* adlı bir yazarın "El-Veledi'l-Şefîk ve'l-Hâfidi'l-Halîk" adlı Farsça yapıtında şunlar okunuyor: "... Anadolu'da, herşeyi mubah bilenlerden ve Türk şeyhlerinden bir toplum vardır; onlara *Tapduklular* derler. Onlar da, bu türeye uyarlar; konuklar hakkında bunu adamlık bilirler, caiz sayarlar." İmdi altında geçen "onlar da" sözcüğünün söylenmesine neden şudur, daha üstte geçen açıklamadır:.."...ev sahibinin kızını, karısını, kızkardeşini konuğuna, komşusuna ve temiz kişilere bağışlaması türesi, bu topluluktan kalmıştır.." Yazar, yukarıya aldığımız ilk alıntının önünde bu sözleri söylemişti. Yapıtta işlenen konu (bu alıntıların bulunduğu yerde) *Bâtinilik* 'tir [1]. Yukarda sergilenen iki alıntı çok ilginçtir, biri *Kürtlere*, öteki *Tapduk*-

1) Abdülbaki Gölpınarlı, *Alevi-Bektaşi Nefesleri*, 1963, s. 271-272.

lular 'a yükletilen eylemlerdir. İlk alıntının yazarı müslüman değildir, üstelik kendi çevresinin insanıdır. Ancak, alevi olan *Tapduklular*, görünüşte bile olsa, müslüman sayılırlar. *Bâtinilik*, İslâm inançlarıyla bağdaşmaz, ancak müslüman ülkelerde yaygındır. Evine gelen konuğa karısını, kızını, kızkardeşini sunma geleneği bugün ilkel topluluklarda da sürdürülüyor (Afrika-Avustralya yerlilerinde, bundan yüzyıl öncesi gezginlerinin bu alanda geniş gözlemleri vardır). Yine ilkçağın kimi topluluklarında, Anadolu'da, Mısır'da, özellikle de Büyük İskender çağında, onun ölümünden sonra gelişen *Hellencilik* döneminde kan yakınlarıyla evlenmek geçerliydi: kızını, kızkardeşini, anasını, babasını almak yasak değildi. Ancak Türkler arasında böyle bir uygulamanın sürdürüldüğü kesinlikle bilinmiyor. Üstelik bu Tapduklular, Baraklılar hep Asya'dan Anadolu'ya göçen (Fuad Köprülü'nün savına göre Ahmed Yesevi dervişleri olan) kimselerdir. Ayrıca Bâtinilik'te böyle bir uygulama yoktur, olamaz da. İnançların İslâm inançlarına karşı oluşu, onları yadsıyışı böyle bir uygulamayı gerektirmez. Bu yakıştırmayı, bu ağır, yersiz suçlamayı bütün Alevilere, Bâtinilere karşı ileri sürenlerin hepsi sünni yazarlar arasından çıkmıştır. Bu yazarlar yapıtlarına kaynak göstermezler, yazar adı vermezler, kendileri işledikleri olayların geçtiği yerleri gezip sağlıklı gözlemlerde bulunmazlar, yalnızca duyduklarıyla yetinirler, kendilerini bilgili göstermek için birtakım uydurmaları eklemekten çekinmezler.

Abu'l-Farac Tarihi'nde geçen, Kürtler'le ilgili açıklamaya gelince, yazar yapıtının 488. sayfasında Kürtlerin ilk doğan çocukları kız olursa, babasının kızı doğduğu gün evinin kapısına çıkıp: "bu kızı kim alacak" çağrısına olumlu yanıt veren çıkmazsa çocuğunu öldürdüğü biçiminde aktarılan bilgiler vardır, ancak bu uygulama daha önce Araplarda, "Cahiliye" çağında vardır, bunu Muhammed yasaklamıştır. Bu tür suçlamalara neden başvurulur bilinmez, sünni yazarlar böylesi tutarsızlıkların günün birinde ortaya çıkacağını, kendilerinin yalancılıkla, yalancılığı kesinlikle yasaklayan İslâm inançlarına, Kur'ân'a aykırı davranmakla suçlanacaklarını bile düşünemezler. Bu örnekler, alıntılar bize, hangi görev aşamasında bulunursa bulunsun, bir sünni düşünürün bilimsel

yöntemden uzak kaldığını, bilimsel anlayışla çalışamayacağını gösteren kanıtlardır.

Barak Baba, bir inancın öncüsü olarak önemlidir, onun önemi daha sonra Anadolu'da gelişen olaylardan dolayıdır. Yunus Emre'nin ondan saygıyla sözetmesi Baba Tapduk diyerek, Tapduk'a büyük bir sevgiyle bağlanması yukarda sergilenen "Tapduklular"la ilgili suçlamaların yersizliğini de gösterir.

Varduğumuz illere şol safa gönüllere
Baba Tapduk ma'nisin saçduk elhamdülillah

diyen Yunus Emre'nin karısını, kızını, kızkardeşini arkadaşına sunan bir adama bağlanması, böyle bir topluluğun inançlarını savunması düşünülebilir mi?

Tapduk'un tapusunda kul olduk kapusunda
Yunus miskin çiğidi bişdük elhamdülillah

dizelerini söyleyen bir ozanın kızıyla-kızkadeşiyle başkalarının sevişmelerine güler yüzle baktığını sanmıyoruz. Öyleyse bu suçlamaların, yergilerin birer bilimeri geçinen, öyle bilinen kimselerce ortaya atılması başka bir gerçeğin gizlenmesine yarayabilir, ancak o gerçeğin ne olduğunu kesinlikle bilemeyiz.

Anadolu'da, özellikle 12. yüzyıl ortalarından sonra, gelişmeye başlayan şeriat anlayışına karşı düşüncelerin güler yüzle karşılanmadığı biliniyor. Bu karşıt tutumun kaynağında yatan bir yaşama anlayışıdır. Şeriatın istediği yaşama anlayışının Anadolu gibi çok eski, verimli bir uygarlığın odağında yetişen gelenekleri-töreleri ilkçağa değin giden toprağın insanlarına uygun gelmesi düşünülemez. Şeriatın, ne denli yeni bir yaşama biçimi getirse bile, doğduğu toprakların doğal yapısı Anadolu'nunkinden çok değişiktir, başkadır. Bu nedenle inançlar yaşamla çatışıyordu. Buna bir de Bizans'ın, ondan önce Roma yönetiminin getirdiği yaşama biçimine uygun uygulamaları katarsak durum büsbütün değişir. Şeriatın yıkmak istediğinin yerine koymayı amaçladığı

düşüncc vcrileri, Anadolu ilkçağının bile çok gerisinde kalıyordu. Aspendos, Perge, Bergama, Efcs gibi görkemli tiyatroları, tapınakları, eğitim kurumları bulunan, binlerce kişiyi barındıran yapılar karşısında göçebe otağlarında yaşamaya alışmış bir topluluk ne yapabilirdi? Tanrının çölde yaşamaya alışmış, kızgın kumlar üzerinde dolaşacak yaratılışta yetişmiş bir insana gönderdiği buyruklar Aspendos Tiyatrosu'nda oyun görmeye gelen binlerce kişi için geçerli olabilir mi? Yaşama biçimini, insan, yazılı kaynaklardan değil, yaşadığı doğal ortamdan, doğadan öğrenir. Oysa İslâm inançları doğayı, doğal ortamı bir yana iterek hangi koşullara göre davranılacağını kutsal kitaba dayanarak uygulama alanına sürüyor, ona uyulmasını buyuruyor. Denizde, büyük ırmaklarda, göllerde yüzmeyi, yunmayı seven bir kimseye kumla yıkanmayı anlatmak kolay mı? Demek kişinin nesnel doğasına uymayanın tinsel yapısına uyması da güçtür. İşte Selçuklu-Osmanlı yönetimi bu açık gerçeği göremiyordu, göremezdi de. Anadolu'da yönetimi elinde bulunduran toplum kurumları, bir yabancı karşısında kalınca, önce onun inancını öğrenme tutkusuna kapılır, inancı aykırı yöndeyse kuşkular büyür, yerme eğilimi belirir. Oysa yönetim vergi toplarken alevi-sünni-hıristiyan ayırımı düşünmez, altın akça gelsin yeter, üzümü ye de bağını sorma anlayışı geçerlidir. Bu konuda ünlü *İbn Battuta* ile arkadaşları tavşan pişirip yiyince kadı'nın yüreğindeki kabarıklık gider. Kadı, gelen konuğun "alevi" olup olmadığını öğrenmek için böyle yapmış. Peki buna ne gerek vardı? Bu gezginin inancı başka olsa önemi değişecek miydi? Nitekim *Marko Polo* müslüman değil nesi değişti? Ya da o dönemin Sinop kadısından ne kaldı günümüze, kadı kimdi bilen yoktur sanırım. Barak Baba'nın durumu da öyledir. Bütün aşağılayıcı, yerici, kötüleyici sözlere, nitelemelere karşın Barak Baba'nın Anadolu'nun aydınlanmasında, belli bir düşüncenin-inancın kırsal kesimlerde yayılmasında büyük etkisi olmuştur. Bu durumu, Osmanlı yanlısı araştırıcılara, uzmanlara bugün bile anlatmak çok güçtür.

Elimizde *"Barak Baba Risâlesi"* adını taşıyan ufak bir yazı vardır, bunun üç ayrı örneği karşılaştırılınca dil bakımından birkaç önemsiz ayrılık görülür, ancak anlamsal içe-

rik pek değişmez. Bu bölüm, gerçekten, ilginçtir. Barak Baba'nın söylediklerini içeriyorsa, sonradan düzenlenmemişse, sözcükler Barak Baba'nınsa durum tartışmaya açıktır. Biz, bu çalışmanın sonuna (eklediğimiz Barak Baba'yla ilgili yazının) Abdülbakî Gölpınarlı'nın seçtiği örneği aldık, onun üzerinde duracağız.

"Bismillah dem her dem
Dem be dem; dem, dem bu dem"

Sözler "bismillah"la başladığına göre, bunları söyleyen müslümandır, ancak arkadan gelen "dem be dem" tekerlemesinde açık bir anlam yoktur, yoruma girişmek de bir kandırmacadır. Yorumcu ne diyecek: "gün bugündür, ona uymak, onu yaşamak, onun değerini bilmek gerekir" bg. Bize kalırsa böyle bir yorum tutarsızdır. Bu sözcüklerin arkasından "tanrı dilediğini yapar, dilediği yargıyı verir" gibi açıklanabilecek İslâm anlayışına uygun tümceler gelir. İlgiye değer yan, Barak Baba'nın bir düzene uymadan, belli bir kural benimsemeden konuşması, tutarsız olmasıdır. Onun yaşadığı çağda uyuşturucu etkisi bilinen esrar kullanmak yaygındı, o da buna alışmışa benziyor, nitekim daha önce esrar taşıdığı söylenmişti.

BARAK BABA RİSÂLESİ

Bismillah dem her dem
Dem be dem; dem, dem bu dem
Yefallahu mâyeşa'
Ve yuhkemu mâyürid
Uluğ Tengridin ferman
Fermandın tengiz tiller,
Süt göller bal ırmaklar,
Hanlar, Vezirler, Bekler,
Kadılar, Dânişmendler,
Meşayihler, Ahîler,
Uluğlar, Azizler;
Yeti tengiz, yeti tengiz ortasında bir aydın gevher
Ol aydın gevherninğ yöresinde yetmiş bin tağ.
Ol tağda arslanlar, kaplanlar, imerler, kiyikler, böriler,
ayular, çakallar.
Heyhâte heyhât; Saltuk Ata, Miskin Barak!
Erenler ayur: Biz yürürken tüş körüriz,
Tüşümüzni niye yoranz? Hayrga yoranz.
Kaba, kaba, arafeler,
Uluğ uluğ bayramlar
Ulam ulam lonbay lonb!
Bismillah
Bazar bazar o bazar
Bazar bazar din bazar
Dünya bazarnı üzer
Dânişmenler ni yazar
Hayır yazar yum yazar
Yum var, yolga tüzer,
Yum var, yolundan azar
Tünkü bazar ni bazar
Bismillah Aydın baca, altun eşik, kümüş kapu.
Zerde pirinç kurkuşuk dâne dülbend.
Yeti kat yer töşk, yeti kat kök börek.
Tengizler bâde, Kûh-ı kaf tekye.
Çün ol bâdeden içdük
Mest olduk hayran olduk.

Çün mest şödi, hayran şodi, bîdâr şodi, sabah şode est.
Salınıb keldinğ; siğirtding; bostanga kirding.
Bostan oyoğunga selâm vermeding.
Pes bilirmising, sağrı etünge tiken batar olur.
Teli kardaş, siğirt, bostanga kir, bostan oyoğunga selâm
vir, otur, toyunca yi, iç!
Çaluyu odga yak, koltukla, al, tışarıga çık!
Bismillah avurdum
Avurdumdın savurdum
Müddeîyi devirdim
Kızıb keldim bulmadım
Yutdum öğüdüm öğdüm
İspâhiyken bek oldum.
Künde bir bir kaz yedim
Sultanga hiyanetlük eylemedim.
Dinge kuvvet urayasuğız ev eşegin üvet; İstanbullan
Tırabzonun irisingi Kara tengize tök, uşağıngı çeriye
kat! Muhammedge salâvât!
Karşu karşu çardaklar,
Karsa karsa oyunlar.
Tokuz öküz bir sokum,
Yerden köke bir ekser!
Mutumuz yeti ekser,
Zehî mut, zehîe ekser!
Her ki bu sabakını sagladı, ungladı in ma'ni başed
Her ki anglamadı, tangladı. Çün tangladı, kavul savul oldı.
Çün kavul savul oldı, avurt tavul oldı, çün avurt tavul oldı,
nişter kerek oldı.
Vallahi a'lem bissavab ve ileyhilmerciu ve'l-meab..(1)

Yunus Emre, 1936, Abdülbakî Gölpınarlı.

A. Gölpınarlı bu yapıtta bir risalenin üç örneğini veriyor:

A-Hilmi Ziya (Ülken) eliyle yayımlanan örnek,

B-Ankara Kütüphanesindeki örnek,

C-Kendi düzenlediği örnek. Biz burada dil, anlatım bakımından A. Gölpınarlı'nın yeğlediği örneği aldık. Bu örneğin Türkçesi o çağın diline, söyleyişine uygundur.